

**UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN
BUCUREȘTI
FACULTATEA DE DREPT**

Program de studii universitare de licență: DREPT

**Forma de învățământ: învățământ cu frecvență redusă
(IFR)/învățământ la distanță (ID)/învățământ cu frecvență (IF)**

**Suport de curs pentru disciplina:
Psihologie juridică**

**Titular de disciplină:
Lect. univ. dr. Adelina DUȚU**

**București
2023-2024**

CUPRINS

Introducere	5
a. <i>Date privind titularul de disciplină</i>	5
b. <i>Date despre disciplină</i>	5
c. <i>Obiectivele disciplinei</i>	5
d. <i>Competențe acumulate după parcurgerea cursului</i>	7
e. <i>Resurse si mijloace de lucru</i>	8
f. <i>Structura cursului</i>	8
g. <i>Cerințe preliminare</i>	10
h. <i>Durata medie de studiu individual</i>	10
i. <i>Evaluarea.....</i>	11
Capitolul I. Generalități privind psihologia judiciară	12
1.1. <i>Introducere.....</i>	12
1.2. <i>Conținut</i>	12
1.3. <i>Rezumat.....</i>	16
1.4. <i>Test de autoevaluareacunoștințelor.....</i>	16
1.5. <i>Bibliografie recomandată</i>	17
1.6. <i>Teme de control</i>	17
Capitolul II. Analiza psihologică a actului infracțional	18
2.1. <i>Introducere</i>	18
2.2. <i>Conținut</i>	18
2.3. <i>Rezumat.....</i>	22
2.4. <i>Test de autoevaluareacunoștințelor</i>	23
2.5. <i>Bibliografie recomandată</i>	23
Capitolul III.....	25
Personalitatea și criminogeneza.....	25
3.1. <i>Introducere</i>	25
3.2. <i>Conținut</i>	25
3.3. <i>Rezumat.....</i>	32
3.4. <i>Test de autoevaluare acunoștințelor</i>	32

3.5.	<i>Bibliografie recomandată</i>	32
Capitolul IV		34
Delincvența juvenilă.....		34
4.1.	Introducere	34
4.2.	Conținut	34
4.3.	Rezumat	40
4.4.	Test de autoevaluare acunoștințelor.....	40
4.5.	Bibliografie recomandată	41
Capitolul V		42
Problematica psihologică și juridică a mărturiei judiciare și a martorului.....		42
5.1.	Introducere	42
5.2.	Conținut	42
5.3.	Rezumat	60
5.4.	Test de autoevaluare acunoștințelor.....	60
5.5.	Bibliografie recomandată	60
5.6.	<i>Teme de control</i>	61
Capitolul VI		62
Ancheta judiciară din perspectivă psihologică		62
6.1.	Introducere	62
6.2.	Conținut	62
6.3.	Rezumat	79
6.4.	Test de autoevaluare a cunoștințelor	80
6.5.	Bibliografie recomandată	80
Capitolul VII.....		82
Investigarea psihologică a comportamentului simulat		82
7.1.	Introducere	82
7.2.	Conținut	82
7.3.	Rezumat	88
7.4.	Test de autoevaluare a cunoștințelor	88
7.5.		
Bibliografie recomandată.....		88
7.6.		

<i>Teme de control</i>	<i>89</i>
Răspunsuri la testele de autoevaluare a cunoștințelor	90

Introducere

Cursul este destinat, în principal, studenților Facultății de Drept din cadrul Universității Ecologice din București - învățământ cu frecvență redusă (IFR), învățământ la distanță (ID) dar poate constitui un util material de studiu și pentru studenții la învățământ cu frecvență (IF).

a. Date privind titularul de disciplină

Nume și prenume:	Duțu Adelina Oana
E-mail:	adelina.dutu@ueb.education

b. Date despre disciplină

Anul de studiu:	I
Semestrul	I

c. Obiectivele disciplinei

Obiectivul general al disciplinei	Disciplina își propune să evidențieze aspecte legate de aplicarea cunoștințelor de psihologie în domeniul judiciar fiind în primul rând recomandabil celor care vor să lucreze ulterior în cadrul organelor care se ocupă de ordinea publică și prevenirea infracționalității.
Obiectivele specifice	Obiective informaționale: familiarizarea cu teoriile și conceptele proprii psihologiei judiciare; înțelegerea noțiunilor de comportament și personalitate infracțională, delincvența juvenilă, cauzele determinate, precum și predicția și prevenirea activității infracționale; construirea unei viziuni complexe asupra personalității; rolul comunității în reeducarea, resocializarea și reintegrarea

tinerele delincvenți.

Obiective operaționale:

- construirea unei "grile de lectură" necesară percepției, înțelegerii și

interpretării factorilor determinanți ai comportamentului infracțional; mecanismele psihologice și psihosociale implicate în activitatea infracțională; particularitățile psihologice ale personalității criminale; structura și mecanismele psihologice ale comportamentului simulat; utilitatea tehnicilor psihofiziologice în stabilirea mărturiei adevărate; dimensiunile psihologice și psihosociale ale educării și reintegrării sociale a infractorilor;

- însușirea unor metode eficiente de prevenire a infracționalității;
- dobândirea unor cunoștințe practic-aplicative privitoare la reeducarea, resocializarea și reintegrarea tinerilor delincvenți.

d. Competențe acumulate după parcurgerea cursului

Competențe profesionale	• Însușirea noțiunilor fundamentale de psihologie judiciară; Înțelegerea mecanismelor care determină actul infracțional; Cunoașterea și înțelegerea dominantelor personalității infractorului; Dobândirea cunoștințelor fundamentale referitoare la victimologie; Cunoașterea specificului activităților din mediul penitenciar. Utilizarea metodologiei specifice de investigare a personalității infractorului; Întocmirea profilului psihologic al infractorului pe baza metodologiei învățate ; Utilizarea metodelor si tehnicilor de lucru solicitate de activitatea de identificare si ancheta a infractorilor. Stimularea interesului pentru cercetarea științifică în domeniul judiciar ; Manifesta interes față de psihologia judiciara ca știință; Promovează un sistem de valori bazat pe etica profesiei de psiholog în domeniul judiciar. Explicarea felului în care studiul personalității infractorului permite explicarea diferențelor individuale; Explicarea dezvoltării personalității infractorului, așa cum apare în cadrul teoriilor fenomenului si comportamentului infracțional: teoriile psiho- biologice, teoriile social-cognitive, teoriile psiho-morale.
Competențe transversale	Capacitatea de a oferi strategii pentru audierea infractorilor. • Realizarea sarcinilor profesionale în mod eficient și responsabil, cu respectarea regulilor deontologice specifice domeniului. • Îndeplinirea obiectivelor profesionale, inclusiv prin abordarea unor teme de cercetare propuse.

e. *Resurse si mijloace de lucru*

Pentru o pregătire temeinică, vă sugerăm să efectuați toate testele de evaluare, astfel încât rezultatul pregătirii dumneavoastră să fie cât mai obiectiv. De asemenea, vă sugerăm să vă alcătuiți propriile dumneavoastră planuri și scheme, acestea ajutându-vă la o mai bună sistematizare a cunoștințelor dobândite.

Fiecare curs debutează cu prezentarea obiectivelor pe care trebuie să le atingeți - din punctul de vedere al nivelului de cunoștințe - prin studierea temei respective. Vă recomandăm să le citiți cu atenție și apoi, la sfârșitul cursului, să le revedeți pentru a verifica dacă le-ați atins în întregime.

Testele de evaluare prezente la sfârșitul fiecărui curs vă vor ajuta să verificați modalitatea specifică de învățare și să vă îmbunătățiți cunoștințele. Timpul recomandat rezolvării testelor este de 30 de minute. Rezolvați testele numai după studierea în întregime a unui curs și nu vă uitați la răspunsuri decât după rezolvarea testului și numai dacă nu reușiți să găsiți răspunsul prin recitirea cursului.

La fiecare curs există indicată o bibliografie selectivă pe care vă sfătuim să o parcurgeți.

f. *Structura cursului*

Cursul de *Psihologie juridică* este alcătuit din VII capitole (fiecare capitol fiind aferent unei **unități de învățare**):

Capitolul I. **Generalități privind psihologia judiciară**

Capitolul II. **Analiza psihologică a actului infracțional**

Capitolul III. **Personalitatea și criminogeneza**

Capitolul IV. **Delincvența juvenilă**

Capitolul V. **Problematica psihologică și juridică a mărturiei judiciare și a martorului**

Capitolul VI. **Ancheta judiciară din perspectivă psihologică**

Capitolul VII. **Investigarea psihologică a comportamentului simulat**

La sfârșitul fiecărui capitol beneficiați de modele de teste de autoevaluare care vă vor ajuta să stabiliți singuri ritmul de învățare și necesitățile proprii de repetare a 8 unor teme. La sfârșitul suportului de curs sunt prezentate răspunsurile corecte la testele de autoevaluare a cunoștințelor.

Pentru disciplinele prevăzute cu seminar:

Totodată, sunt formulate **3 teme de control**, în vederea evaluării pe parcurs, astfel:

Tema 1 - Capitolul 1: „Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați raporturile interdisciplinare”;

Tema 2 - Capitolul 5: „Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să analizați criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință”;

Tema 3 - Capitolul 7: „Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați tehnicile și mijloacele de investigare a comportamentului simulat”.

Temele de control se prezintă de către fiecare student, iar rezultatele acestei evaluări se comunică de către cadrul didactic în mod direct și nemijlocit studenților.

Cursul de *Psihologie juridică* poate fi studiat atât în întregime, potrivit ordinii prestabilite a capitolelor, dar se poate și fragmenta în funcție de interesul propriu mai accentuat pentru anumite teme. În vederea susținerii examenului este obligatorie parcurgerea tuturor celor VII capitole și efectuarea testelor prezentate.

g. Cerințe preliminare

Psihologia judiciară este o disciplină care se studiază în anul I, semestru I.

Disciplinele din planul de învățământ care se dezvoltă pe baza cunoștințelor dobândite în cadrul materiei de față sunt: Drept penal; Drept procesual penal; Criminologie etc.

h. Durata medie de studiu individual

Durata medie de învățare estimăm a fi de aproximativ 14 de ore.

În vederea susținerii colocviului considerăm necesar, de regulă, un studiu de o săptămână.

Studierea fiecărui capitol necesită un efort de cca. 2 ore, astfel încât cunoștințele specifice acestui domeniu să se fixeze temeinic.

i. Evaluarea

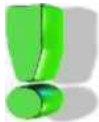
La încheierea studierii cursului, este obligatorie realizarea celor trei teme de control.

Înainte de examen este indicat să parcurgeți din nou toată materia, cu atenție, durata estimată pentru această activitate fiind de aproximativ o săptămână.

Forma de evaluare (E-examen, C-colocviu/test final, LP-lucrări de control)		C
Stabilirea notei finale (procentaje)	- evaluarea finală	50%
	- activități aplicative /laborator/lucrări practice/proiect etc.	20%
	- teste pe parcursul semestrului	20%
	- teme de control	10%

Capitolul I.

Generalități privind psihologia judiciară

1.1. Introducere

În cuprinsul acestui capitol sunt prezentate cunoștințele referitoare la noțiunea, obiectul și raporturile interdisciplinare, incluzând precizări terminologice și metodologice, configurând sfera de analiză teoretică.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

1.2. Conținut

1.2.1. Noțiunea psihologiei judiciare

Psihologia judiciară poate fi definită ca o disciplină distinctă cu caracter pragmatic, formativ - aplicativă, având ca obiect studiul ființei umane implicată în drama judiciară, având finalitatea de a obține cunoștințele și de a evidenția legitățile psihologice apte să fundamenteze interpretarea corectă a comportamentelor umane cu finalitate judiciară sau criminogenă.

Ramură a psihologiei, auxiliară dreptului, care urmărește să descopere mijloacele psihologice cele mai adecvate ce pot contribui la stabilirea adevărului și la o mai echitabilă administrare a justiției, prevenirea și înlăturarea erorilor judiciare, o mai bună fundamentare a reeducării infractorilor. Ea studiază caracteristicile psihosociale ale participanților la procesul penal (învinuit, victima etc.) și legitățile psihice care se evidențiază în această activitate.

1.2.2. Obiectul psihologiei judiciare

Obiectul psihologiei judiciare îl reprezintă studiul și analiza complexă a comportamentelor umane implicate în prevenirea, geneza, producerea și soluționarea conflictului individului cu norma juridică (în special cu normele penale).

Psihologia judiciară studiază caracteristicile psihosociale ale participanților la acțiunea judiciară (infractor, victimă, martor, anchetator, magistrat, avocat, etc.), modul în care aceste caracteristici apar și se manifestă în condițiile concrete și speciale ale interacțiunii lor în cele trei faze: faza preinfracțională, infracțională propriu-zisă și postinfracțională.

Obiectivele urmărite de psihologa judiciară pot fi împărțite în 2 categorii: Obiective teoretice și obiective practic-aplicative¹.

Cele mai importante obiective teoretice ale psihologiei judiciare sunt următoarele:

- îmbunătățirea aparatului teoretico-conceptual și asigurarea funcționalității acestuia;
- elaborarea unor modele teoretico-explicative privind etiologia unor fenomene psihologice de care se ocupă;
- validarea unor metode conceptuale teoretico-explicative ale psihologiei generale și ale psihologiei sociale în urma testării acestora în mediul specific activității judiciare;

¹ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, Casa de Editură și Presă "Șansa"-S.R.L., București, 1992, p. 7.

- validarea în practica judiciară a unor modele științifice elaborate de psihologia generală și psihologia socială.

Dintre obiectivele practice ale psihologiei judiciare menționăm:

- elaborarea metodologiei specifice de cercetare;
- desfășurarea unor cercetări pentru a evidenția legi și reguli specifice activității judiciare;
- oferirea de informații pertinente organelor judiciare menite să confirme necesitatea aplicării psihologiei în domeniul judiciar;
- contribuția efectivă la stabilirea adevărului și aplicarea legii;
- participarea la elaborarea programelor de recuperare și verificarea eficienței acestora;
- implicarea prin mijloace specifice la organizarea unor programe de prevenție;
- oferirea asistenței psihologice de specialitate, sub forma expertizelor, organelor judiciare.

Precizarea obiectivelor psihologiei judiciare trebuie să se facă ținându-se seama, în primul rând, de cei ce vor beneficia și vor utiliza efectiv cunoștințele și rezultatele cercetării în acest domeniu. În acest sens, rolurile și activitățile psihologiei judiciare sunt foarte largi și foarte variate.

Cele mai importante probleme care stau în atenția psihologiei judiciare sunt:

- factorii determinanți ai comportamentului infracțional;
- mecanismele psihologice și psihosociale implicate în activitatea infracțională;
- particularitățile psihologice ale personalității criminale;
- mecanismele psihologice implicate în fenomenul recidivării activității infracționale;
- psihologia victimei;
- psihologia mărturiei judiciare;
- modalitățile de acțiune criminoinhibitivă la nivel social;
- structura și mecanismele psihologice ale comportamentului simulat;
- utilitatea tehnicilor psihofiziologice în stabilirea mărturiei adevărate;
- explicarea conduitelor dizarmonice întâlnite în practica judiciară;
- dimensiunile psihologice și psihosociale ale educării și reintegrării sociale a infractorilor (Mitrofan & colab., 1992).

În concluzie, domeniul psihologiei judiciare îl constituie, în esență, *devianța, conduitele care se îndepărtează de la normele morale sau legale dominante într-o cultură dată. Obiectul psihologiei judiciare îl reprezintă studiul și analiza complexă a comportamentelor umane implicate în procesul judiciar (omul într-o ipostază specială).*

1.2.3. Raporturi interdisciplinare

Faptul că adâncirea cunoașterii unor domenii științifice reclamă interdisciplinaritatea, nu mai este de mult o noutate. La granița dintre științe există domenii conexe interdisciplinare care-și „întind mâna”, împrumutându-și metodologii, cunoștințe și instrumentar în vederea conturării de noi adevăruri care, devenind ulterior certitudini, vor consta ca „pământ desțelenit” și vor fi reclamate puțin câte puțin ca științe independente. În domeniul tangent psihologiei generale și dreptului (științelor juridice) a luat naștere psihologia judiciară².

Ținând cont de faptul că psihologia judiciară este o disciplină de sinteză, se impune în continuare să examinăm succint care sunt acele discipline științifice care contribuie cel mai

² Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar - teorie și practică*, Editura Solaris Print, București, 2011, op. cit., p. 27.

mult la elaborarea corpului de cunoștințe ce alcătuiesc conținutul psihologiei judiciare.

Psihologia judiciară are legături de subordonare și intercondiționare reciprocă în primul rând cu *psihologia generală*, de la care împrumută și aplică metode de abordare a domeniului, cunoștințe asupra unor legi psihologice și instrumente de investigație cu arie de largă aplicabilitate, constituind, dintr-un anumit punct de vedere, un domeniu experimental al psihologiei și al dreptului³.

Desigur, fără a neglija raporturile cu psihologia generală, psihologia judiciară este strâns legată de *psihologia socială* care, studiind planul particular-social din construcția omului, se caracterizează printr-o abordare mai concretă a omului, urmărind efecte individuale și de grup ale unor determinări concret-istorice⁴. Explicația psihosocială, bazată pe considerarea individului uman în contextul interacțiunilor sale cu grupurile de apartenență, cu alte persoane, cu normele socialmorale și social-juridice cu valoare reglatorie pentru conduita sa, fundamentează organizarea teoretică și practică a psihologiei judiciare.

Legătura cu psihologia socială este atât de strânsă, încât unii autori⁵ consideră psihologia judiciară ca fiind una din ramurile aplicative ale psihologiei sociale, care urmărește să descopere acele mijloace psihologice care pot contribui la o mai adecvată stabilire științifică a adevărului material, deci la o mai echitabilă administrare a justiției.

În fundamentarea demersului său teoretic și practic, psihologia judiciară va folosi informațiile și din alte ramuri ale psihologiei, cum ar fi:

- *psihodiagnosticul și psihologia diferențiată* care oferă date asupra tipologiilor și a diferențelor interindividuale;
- *psihologia experimentală* care oferă date referitoare la instrumentarul investigativ, precum și prin expresia ei psihofiziologică, la evaluarea funcționalității analizatorilor atât de mult discutați în faza senzorio-perceptivă a mărturiei, cât și pentru biodetecția comportamentului simulat.

Fundamentarea prezenței psihologiei judiciare pe terenul dreptului este demonstrată de faptul că înainte de a fi existat raporturi de drept, în societate s-au dezvoltat raporturi naturale, interumane, cu conținut și motivație psihologică, interesele părților fiind determinate de motivații și scopuri, energizate de mobilizarea voinței fizice și psihice a agenților de drept, precedate sub aspectul cognitiv de mai mult sau mai puțin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii și anticipării urmărilor⁶.

Legătura psihologiei judiciare cu *știința dreptului* este reclamată de necesitatea de a oferi dreptului un instrumentar al interpretării corecte a conduitelor umane cu finalitate criminogenă. Din acest punct de vedere, dreptul îi limitează psihologiei judiciare aria de extensie, strict la conduita umană analizată din perspectiva normelor juridice (autor, martor, persoană bănuită, conduită simulată etc.) și a soluționării sub just temei a pricinilor judiciare. Astfel, cunoștințele de psihologie judiciară contribuie, în *dreptul penal*, la aprecierea elementelor de culpă, vinovăție, intenție, prevedere, stare emoțională, conduită simulată, responsabilitate etc. și, în genere, prin transparența către subiectivul existent sub învelișul normei juridice, ajută la o bună dozare a pedepselor și o justă încadrare a faptelor⁷.

³ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrengea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, p. 9.

⁴ Pantelimon Golu, *Psihologie socială*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, *op. cit.*, p. 25

⁵ Tiberiu Bogdan, Ioan Sântea, *Psihologie judiciară*, Editura Themis Cart, București, 2010, p. 22.

⁶ Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Științifică, București, 1973, p. 9.

⁷ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrengea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, *op. cit.*, p. 11.

Legăturile cu *procedura penală* pot fi regăsite într-o serie întreagă de activități, dintre care menționăm: confruntarea, percheziția, prezentarea spre recunoaștere, ascultarea etc., pot fi eficiente în măsura în care organele de cercetare vor avea cunoștințele psihologice necesare cunoașterii corecte a conduitei umane, în raport cu a căror interpretare și obiectivare, actul procedural să aibă maximum de eficiență sub aspectul aflării adevărului.

În relația cu *criminalistica* se regăsesc atât aspecte teoretice, cât și practice ale ambelor discipline. Cercetarea la fața locului, reclamată de criminalistică, prilejuiește o risipă de elemente psihologice asupra interpretării și obiectivării în câmpul faptei a rezultatelor conduitei autorului. Numai cunoscând psihologie judiciară, criminaliștii vor putea trage concluzii cu privire la intențiile, motivațiile și acțiunile autorilor și victimelor acestora, anticipându-se conduitele de simulare, disimulare, eludare a identificării, victimizare, fabricare de alibiuri etc., toate acestea apte să ofere indicii de descoperire a autorilor și probării vinovăției acestora. În privința tacticii criminalistice, făcând referire la vasta și complexa activitate de ascultare a învinutului, este clară necesitatea cunoașterii întregului registru al potențialului psihologic al individului uman (învinuit, martor, victimă, organ judiciar, părți, experți etc.) .

Psihologia judiciară are legături de interdisciplinaritate și cu *criminologia*, aceasta din urmă studiind conduita infractogenă din punct de vedere al genezei și trecerii de la potențial la act criminogen ca fenomen sociopsihologic.

Ne vom referi la cunoștințele de criminologie atunci când ne vom interesa mai îndeaproape de cauzele criminalității în general. Aceste cunoștințe ne pot ajuta în înțelegerea unui caz concret, a unei drame judiciare.

Să ne reamintim

1.2.4. Domeniul psihologiei judiciare

Îl constituie, în esență, *devianța, conduitele care se îndepărtează de la normele morale sau legale dominante într-o cultură dată. Obiectul psihologiei judiciare îl reprezintă studiul și analiza complexă a comportamentelor umane implicate în procesul judiciar (omul într-o ipostază specială).*

1.2.5. Obiectul psihologiei judiciare

Îl reprezintă studiul și analiza complexă a comportamentelor umane implicate în prevenirea, geneza, producerea și soluționarea conflictului individului cu norma juridică (în special cu normele penale).

1.3. Rezumat

Psihologia judiciară studiază implicațiile psihologice ale activității judiciare. Ținând cont de faptul că psihologia judiciară este o disciplină de sinteză, au fost abordate conexiunile psihologiei judiciare atât cu celelalte ramuri ale psihologiei, cât și cu cele ale științei dreptului.

1.4.

Test de autoevaluare a cunoștințelor

1) Obiectivele psihologiei judiciare sunt:

- a. obiective tehnice;

- b. obiective teoretice;
- c. obiective practic-aplicative.
- 2) **Psihologia judiciară este:**
 - a. o disciplină distinctă cu caracter pragmatic, formativ-aplicativă;
 - b. o știință contestată;
 - c. ramură a psihologiei, auxiliară dreptului.
- 3) Psihologia judiciară are relații cu:
 - a. psihologia experimentală și dreptul comercial;
 - b. psihologia generală și psihologia socială;
 - c. procedura penală și criminalistica.

1.5. **Bibliografie recomandată**

- a. Adelina Dutu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- b. Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar - teorie și practică*, Editura Solaris Print, București, 2011;
- c. Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrengea, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, Casa de Editură și Presă "Sansa"-S.R.L., București, 1992;
- d. Tiberiu Bogdan, Ioan Sântea, *Psihologie judiciară*, Editura Themis Cart, București, 2010;
- e. Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Editura Științifică, București, 1973.

1.6. **Teme de control**

Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați raporturile interdisciplinare

Capitolul II.

Analiza psihologică a actului infracțional

2.1. Introducere

În cadrul acestui capitol sunt prezentate aspecte ce vizează complexitatea cauzală a actului infracțional, conceptul psihologic de act infracțional și sunt prezentate fazele actului infracțional.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

2.2. Conținut

y

2.2.1. Complexitatea cauzală a fenomenului infracțional

Fenomenul infracțional este un fenomen deosebit de complex, multideterminat care pentru a putea fi cunoscut, trebuie abordat multidisciplinar. Această abordare implică stăpânirea unor noțiuni de psihologie judiciară, criminologie, sociologie judiciară, biologie criminală, medicină legală, psihiatrie criminală, antropologie criminală, statistică infracțională.

Deși este un fenomen social, infracționalitatea trebuie cercetată ca un act individual comis de o persoană concretă într-o situație concretă. Este vorba de o acțiune umană, determinată de anumite elemente psihologice, trebuințe, tendințe, motive, scopuri etc.

O viziune coerentă asupra dinamicii și interacțiunii elementelor întregului ansamblu de factori care concură la producerea actului infracțional nu o poate oferi decât o concepție sistemică integratoare asupra conduitei și a manifestărilor psihocomportamentale.

Cercetătorii implicați în desfășurarea fenomenului infracțional sunt interesați în primul rând de explicarea cauzală a acestuia, de evidențierea factorilor determinanți, deoarece concepțiile și teoriile elaborate au un puternic rol regulator asupra diferitelor componente ale sistemului legal dar, mai ales, asupra tipurilor de activități corecționale și a celor profilactice. “Ca să înlături efectul, trebuie să înlături cauza” - comandă principiul cauzal general, numai că, în cadrul comportamentului infracțional, accesul la adevărata cauză este, de cele mai multe ori, greu de conturat⁸.

Explicarea comportamentului infracțional constituie o încercare de a găsi și contura un sistem teoretico-științific și metodologic cu mari posibilități integratorii și generalizatoare pentru realitatea concretă, însă tipurile și formele de “operaționalizare” practică a comportamentului infracțional sunt extreme de diverse, fiecare având, la limită, caracteristici strict individuale.

Actul infracțional reprezintă rezultatul interacțiunii dintre factorii ce structurează personalitatea individului și factorii externi, de ambianță. În ceea ce privește factorii interni, endogeni, orice persoană poate prezenta în structura sa un nucleu central mai mult sau mai puțin favorabil comportamentului infracțional conturând sau nu o personalitate infracțională⁹. Ambianța, condițiile și împrejurările exterioare pot fi favorabile sau nefavorabile dezvoltării acestui nucleu în plan infracțional.

Trecerea la actul infracțional constituie un moment critic, nodal. Această trecere reprezintă o procesualitate care cunoaște însemnate variații în desfășurarea ei.

2.2.2. Conceptul psihologic de act infracțional

Pentru jurist, o infracțiune este orice act (pozitiv sau negativ), cu caracter voluntar, care se abate de la normele stabilite prin legislație, calificarea sa fiind prevăzută de legile cu caracter penal. Psihologul este mai mult preocupat de înțelegerea infracțiunilor (descoperirea motivațiilor) decât de definirea lor. Cu toate acestea, ca o consecință a activității sale în domeniul psihologiei criminalității, a elaborat un concept psihologic al actului infracțional,

⁸ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, op. cit., p. 21.

⁹ Lydia Voight, William E. Thornton, Jr. Leo Barrile, Jerrol M. Seaman, *Criminology and Justice*, New York: McGraw-Hill, 1994, p. 209.

independent de cel al juristului. Psihologul integrează actul infracțional în categoria acțiunilor personale, astfel încât, pentru el, ceea ce constituie motivul acțiunii judiciare nu este decât un episod al vieții psihice a subiectului. Nu este posibil să se judece o infracțiune fără a fi înțeleasă, dar pentru a fi înțeleasă, trebuie să se cunoască atât antecedentele situației, cât și valoarea tuturor factorilor determinanți ai

reacției personale. Două infracțiuni aparent identice și determinate de aceleași circumstanțe exterioare pot să aibă o semnificație total diferită și, în consecință, trebuie judecate și sancționate într-un mod absolut diferit¹⁰.

Sancțiunile juridice constituie nu mijloace de răzbunare a societății, ci de prevenire a săvârșirii faptelor ilicite și de educare a persoanelor vinovate pentru ca acestea să-și redobândească ulterior comportamentul normal. Asupra acestui punct toți specialiști în drept penal sunt de acord și de aceea se încercă introducerea teoriei psihologice a acțiunii umane, și aceasta deoarece atât la stabilirea pedepsei, cât și în aplicarea ei, trebuie să colaboreze specialiști în psihologia comportamentului anormal, psihologia socială și juridică, dacă se urmărește obținerea unui efect cu adevărat util al acțiunii penale.

Pentru psihologi infracțiunea reprezintă un episod accidental; pentru jurist, infracțiunea reprezintă tema centrală a acțiunii sale. Astfel, soarta unui infractor este mai puțin condiționată de calificarea infracțiunii sale potrivit Codului penal, cât de acțiunea pe care evenimentele provocate de intervenția justiției o exercită asupra conștiinței sale morale.

Analizând infracțiunea din punct de vedere psihologic, ajungem la concluzia că săvârșirea ei reprezintă o consecință absolut logică și nefastă a conflictului dintre forțele și factorii care au determinat-o: în realizarea actelor legale intervin aceleași mecanisme psihologice care intervin și în realizarea actelor infracționale, dar niciodată nu vom putea înțelege caracterul predeterminat al acțiunilor umane dacă ometem studiarea unuia dintre cei nouă factori (variabile) care le determină. Înțelegerea și explicarea unei infracțiuni echivalează, deci, cu determinarea valorii necunoscutele din ecuația responsabilă de comportamentul personal în situații infracționale. Responsabilitatea fundamentală a juristului este următoarea: în fața unui act ilegal oarecare, trebuie să determine ce rol a avut în comiterea lui: a) constituția corporală; b) temperamentul; c) inteligența; d) caracterul; e) experiența anterioară; f) constelația familială; g) situația exterioară declanșatoare; h) stereotipul reacției sociale (colective) față de situație; i) modul de percepere a situației de către delincvent. Trebuie să se țină seama de faptul că acești nouă factori pot să se comporte, de fiecare dată, într-un mod diferit (pozitiv sau negativ, adică simultan sau inhibitiv), alăturându-se sau neutralizându-se, formând ceea ce numim “complexe determinate” ale acțiunii sau acțiunilor infracționale. Abia acum

¹⁰ Emilio Mira y Lopez, *Manual de psihologie juridică*, Traducere realizată de Ileana Trandafir, Editura Oscar Print, București, 2009, p. 106.

putem întrezări dificultatea judecării comportamentului uman din punct de vedere psihologic și legal. Și doar acum înțelegem cât de defectuos se procedează încă, în majoritatea cazurilor, în acțiunile judiciare.

2.2.3. Etapele săvârșiri infracțiunilor și procesele psihice implicate

Analiza actului infracțional constă în determinarea modului în care psihicul autorului faptei (inteligenta, afectivitatea, voința) își pune amprenta în pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională.

Pentru interpretarea corectă a comportamentului infracțional, trebuie avute în vedere cele trei faze ale acestuia, și anume: *faza preinfracțională, faza infracțională propriu-zisă și faza postinfracțională*.

Etapele săvârșirii unei infracțiuni sunt determinate de hotărârea sau decizia de a comite fapta. În funcție de acest criteriu, etapele infracțiunii vizează comportamentul infractorului:

- înainte de comiterea faptei;
- în timpul comiterii faptei;
- După comiterea faptei¹¹.

Prima etapă a demersului infracțional o reprezintă cea preinfracțională, deosebit de consistentă din punct de vedere psihologic, fiind produsul determinant în trecerea la actul infracțional.

Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, ajungând chiar la un grad înalt de surescitare, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât și asupra mizei puse în joc, în procesul de deliberare intervin criterii motivaționale, valorice, morale, afective și materiale. Capacitatea de proiecție și anticipare a consecințelor influențează, de asemenea, în mare măsură actul decizional.

Odată definitivată hotărârea de a comite infracțiunea, latura imaginativă a comiterii acesteia este sprijinită de acțiuni concrete cu caracter pregătitor. Astfel, dacă în faza deliberării comportamentul infractorului este de expectativă, după luarea hotărârii acesta se caracterizează prin activism, realizarea actelor preparatorii presupunând apelul la mijloace ajutătoare, instrumente, contactarea de complici, culegerea de informații, supravegherea obiectivului. Rezultanta acestui comportament poate fi, după caz, fie concretizarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condițiilor optime reușitei ei, fie desistarea, amânarea, așteptarea unor condiții și împrejurări favorizante¹².

Cea de a doua etapă o constituie etapa *executam practice* a acțiunii ilicite în care are loc transpunerea în practică, mai mult sau mai puțin reușită sau adecvată a schemelor acționale elaborate pe plan psihic în etapa anterioară. Aceasta este etapa hotărâtoare în care se relevă în toată plenitudinea și modul cel mai pregnant caracterul antisocial al personalității infractorului, trăsăturile și atitudinile sale cele mai negative.

Trecerea la îndeplinirea actului se asociază cu trăirea unor stări emoționale intense. Teamă de neprevăzut, criza de timp, obiectele, ființele sau fenomenele percepute în timpul comiterii faptei (instrumente de spargere, arme, victimă, martori, context spațio - temporal al desfășurării faptei etc.), în funcție de proprietățile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziție spațială etc.) amplifică aceste stări emoționale. Lipsa de control

¹¹ 111 Ștefan, *Psihologie judiciară*, Editura Europolis, Constanța, 2009, *op. cit.*, p. 33.

¹² Lydia Voight, William E. Thornton, Jr. Leo Barrile, Jerrol M. Seaman, *Criminology and...*, p. 210.

2.2.4. Etapele săvârșiri infracțiunilor și procesele psihice implicate

Analiza actului infracțional constă în determinarea modului în care psihicul

asupra comportamentului în timpul operării, poate genera o serie de erori, lacune (pierderea unor obiecte personale în câmpul faptei, uitarea unor obiecte corp delict sau omiterea ștergerii unor categorii de urme, renunțarea la portul mănușilor, diverse accidentări etc.), care ulterior, fiind exploatate, vor contribui la identificarea autorului.

Etapă postinfracțională are o configurație foarte variată, conținutul său fiind determinat în bună măsură de modul în care s-a desfășurat etapa anterioară. Caracteristica principală a conduitei infractorului după săvârșirea faptei este tendința de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii.

În această etapă comportamentul infractorului este reflexiv-acțional, activitatea psihică a acestuia fiind marcată de viziunea panoramică a celor petrecute la locul faptei.

Procesarea informațiilor referitoare la evenimentele petrecute, determină, la nivel cerebral apariția unui focar de excitație maximă, cu acțiune inhibitorie asupra celorlalte zone, și în special asupra celor implicate în procesarea acelor evenimente care nu au legătură cu infracțiunea, iar la nivel comportamental acționează conform legii dominanței defensive. Infractorul are o atitudine defensivă atât în timpul săvârșirii infracțiunii cât și după arestare, în timpul cercetărilor și a procesului, uneori chiar și în timpul executării pedepsei.

Comportamentul infractorului în momentul în care a fost inclus în cercul de suspecți și este chemat pentru audieri, continuă să se caracterizeze prin tendința de simulare, având o atitudine defensivă, care merge de la mici denaturări până la încercări sistematice de a-și îmbunătăți condiția procesuală. El adoptă diferite poziții tactice determinate nu numai de gradul lui de vinovăție, ci și de poziția pe care o are față de anchetator. Dacă simte că îl domină pe anchetator (fie prin capacitatea de argumentare, fie în privința probelor pe care le are asupra vinovăției lui), acesta va fi extrem de precaut în ceea ce relatează și nu va renunța la poziția lui decât în fața unor dovezi puternice. Dacă realizează superioritatea anchetatorului, atunci rezistența lui scade și dominanța defensivă se va manifesta doar prin unele ajustări ale declarațiilor pe care le face. Majoritatea infractorilor sunt inconstanți în depoziții, recunosc o parte la început, apoi neagă cu înverșunare, revin asupra celor declarate, pentru ca în final să facă o mărturisire, dar și aceea incompletă.

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor, evidențierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial ar constitui cerințe esențiale pentru conturarea programelor terapeutice- recuperative din cadrul instituțiilor corecționale, având impact asupra reinserției și reintegrării sociale a acestora.

Să ne reamintim

autorului faptei (inteligența, afectivitatea, voința) își pune amprenta în pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională.

Pentru interpretarea corectă a comportamentului infracțional, trebuie avute în vedere cele trei faze ale acestuia, și anume: *faza preinfracțională, faza infracțională propriu-zisă și faza postinfracțională.*

2.2.5. Faza preinfracțională

Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, ajungând chiar la un grad înalt de surescitare, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât și asupra mizei puse în joc, în procesul de deliberare intervin criterii motivaționale, valorice, morale, afective și materiale. Capacitatea de proiecție și anticipare a consecințelor

influențează, de asemenea, în mare măsură actul decizional.

2.3. Rezumat

Infraționalitatea, desi este un fenomen social, trebuie cercetată ca un act individual comis de o persoană concretă într-o situație concretă. Este vorba de o acțiune umană, determinată de anumite elemente psihologice, trebuințe, tendințe, motive, scopuri etc. Pentru jurist, o infracțiune este orice act (pozitiv sau negativ), cu caracter voluntar, care se abate de la normele stabilite prin legislație, calificarea sa fiind prevăzută de legile cu caracter penal. Psihologul este mai mult preocupat de înțelegerea infracțiunilor (descoperirea motivațiilor) decât de definirea lor.

Pentru interpretarea corectă a comportamentului infracțional, trebuie avute în vedere cele trei faze ale acestuia, și anume: *faza preinfracțională, faza infracțională propriu-zisă și faza postinfracțională.*

2.4.

Test de autoevaluare a cunoștințelor

1) Fazele actului infracțional sunt:

- a. faza infracțională propriu-zisă sau etapa după comiterea faptei;
- b. faza postinfracțională sau etapa din timpul comiterii faptei;
- c. faza preinfracțională sau etapa dinaintea comiterii faptei.

2) Faza postinfracțională este caracterizată de:

- a. are loc transpunerea în practică a acțiunii ilicite;
- b. conduita infractorului după săvârșirea faptei, care are tendința de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii și sancțiunii;
- c. o configurație foarte variată, conținutul său fiind determinat în bună măsură de modul în care s-a desfășurat etapa anterioară.

3) Pentru jurist infracțiunea reprezintă:

- a. un episod accidental;
- b. o acțiune personală;
- c. orice act (pozitiv sau negativ), cu caracter voluntar, care se abate de la normele stabilite prin legislație.

2.5.

Bibliografie recomandată

- a. Adelina Dușu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- b. Illi Ștefan, *Psihologie judiciară*, Editura Europolis, Constanța, 2009;
- c. Emilio Mira y Lopez, *Manual de psihologie juridică*, Traducere realizată de Ileana Trandafir, Editura Oscar Print, București, 2009;
- d. Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar - teorie și practică*, Editura Solaris Print, București, 2011;
- e. Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, Casa de Editură și Presă "Șansa"-S.R.L., București, 1992.

5

5

?

5

7

Capitolul III. Personalitatea si criminogeneza

3.1. Introducere

În cuprinsul acestui capitol sunt analizate conceptul de personalitate în psihologia judiciară precum și tipologia și caracterizarea infractorilor.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

3.2. Conținut

3.2.1. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară

Psihologia juridică și criminologia, la fel precum psihologia generală și cea socială, operează cu conceptul de personalitate - un construct pluridisciplinar.

Sub aspect juridic, infractorul este persoana care săvârșește cu vinovăție o faptă ce prezintă pericol social, prevăzută de legea penală și pentru sancționarea căreia este necesară aplicarea unei pedepse. Acesta ar fi aspectul juridic al personalității infractorului care este studiat de științele juridice.

Deoarece în Codul penal este utilizată noțiunea „persoană”, ținem să precizăm că atât în știința psihologică, cât și în tratarea oferită în capitolul de față conceptul «personalitate» implică și caracteristicile persoanei. Ne referim la faptul că oricare persoană, posedând anumite particularități intelectuale, afective, volitive, caracteriale și temperamentale, deosebindu-se de semenii și fiind totodată asemănător cu ei, se prezintă și ca o personalitate unică, organizată în conformitate cu capitalul ereditar și influențele mediului.

Din punctul de vedere al psihologiei judiciare, autorul infracțiunii ca personalitate este definit ca sinteză a tuturor elementelor care concură la formația mentală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie specifică¹³.

Psihologia juridică implică în aparatul conceptual noțiunea dată, examinând-o într-un context special, cel al dramei judiciare. Cercetarea personalității infractorului, deși ține cont de modelele conceptuale, elaborate de psihologie în scopul definirii personalității și stabilirii profilului ei, totuși, recurge la unele scheme deosebite, acceptate în domeniul științelor speciale.

În capitolul de față ținem să analizăm pe cât posibil de amplu doar personalitatea infractorului, caracterizată de o anumită motivație, aptitudini, pregătire și orientare comportamentală - criminală, dirijându-se de modele comportamentale cu caracter antisocial. Necesitatea unei cercetări ample a personalității infracționale este condiționată atât de sarcinile justiției: de descoperire, cercetare, sancționare a infracțiunilor și orientare a activității spre profilaxia criminalității; cât și de orientarea contemporană general-umană - spre umanism, armonizare a relațiilor sociale, anihilare a factorilor distorsionanți, provocatori de conflicte interpersonale și intergrupale. S-a recurs la noțiunile de «personalitate infracțională»

¹³

Ibidem, op. cit., p. 86.

sau «personalitatea infractorului», spre deosebire de altă accepțiune - «personalitate criminală» - în scopul ajustării la terminologia folosită în Codul penal, în care se recurge la termenul de «infracțiune», nu de «crimă», și urmărind intenția de lărgire a conținutului conceptual. Spre deosebire de noțiunea de «crimă», cea de «infracțiune», desemnând un comportament ce atentează la prevederile legii, oferă posibilitatea unei diferențieri a gravității faptei. Însă e nevoie și de o altă departajare, pentru evitarea confuziei terminologice. Analiza persoanei unui singur infractor nu ne poate oferi informație suficientă, pentru a vorbi despre personalitatea infracțională. Profilul psihologic al persoanei este irepetabil, posedând doar unele calități generale, determinate de apartenența la o anumită categorie socială sau de particularitățile organizării psihice. Anume aceste calități sunt puse în discuție atunci, când se recurge la noțiunea de «personalitate infracțională».

Cercetările contemporane ale personalității implicate în drama judiciară se referă la un șir de aspecte. Firește că cercetarea juridică a personalității infractorului, care o identifică cu infracțiunea și se orientează spre cele patru componente ale ei - obiectul infracțiunii, cauzele obiective și subiective și subiectul ei, nu va oferi material suficient pentru înțelegerea deplină, atât a personalității infracționale, cât și a persoanei concrete, acțiunile căreia au provocat cauza penală. E nevoie de o tratare dinamică, care țină cont de geneza și afirmarea personalității, mai productivă, de care sunt capabile alte științe - psihologia, sociologia, criminologia. Analiza personalității în cadrul acestor științe oferă cunoștințe care permit elucidarea tuturor aspectelor comportamentului deviant.

O analiză strict psihologică a actului infracțional, fundamentată exclusiv pe cerințele determinării conținutului juridic al infracțiunii, constă în analiza modului în care pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligența, afectivitatea și voința¹⁴.

Dacă o asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilității (cu cele 2 elemente ale sale, discernământul și libertatea) și a culpabilității în formele sale curente de manifestare (intenția în variantele sale sau culpa, de asemenea, în variantele sale), ea nu mai este suficientă pentru criminogeneza și funcțiile sale principale: cunoașterea cauzelor criminalității în general și în mod individual pentru fiecare infracțiune; organizarea socială a prevenirii infracțiunilor; individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar și tratamentul post-execuțional¹⁴.

Din punct de vedere juridic actul infracțional este rezultatul comportării negative a ființei umane responsabile în raport cu cerințele normelor penale pozitive. În orice definiție dată infracțiunii - definiție legală sau doctrinară - vom surprinde aceste condiții minime ce se cer unui act antisocial pentru a fi considerat infracțiune¹⁵.

¹⁴ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrengea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, op. cit., p. 47.

Așadar, psihologia judiciară nu poate opera, pur și simplu, cu conceptul juridic al infracțiunii și nici justiția nu poate judeca și soluționa cauze penale în această manieră. De aceea, justiția își racordează activitatea, apelând la serviciile psihologiei judiciare în cvasitotalitatea problemelor sale, în speță, fiind vorba de actul infracțional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înțeleasă ca *sinteză a tuturor elementelor care concură la formațiunea mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică*. “Această formațiune rezultă din nenumăratele particularități ale constituției sale psihofiziologice, ale

¹⁴ *Idem*, p. 47.

¹⁵ *Idem*, p. 49.

componentelor sale instinctiv- afective, ele însele alimentate de aferențele senzitivo-senzoriale și cenestezice, a modului său de a reacționa, de amprente lăsate de toate experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală”¹⁶.

Acestea sunt principalele motive pentru care, atât în psihologia judiciară cât și în criminologie se operează cu conceptul de personalitate, concept care obligă la abordări de tip sinergic.

Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice atât la nivel substanțial, pentru că se cercetează infractorului, cât și la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice¹⁷.

Personalitatea infractorului studiată din perspectivă sinergică implică: *cercetarea clinică* (reconstituirea antecedentelor personale și patologice ale subiectului), *examinările paraclinice* (investigații de laborator, radiologice etc.), *interpretarea neurofiziopatologică* (explorarea cauzalității manifestărilor agresive de comportament legate de condițiile biopsihologice) *investigările biogenetice* (analiza factorilor ereditari) , *cercetarea sociologică* (reconstituirea structurii personalității delinquentului), *rezolvarea medico-legală* (prin oferirea de date medicale pentru a stabili conștiința și gradul de discernământ al infractorului).

Această studiere a comportamentelor deviante permite aprecierea corectă a stării psihice a personalității deviante, determinarea trăsăturilor esențiale ale personalității, natura și evoluția tulburărilor care au însoțit sau au precedat săvârșirea infracțiunii și riscul agravării acestora, precum și aprecieri în legătură cu pericolozitatea trăsăturilor de personalitate și de comportament care au precedat sau au însoțit comportamentul deviant.

3.2.2. Componentele personalității analizate de psihologia judiciară

Personalitatea umană se manifestă prin comportament. Analiza diferitelor forme de comportament, frecvența, calitatea lor ne permit să inferăm asupra unor componente de natură biologică sau psihică care, la un moment dat, determină un comportament sau altul.

Elementele constitutive ale personalității, atât cele simple, cât și cele complexe, se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalității este dificil de cunoscut și reclamă utilizarea unor mijloace științifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă.

Analiza este posibilă datorită proprietății personalității de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează și face posibil întregul sistem al științelor comportamentale, inclusiv al psihologiei juridice¹⁸.

Personalitatea individului se proiectează în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte. În analiza personalității se disting două planuri: *planul componentelor personalității* și *planul tipurilor de personalitate*.

Componenta biologică a personalității se referă la zestrea nativă a individului și cuprinde mai multe niveluri: structura genetico - ereditară; biochimico-metabolică, sistemul endocrin și sistemul nervos vegetativ. Acesta constituie **biotipul**.

Componenta psihologică a personalității reunește structurile psihice, ele fiind dispuse, de jos în sus, conform dispoziției ierarhic - stratificate și al derivării evolutive prin diferențiere și specializarea funcțională. Structurile personalității sunt următoarele: structura sau nivelul

¹⁶ Virgil Dragomirescu, *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, op. cit., p. 15.

¹⁷ Ioan Buș, *Psihologie judiciară*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, p. 46.

¹⁸ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrengea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, op. cit., p. 51.

instinctual (pulsuni, trebuințe, tendințe), nivelul afectiv (emoții, sentimente, pasiuni), nivelul conativ - volițional (funcții gnozice: senzații și percepții și funcții practice: activitate, voință), nivel intelectual simbolic (memorie, imaginație, reprezentări, gândire, creativitate) acestea reprezentând **psihotipul**.

Atât zona biologică cât și cea psihologică a personalității sunt date proprii ale individului, specifice lui tipologic, unice și irepetabile.

Calitățile și defectele organismului își pun amprenta într-o mare măsură asupra personalității. Indivizii care au un organism bine structurat sunt plăcuți ca înfățișare, sunt siguri pe ei, au un comportament determinat în mod pozitiv de constituția lor. Din contră, cei care rezistă cu greu la dificultăți sau care au deficiențe, au și o personalitate mai fragilă. Sentimentul de inferioritate conduce la comportamente compensatorii, care în nenumărate situații pot conduce la comportamente deviante.

Temperamentul se referă la caracteristicile formale ce vizează maniera în care se desfășoară viața psihică a individului. Termenul de temperament este sinonim cu cel de fire. Astfel, există fire lentă, iute, există oameni care dau dovadă de durabilitate în ceea ce privește relațiile afective și oameni labili din punct de vedere afectiv.

Aptitudinile se referă la abilitatea naturală de a dobândi cunoștințe sau îndemânări în sens general sau special. Inteligența este o aptitudine generală, în timp ce îndemânarea este una specială. Factorii sociali au însă o influență deosebit de marcantă asupra aptitudinilor înnăscute. Aptitudinile trebuie să fie mereu însoțite și susținute de atitudini pozitive din punct de vedere social. Inteligența, dacă nu este asociată cu onestitatea ca atitudine socială pozitivă poate să evolueze spre o personalitate de escroc, șantajist sau delapidator.

Componentele biologice se dezvoltă și acționează în strânsă legătură componentele sociale. Dezvoltarea personalității se realizează în timp prin interacțiunea componentelor biologice și a componentelor sociale.

Componentele sociale: sunt cel mai puțin proprii individului, reprezentate de mediul socio-comunitar al individului și totodată, comune și celorlalți membri ai comunității umane din care fac parte. Din aceste motive, câmpul social al persoanei nu are limite sau, mai precis limitele sale nu se închid la nivelul individului, ci se confundă cu limitele grupului social căruia îi aparține; el este deci mediul în care persoana există și acționează în relațiile sale cu instituțiile sociale și cu ceilalți indivizi.

Componentele sociale se referă la factorii de natură socio - culturală de genul mediului social, educație care se traduc în atitudini și caractere și se consolidează devenind motive care modelează comportamentul.

Caracterul reprezintă totalitatea trăsăturilor esențiale și calitativ - specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil și permanent. Activitatea individului este însă condiționată de modelele socio - culturale de comportament, care se interiorizează sub forma atitudinii față de semenii, față de sine și față de muncă. Atitudinea față de sine și față de ceilalți reprezintă bazele caracterului care determină formarea unei personalități echilibrate sau a unei personalități deviante.

3.2.3. Profilul personalității infractorului

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor¹⁹, evidențierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial

¹⁹ Ioan Bus, *Psihologie judiciară*, Presa Universitară Cluj, 1997.

constituie cerințe esențiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituțiilor corecționale.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată ceea ce îi permite comiterea unor acțiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

El apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficiențe de integrare socială, care intră în conflict cu cerințele sistemului valorico-normativ și cultural al societății în care trăiește. Pe această bază se încearcă să fie puse în evidență atât personalitatea infractorului, cât și mecanismele interne (mobiluri, motivații, scopuri) care declanșează trecerea la actul infracțional ca atare (D. Banciu, 1992).

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul particularităților psihologice, s-a reușit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea: *instabilitatea emotiv- acțională; inadaptarea socială; sensibilitatea deosebită; duplicitatea comportamentului; maturitatea intelectuală; maturitatea afectivă; frustrarea; complexul de inferioritate; egocentrismul; labilitatea; agresivitatea și indiferența afectivă.*

Prezentăm în continuare particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori:

CERȘETORUL - formează un clan deosebit în lumea infractorilor. Acesta este în posesia unor elemente ale artei dramatice, acționând prin intermediul rolului jucat verbal, prin mimica și costumația adecvată. Cei ce ajung la măiestrie în cersetorie, știu să utilizeze metode cu totul deosebite (modularea vocii, mimica, invocarea unor mari neazuri) pentru a atrage atenția trecătorilor și a obține mila lor.

HOȚUL - săvârșeste cea mai primitivă acțiune infracțională. Acțiunea în sine constă din mișcări relativ simple: întinderea mâinii, apucarea obiectului, atragerea lui spre infractor, camuflarea și transportarea obiectului într-un loc ascuns. Caracteristic furtului este modul discret al sustragerii obiectului și apoi îndepărtarea grăbită de la locul infracțiunii, ascunderea de acei care l-ar putea urmări.

SPĂRGĂTORUL - se conturează tipic ca personalitate, prin operarea în bandă și prin utilizarea forței ca mijloc de apărare în caz de surprindere. Spărgătorul, în special cel modern, posedă temeinice cunoștințe de ordin tehnic. Deoarece comiterea actului infracțional presupune acțiuni complexe, de securitate individuală, spărgătorii se recrutează din rândul celor mai evoluți infractori. Ei au nevoie pe lângă iscusința

(inteligența practică) necesară executării unei spargerii și de unele calități deosebite, ca de exemplu calm, aprecierea corectă a situației, curaj, “sânge rece”. Utilizând violența în apărare, spărgătorii, se apropie de tâlhari, iar prin faptul că tind să-și însușească bunuri, de hoți.

TÂLHARUL - întreaga sa activitate infracțională se caracterizează prin violență, susținută de o constituție fizică, somatică adecvată. Ca particularități specifice dobândite în cursul activității infracționale, putem aminti o motricitate sporită față de normal, hotărâre și îndrăzneală în timpul operării, de multe ori cruzime, deși tâlharul recurge la asasinat numai în caz de nevoie și mai mult în scop defensiv. Se manifestă violent, odată planul fiind elaborat nu-și mai poate suspenda sau amâna cu ușurință acțiunea infracțională.

INFRACCTORUL INTELECTUAL (escrocul, falsificatorul, șantajistul). Exercitarea pe scară profesională a unor asemenea acțiuni infractuoase presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceștia forța fizică este mai puțin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar și joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri (escrocherii) săvârșirea infracțiunii. În afară de unele “ustensile” de importanță minoră, infractorii intelectuali își comit acțiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici rezultă două particularități esențiale: un debit verbal adaptat rolului și adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escrocii și șantajistii se caracterizează în special printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei și prin soluții rapide care duc la eschivare și ieșire din încurcătură.

ASASINUL - este cel mai odios și cel mai nociv infractor. Acesta manifestă irascibilitate, impulsivitate și agresivitate crescută. Este egocentric, dominator, având o capacitate de raționalizare scăzută, instabil și superficial în contactul afectiv, ceea ce îl face să se angajeze în situații conflictuale, reacționând violent²⁰. Comiterea infracțiunii devine posibilă datorită intrării individului într-un mediu care oferă situații conflictuale de la care el nu știe sau nu poate să se sustragă.

După motivul asasinatului (obținerea unor avantaje materiale, ură, răzbunare, fanatism etc.) și gradul de violență cu care infractorul săvârșeste asasinatul, putem să ne dăm seama dacă avem de-a face sau nu cu un infractor normal. În cazul asasinilor normali nu este vorba de o plăcere sadică, ci de o relaxare după o mare tensiune, în urma rezolvării unei situații conflictuale pe calea asasinatului. Este deci o aparentă satisfacție momentană după actul săvârșit. Situația conflictuală în care se află asasinul este dublată de un temperament impulsiv, de o motricitate mărită, care se exteriorizează prin violență de ordin fizic. Asasinul este insensibil la durerile fizice ale altora și de aceea este lipsit de compasiune față de ceilalți. Această insensibilitate nu este înăscută, ci se câștigă ca urmare a modului de viață dusă în condiții de vicisitudini fizice și psihice (T. Bogdan, 1973).

INFRACCTORUL RECIDIVIST - psihologic se caracterizează prin:

- * imaturitate intelectuală;
- * impulsivitate mărită, agresivitate;

²⁰ *Ibidem*, p. 186.

3.2.4. Planurile personalității

În analiza personalității se disting două planuri: *planul componentelor personalității și planul tipurilor de personalitate*.

- * indiferență afectivă;
- * egocentrism;
- * tendință de opoziție;
- * scepticism;
- * rezistentă scăzută față de stimuli.

INFRACTORUL DE PROFESIE (de carieră) - este format și socializat în direcția comiterii infracțiunii. Reprezintă ultimul grad de inadaptare socială prin faptul că unica lui sursă de existență o constituie infracțiunea. Obiectul principal al activităților sale e infracțională îl constituie câștigurile financiare și el nu se implică în comiterea unor infracțiuni cu violență, în afară de cazul în care violența este “specialitatea” sa (tâlhăria). De obicei debutează în calitate de copil delincvent, având originea în păturile de jos ale societății.

Infractorul de profesie își formează deprinderi și abilități tehnice de înalt specialist, este capabil să-și planifice activitățile, să-și aleagă victimele și să-și îndeplinească planul de comitere a infracțiunii în așa fel încât să evite depistarea ei. El planifică acțiunea infracțională mult mai amplu decât o face infractorul obișnuit, ocazional.

Să ne reamintim

3.2.5. Caracteristicile infractorilor

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul particularităților psihologice, s-a reușit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea: *instabilitatea emotiv- acțională; inadaptarea socială; sensibilitatea deosebită; duplicitatea comportamentului; maturitatea intelectuală; maturitatea afectivă; frustrarea; complexul de inferioritate; egocentrismul; labilitatea; agresivitatea și indiferența afectivă.*

3.3. Rezumat

În capitolul de față au fost analizate conceptul de personalitate în psihologia judiciară precum și tipologia și caracterizarea infractorilor.

3.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

- 1) **Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice:**
 - a. la nivel teoretic, prin contribuția efectivă la stabilirea adevărului și aplicarea legii;
 - b. la nivel substanțial, pentru că se cercetează infractorului;
 - c. la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice.
- 2) **Componenta biologică a personalității se referă la:**
 - a. reunirea structurilor psihice;
 - b. structura nivelului instinctual (pulsuni, trebuințe, tendințe);
 - c. zestrea nativă a individului.
- 3) **Caracteristicile comune ale infractorului cuprind:**
 - a. labilitate;
 - b. absența ideii de persecuție;
 - c. egocentrism.

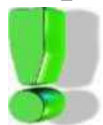
3.5. Bibliografie recomandată

- a. Adelina Duțu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- b. Illi Ștefan, *Psihologie judiciară*, Editura Europolis, Constanța, 2009;
- c. Emilio Mira y Lopez, *Manual de psihologie juridică*, Traducere realizată de Ileana Trandafir, Editura Oscar Print, București, 2009;
- d. Virgil Dragomirescu, *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Științifică

și Enciclopedică, București;

- e. Ioan Buș, *Psihologie judiciară*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj- Napoca.

Capitolul IV. Delincvența juvenilă

4.1. Introducere

Capitolul în discuție asigură o fundamentare a conceptului de delincvență juvenilă, configurând sfera de analiză dintre normal și patologic în definirea delincvenței, precum și analizarea factorilor implicați în determinarea comportamentului deviant al minorilor. Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

4.2. Conținut

4.2.1. Considerații teoretice privind delincvența juvenilă

Termenul “ *delincvență juvenilă* ”, intrat în uz în ultimele decenii, provine de la cel francez *delinquance juvenile* ”, desemnând devierile de la norma socială și penală, săvârșite de minorii până la 18 ani și sancționate juridic. De fapt, în franceză noțiunea “delincvență” se referă la “ansamblul de infracțiuni comise într-un anumit timp și spațiu”, fiind utilizat de rând cu cel de “criminalitate”. În psihologia din spațiul românesc el a fost preluat de rând cu cea de a doua parte, “juvenilă”, folosit într-un sens restrâns. Se pare că această decizie are menirea de a face o diferențiere distinctă între infracțiunea comisă de adulți și minori. Oricum, este o intenție nobilă și cu menirea de umanizare a tratării juridice a vinovăției minorilor.

În studiul explicațiilor teoretice, privind delincvența juvenilă pornim de la paradigmele explicative ale devianței în societate. În acest sens, am definit o serie de noțiuni fundamentale care se întrepătrund cu conceptele devianță și delincvență, și anume: problema socială, anomie, patologie, criminalitate, conflict, imoralitate etc.

Astfel, în sens larg, devianța include toate deviațiile de la comportamentul acceptat și dezirabil, inclusiv încălcările legii penale, provocând probleme sociale și stări de inadaptare. Prin devianță se înțelege orice conduită, gest sau manifestare care încalcă normele scrise sau nescrise ale societății sau ale grupului social particular din care face parte persoana care a avut o astfel de conduită²¹. Se afirmă că indivizii care încalcă aceste reguli se opun comportamentului majoritar conformist, dovedindu-se astfel că devianța socială este în esență nonconformistă.

Conceptul de devianță reprezintă comportamentul nonconformist al indivizilor care au suportat un proces de socializare, dar din diferite motive nesocotesc normele de comportare socială.

Prin urmare, devianța semnifică nonconformismul deliberat sau nedeliberat al oamenilor față de normele și valorile unei organizări sociale formale, dar și a unui grup particular (informal)²².

Perspectiva psihologică de analiză a delincvenței încearcă să explice în ce măsură omul dispune de o capacitate intelectuală, afectivă, volitivă, capabilă să mențină un echilibru în

¹ Dan Banciu, Sorin Rădulescu, *Evoluții ale delincvenței juvenile în România*, Editura Lumina Lex, București, 2002,

²² Ștefan Boncu, *Devianță tolerată*, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, 2000, p. 82.

satisfacerea necesităților tip nevoi, aspirații și interese²³.

Pentru definirea delincvenței din această perspectivă unele analize se concentrează pe conceptul de imaturitate socială care generează comportamentul delinvent. Insuficiența maturizare socială se relevă în dificultățile de integrare, în starea de conflict cu cerințele unui anumit sistem valoric normativ.

De pe aceste poziții de abordare a delincvenței se relevă²⁴:

a) insuficiența proceselor de asimilare a cerințelor și normelor sociale. În această situație spunem că omul se afla într-un deficit de socializare;

b) insuficiența proceselor de acomodare la mediul social. Această insuficiență de adaptare este evidențiată de comportamentul delinvent. Caracteristica acestor oameni este neechivalența sau disonanța între maturizarea socială și dezvoltarea personalității. Se înregistrează decalaje de dezvoltare pe următoarele planuri: între nivelul maturizării intelectuale, pe de-o parte, și nivelul dezvoltării afectivo- motivaționale și caracterial-acționate, pe de altă parte.

Fenomenul delincvenței juvenile este larg dezbătut antrenând cercetători din diverse domenii: medical, sociologic, psihologic, pedagogic, criminologic, criminalistic, juridic etc., conferindu-i acestui fenomen o investigație interdisciplinară. Fenomenul este etichetat sub diverse denumiri: copii cu tulburări de comportament (termen medical); tineri inadaptați (termen sociologic); “copii - problemă” (termen psiho-pedagogic); minori delincvenți (termen juridic) etc. Toți acești termeni se referă la minori care, într-un fel sau altul, au ajuns în conflict cu normele morale și juridice, valabile pentru comunitatea în care trăiesc. Conduita normală este reprezentată de comportamentele socialmente acceptabile, compatibile cu modele culturale ale societății din care face parte minorul.

Delincvența juvenilă reprezintă un fenomen ce include totalitatea încălcărilor de norme sociale săvârșite de către tineri sub 18 ani, încălcări sancționate penal (Popescu- Neveanu, 1978). Ea se referă așadar la activitățile ilegale comise de copil sau adolescent (Henggeler, 1989).

Din perspectiva psihofiziologiei vârstelor se consideră că perioada minoratului coincide cu copilăria și adolescența. Între aceste două perioade nu există granițe cronologice precis determinate. Adolescența cuprinde două etape, preadolescența, de la 11-12 la 14-15 ani și adolescența propriu-zisă, de la 14-15 ani până la 18 ani, când de regulă, s-au produs toate modificările psihofiziologice și biologice care marchează trecerea la maturitatea normală. Acest proces de transformare și evoluție a copilului însoțit adesea de momente de criză, de îndoieli, de neliniști etc. se desfășoară în medii și contexte sociale diferite, cu propriile lor particularități, influențând dezvoltarea și formarea personalității minorului.

Odată cu vârsta adolescenței încep să apară conflictele de autoritate, conflictele de idei, conflictele afective etc. Adolescența este considerată “vârsta contestației” (Vincent, 1972). Adolescentul se revoltă împotriva atitudinii “protecționiste” și “paternaliste” Preocuparea lui majoră în relația cu adultul este să stabilească raporturi de egalitate și nu raporturi de tipul celor dintre cel educat și educator. Contestarea reprezintă, de fapt, o etapă de maturizare psihologică. Nevoia de a contesta aproape totul nu este altceva decât reflectarea unui efort

²³ Maria-Nicoleta Turliuc, *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Institutul European, Iași, 2007.

²⁴ Larry Siegel, Brandon Welsh, Joseph Senna, *Juvenile Delinquency - Theory, Practice, and Law*, Wadworth Publishing, New York, 2006, p. 106.

intelectual, absolut normal, de a regândi totul independent și de a nu accepta nici o idee “de-a gata”, fără ca mai întâi să o fi trecut printr-un raționament personal.

Termenul de delincvență juvenilă este o creație a doctrinei penale și a teoriilor criminologice sau sociologice în încercările lor de a grupa infracțiunile în funcție de criteriul de vârstă a infractorului.

Răspunderea penală a minorului este reglementată de Codul penal²⁵ în capitole distincte (I, al II-lea, al III-lea, al IV-lea), din Titlul V intitulat „Minoritatea” (art. 113134).

Legiuitorul român, prin dispozițiile art. 113 din actualul Cod penal, a stabilit că răspunderea penală a minorilor începe de la 14 ani sub condiția dovedirii că în săvârșirea faptei minorul a avut discernământ și în toate cazurile de la 16 ani fără vreo condiționare.

Limita superioară a vârstei până la care persoana este considerată minor este de 18 ani, deoarece minor în dreptul penal este persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani.

4.2.2. Raportul dintre normal și patologic în definirea delincvenței

Normele sociale și juridice indică ceea ce este drept sau nedrept, moral sau imoral, licit sau ilicit, legal sau ilegal etc., stabilind zona de permisivitate a acțiunii și comportamentului indivizilor.

Această zonă de dezirabilitate nu este precis delimitată, în interiorul ei putând apărea zone, puncte de toleranță sau de permisivitate, loc unde comportamentul individului poate varia sensibil, depășind (fie în sus, fie în jos) limitele normative și instituționale acceptate. Acest lucru se datorează, în primul rând, faptului că normele (atât cele sociale, cât și cele juridice) sunt elaborate într-o manieră generală și impersonală, ele nu stipulează în detaliu nici modalitățile și nici mijloacele concrete prin care indivizii pot să îndeplinească sau nu rolurile precise în funcție de statusul lor social. Din această cauză, în orice societate pot apărea diferite tipuri de comportament, de la cele conformiste (legaliste, legitimiste), până la cele inovatoare, nonconformiste, evazioniste sau deviante.

În societate, pentru desfășurarea vieții în grup, a fost necesar ca oamenii să respecte anumite reguli de comportare, majoritatea acestora conformându-se în cea mai mare parte a timpului²⁶.

Această conformare se datorează procesului de socializare și controlului social la care sunt supuși în permanență oamenii. Cu toate acestea, sunt cazuri când unii indivizi încalcă normele de comportare impuse de colectivitate, ieșind din cadrul ordinii sociale și juridice.

Aceste comportamente sunt influențate (dacă nu chiar determinate în multe cazuri) atât de caracteristicile actorilor sociali, cât și de condițiile concrete în care se desfășoară acțiunile lor. Mai mult decât atât, ceea ce este normal, acceptat într-o societate se poate constitui ca un comportament deviant într-o alta societate.

În consecință, orice societate se confruntă într-o mai mică sau mai mare măsură cu manifestări de transgresiune a normelor care, în funcție de anumite criterii, pot lua forme de devianță sau de criminalitate (în sensul de delincvență).

În clasa formelor particulare de devianță, delincvența (criminalitatea) are gradul cel mai ridicat de pericolozitate socială, deoarece afectează cele mai importante relații și valori sociale și încalcă regulile și normele morale sau juridice care orientează comportamentul indivizilor.

În această abordare se observă următoarele aspecte:

²⁵ Legea nr. 286/2009 (publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 510 din 24 iulie 2009), modificată ulterior.

²⁶ Albert Ogien, *Sociologia devianței*, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 163.

a) Comportamentul deviant nu se supune în mod obligatoriu coerciției de tip juridic, ci mai degrabă celei sociale;

b) Criminalitatea nu are în vedere sau nu face referire doar strict la fenomenul de „anihilare” a vieții individului, ci la afectarea într-o măsură mai mare a ordinii, siguranței, securității social-juridice. Doar în acest sens își găsesc justificarea sintagme de genul „criminalitate economică”, „criminalitate informatică” etc., care nu cuprind în mod obligatoriu crima împotriva ființei umane.

Din punct de vedere strict juridic, un comportament delincvent este definit ca fiind un tip de conduită care încalcă legea (privită ca un ansamblu de reguli normative edictate și aplicate de către autoritatea statal-politică)²⁷.

Unii autori disting următoarele trăsături distinctive ale criminalității:

a) violarea unei anumite legi care prescrie acțiuni sau sancțiuni punitive împotriva celor care o încalcă;

b) manifestarea unui comportament contrar codurilor morale ale grupului, fie ele formale sau informale, implicite sau explicite;

c) săvârșirea unei acțiuni antisociale cu caracter nociv pentru indivizi sau grupuri sociale.

Întrucât trăsăturile generale și specifice ale delictelor și crimelor sunt evaluate în funcție de legislația penală, există diferențe sensibile de la un sistem juridic la altul care țin de tradițiile istorice și culturale, de moravurile și obiceiurile fiecărei societăți.

Pe de altă parte, chiar dacă, aparent, delictul apare ca un fenomen juridic, reglementat prin normele dreptului penal, el este primordial un fenomen social, care se produce în societate având consecințe negative și distructive pentru securitatea indivizilor și grupurilor. De altfel, dacă nu ar exista acte și fapte periculoase sau cu efecte negative care să se fi produs în realitate, ele nu ar fi incriminate de legea penală.

În sensul sau general juridic, criminalitatea include acele violări ale normelor penale prin care sunt protejate ordinea socială și normativă, drepturile și libertățile indivizilor și grupurilor sociale, siguranța instituțiilor fundamentale ale statului.

Definirea și circumscrierea delictelor și crimelor numai în funcție de criteriile normativului penal este însă reduționistă, întrucât evoluția fenomenului de criminalitate este influențată de o serie de variabile socio-culturale. Din această cauză,

criteriile normativului penal nu sunt singure în măsură să stabilească repere precise pentru analiza și clasificarea diferitelor delikte și crime, cu atât mai mult cu cât, dat fiind caracterul lor formal și neutru (adică faptul că sunt impersonale) în raport cu indivizii particulari, ignoră cauzele și condițiile concrete care le-au generat.

Dacă la o prima analiză criminalitatea apare ca un fenomen juridic, reprezentând ansamblul încălcărilor și abaterilor cu caracter penal, ea este totodată și un fenomen social care se produce și reproduce în cadrul societății, având o determinare socială și individuală și determinând consecințe antisociale ce se resimt la nivelul indivizilor, grupurilor și instituțiilor sociale, impunând adoptarea unor sancțiuni sociale organizate față de indivizii delincvenți.

În consecință, analiza juridico-penală a criminalității solicită și o analiză psihologică, criminologică, sociologică, adică o analiză complementară cu ajutorul căreia să se poată identifica și explica contextul sociocultural și individual care a generat această formă de

²⁷ Ortansa Brezeanu, *Minorul și legea penală*, Editura ALL Beck, București, 1998, p. 101.

devianță specială.

Din punct de vedere juridic, un comportament delincvent este definit printr-o serie de trăsături specifice, care se regăsesc în majoritatea sistemelor legislative și anume²⁸:

- a) reprezintă o faptă, o acțiune (inacțiune) cu caracter ilicit, imoral, ilegitim, ilegal prin care sunt violate și prejudiciate anumite valori și relații sociale;
- b) această faptă este comisă de o anumită persoană care acționează deliberat, conștient și responsabil (adică de o persoană care are răspundere penală);
- c) fapta respectivă este incriminată și sancționată de legea penală.

Reprezentând o instituție de bază a dreptului penal, delictul este o faptă antisocială, ilicită, care lezează o serie de valori și relații sociale, faptă imputabilă anumitor persoane și constitutivă de efecte juridice, adică de răspundere penală. Din acest motiv, numai în prezența unei anumite fapte, considerată ilicită sau ilegală, norma prevede sancționarea persoanei vinovate. Deci, pentru a exista răspundere penală, trebuie să existe în primul rând o faptă antisocială reală, săvârșită de o anumită persoană care este responsabilă, iar în al doilea rând, fapta respectivă trebuie incriminată de legea penală.

4.2.3. Factorii implicați în determinarea comportamentului deviant al minorilor

Din analiza literaturii de specialitate²⁹ delincvența juvenilă este alimentată de o serie de factori care pot fi sistematizați în două mari categorii: a) factori interni, individuali și b) factori externi, sociali. Din prima categorie fac parte: particularitățile și structura neuro-psihică, particularități ale personalității în formare, particularități care s-au format sub influența unor factori externi, mai ales a celor familiali. Conform opiniei unor autori³⁰, tot în categoria factorilor interni, un rol deosebit de important îl are frustrația. În a doua categorie se includ factorii socio-afectivi și educaționali, socioculturali, economici etc.

Raportul dintre cele două categorii de factori, ponderea fiecăruia în determinarea devianței comportamentale a minorilor este greu de precizat. Nu se poate izola sau exagera rolul unei categorii de factori. Acești factori nu acționează izolat, unilateral, ci concertat, delincvența fiind rezultatul interacțiunii la un nivel scăzut al acestora.

Dezacordul dintre factorii individuali și cei sociali este defavorabil structurării unor conduite concrete. Dezacordul poate să apară fie prin creșterea solicitărilor de mediu la un nivel care depășește posibilitățile minorului, fie când acestea sunt sub nivelul posibilităților sale reale.

Devianța comportamentală rezultă din “întâlnirea” specifică a diferiților factori pentru fiecare caz în parte (Mitrofan & colab., 1992).

4.2.4. Profilaxia delincvenței juvenile

Dat fiind caracterul multideterminat al delincvenței juvenile, activitatea profilactică sau preventivă presupune luarea unor măsuri de intervenție din partea factorilor sociali și social-educationali care să înlăture cauzele și condițiile ce duc la adoptarea unor conduite delincvente³¹.

Profilaxia delincvenței juvenile se realizează prin intervenția asupra cauzelor, condițiilor și circumstanțelor care pot genera acte infracționale, acționându-se atât asupra minorilor cât și asupra mediului micro și macrosocial căruia îi aparțin. Prevenirea și combaterea delincvenței

²⁸ Vasile Popa, Ion Drăgan, Lucian Lăpădat, *Psihosociologie juridică*, Editura Lumina Lex, București, 1999.

²⁹ A se vedea în acest sens Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, p. 272.

³⁰ Paul Popescu Neveanu, *Dicționar de psihologie*, Editura Albatros, București, 1978, p. 180.

³¹ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, op. cit., p. 289.

juvenile presupune cercetarea științifică a fenomenului, perfecționarea cadrului legal de sancționare a comportamentului deviant al minorilor și elaborarea unui sistem unitar și coerent de prevenire a acestuia³².

Cercetarea științifică a infracționalității în rândul minorilor implică studii complexe, interdisciplinare, care să abordeze etiologia comportamentului infracțional la nivel individual, de grup și la nivel social, global. Trebuie avut în vedere factorii de control social, asistență socială și educativi care concură la activitatea profilactică și la ocrotirea minorilor aflați în situația de a săvârși acte infracționale. În funcție de complexitatea factorilor care generează comportamentul infracțional al minorilor trebuie formulate și orientate măsurile de prevenire.

Majoritatea cercetărilor (Knopp, 1985) implicate în prevenirea delincvenței juvenile operează cu strategii derivate din paradigme, condiționări operante, cognitiv-

³² IUi Ștefan, *Psihologie...*, op. cit, p. 231.

4.2.5. Factorii implicați în determinarea comportamentului deviant al minorilor

Din analiza literaturii de specialitate delincvența juvenilă este alimentată de o serie de factori care pot fi sistematizați în două mari categorii: a) factori interni, individuali și b) factori externi, sociali.

4.2.6. Profilaxia

Profilaxia delincvenței juvenile se realizează prin intervenția asupra cauzelor, condițiilor și circumstanțelor care pot genera acte infracționale, acționându-se atât asupra minorilor cât și asupra mediului micro și macrosocial căruia îi aparțin. Prevenirea și combaterea delincvenței juvenile presupune cercetarea științifică a fenomenului, perfecționarea cadrului legal de sancționare a comportamentului deviant al minorilor și elaborarea unui sistem unitar și coerent de prevenire a acestuia

4.3. Rezumat

Delincvența juvenilă reprezintă un fenomen ce include totalitatea încălcărilor de norme sociale săvârșite de către tineri sub 18 ani, încălcări sancționate penal. Ea se referă așadar la activitățile ilegale comise de copil sau adolescent.

Răspunderea penală a minorului este reglementată de Codul penal în capitole distincte (I, al II-lea, al III-lea, al IV-lea), din Titlul V intitulat „Minoritatea” (art. 113134).

4.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

comportamentale și învățare socială. Se propun câteva modele generale, având drept țință caracteristicile cognitiv-comportamentale:

- a) reducerea neîncrederii și stimularea motivației în vederea unei integrări sociale adecvate;
- b) stimularea capacității empatice, cultivarea relației și dezvoltarea înțelegerii pentru situația victimelor;
- c) furnizarea unor modalități de acțiune față de evenimente, situații neașteptate;
- d) consilierea tinerilor victimizați;
- e) educația sexuală, modificarea distorsiunilor cognitive în privința comportamentului sexual inadecvat;
- f) utilizarea unor procedee de condiționare față de modelele de comportament alterate;
- g) dezvoltarea abilităților sociale și controlul anxietății;
- h) terapia familială.

Să ne reamintim

- 1) Din punct de vedere juridic, comportamentul delinvent reprezintă:
 - a. un tip de comportament influențat (dacă nu chiar determinat în multe cazuri);
 - b. un tip de conduită care încalcă legea (privită ca un ansamblu de reguli normative edictate și aplicate de către autoritatea statal-politică).
 - c. un tip de comportament nonconformist al indivizilor care au suportat un proces de socializare.
- 2) Factorii implicați în determinarea comportamentului deviant al minorilor sunt:
 - a. factori interni, individuali;
 - b. factori externi, sociali;
 - c. factori mixti.
- 3) Care din următoarele afirmații este corectă:
 - a. minorii până în 16 ani răspund penal în orice situație.
 - b. minorii cu vârsta cuprinsă între 14 - 16 ani răspund penal doar dacă se dovedește că fapta a fost făcută cu discernământ.
 - c. minorii cu vârsta cuprinsă între 16 - 18 ani răspund penal doar dacă se dovedește că fapta a fost făcută cu discernământ.

4.5.

Bibliografie recomandată

- a. Adelina Duțu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- b. Illi Ștefan, *Psihologie judiciară*, Editura Europolis, Constanța, 2009;
- c. Emilio Mira y Lopez, *Manual de psihologie juridică*, Traducere realizată de Ileana Trandafir, Editura Oscar Print, București, 2009;
- d. Virgil Dragomirescu, *Psihosociologia comportamentului deviant*, Editura Științifică și Enciclopedică, București;
- e. Dan Banciu, Sorin Rădulescu, *Evoluții ale delincvenței juvenile în România*, Editura

Capitolul V.

Problematica psihologică și juridică a mărturiei judiciare și a martorului

5.1. Introducere

Sm

În cuprinsul acestui capitol sunt prezentate din perspectiva psihologiei judiciare: problematica mărturiei, procesul de formare a mărturiei și criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

5.2. Conținut

5.2.1. Generalități privind martorul și mărturia

Problema psihologiei martorului a fost abordată în literatura de specialitate de cele mai multe ori ca rezultat al cercetării separate și exprimând opinii distincte ale psihologilor, juriștilor și criminologilor. Majoritatea lucrărilor au sesizat complexitatea fenomenului și necesitatea încurajării unor activități interdisciplinare, pentru analizarea implicațiilor multiple pe care le are problema arătată pe plan individual și pe plan social, dar ele au conferit prioritate unor factori specifici domeniului respectiv de preocupare.

Fără îndoială, psihologia este indispensabilă în toate fazele de înfăptuire a justiției. Avem în vedere psihologia ca disciplină științifică, ce rezultă din acumularea sistematică a faptelor, care tinde să stabilească anumite legități după care se produc faptele psihice, ca adevăruri generale ce pot fi verificate, atât în condiții de laborator, cât și în viața de toate zilele.

Este de remarcat faptul că aspectele psihologice întâlnite în cercetarea martorului și a mărturiei judiciare sunt de o mare varietate, fiind determinate atât de diversitatea cazurilor, cât și de multitudinea planurilor care țin de personalitatea și comportamentul celor implicați.

Mărturia sau proba testimonială reprezintă unul dintre cele mai vechi mijloace de probațiune și printre cele mai folosite în cadrul procesului judiciar, în general și a celui penal în special³³. Valoarea acestei probe în proces, când este absolutizată de către teoreticieni sau practicieni optimiști, când apoi este relativizată sau total negată

³⁴³⁴ Emilian Stancu, *Tratat de criminalistică*, Ediția a V-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2010, p. 409.

de reprezentanții curentelor pesimiste. Această problemă academică nu-l interesează pe psiholog. El este menit să dezvăluie legile și legitățile ce intervin în procesele psihice în situația de martor, mecanisme care pot distorsiona sau denatura, chiar neintenționat depozitia unui martor³⁴.

În întreaga literatură de specialitate juridică, criminalistică sau de psihologie judiciară, se subliniază, pe bună dreptate, că veridicitatea declarațiilor unui martor, chiar de bună-credință fiind, ca și aprecierea forței lor probante, nu pot fi concepute fără cunoașterea mecanismelor psihologice care stau la baza formării mărturiei³⁴.

Definind mărturia, din perspectiva *psihologiei judiciare*, putem spune că este rezultatul unui proces de observare și memorare involuntară a unui fapt juridic, urmat de reproducerea

³³ Tiberiu Bogdan, Ioan Sântea, *Psihologie...*, op. cit., p. 199.

³⁴ Camil Suciu, *Criminalistica*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1972, p. 577 și urm.; Ion Mircea, *Criminalistică*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p.151-152.

acestui, într-o formă orală sau scrisă, în fața organelor de urmărire penală sau a instanțelor de judecată³⁵.

Pornind de la titlul capitolului, s-ar putea formula unele întrebări: de ce „problematika psihologică și juridică a mărturiei judiciare și a martorului”? și nu, pur și simplu, „problematika psihologică și juridică a martorului” sau „a mărturiei judiciare”? Acestea sunt indivizibile. În mod indiscutabil, nu poate exista mărturie fără martor și nici martor fără evenimentul judiciar obiectiv, intersubiectiv testabil, care constituie obiectul mărturiei (*onus probandi*).

Dacă această indivizibilitate există *de facto*, sub raport științific însă mărturia trebuie cercetată distinct de martor sub toate aspectele pe care le implică, implicit din perspectiva psihologică, aceasta fiind logica cercetării. Astfel, *Enrico Altavilla* în lucrarea „*Psichologia giuridiziară*”, insistă asupra faptului că „fenomenul psihologic al mărturiei are un dublu aspect, subiectiv și obiectiv: capacitatea psihologică a individului de a depune mărturie, proprietatea obiectului sau evenimentului de a forma obiectul mărturiei”³⁶.

Alături de aspectele sale juridice - de drept penal și mai ales de procedură penală - problema mărturiilor este o problemă psihologică-practică, fundamentată pe datele actuale ale fiziologiei și psihologiei sociale, discipline științifice care atestă că nicio ființă umană nu poate reda, cu fidelitatea filmului, scenele la care a asistat³⁷.

„Într-un proces, probele sunt reprezentate în cea mai mare parte de depozițiile martorilor. Aceste probe indică un anumit număr de probleme, între care: erorile involuntare pe care martorii le comit în mod frecvent, reținerile unor martori de a depune mărturie, de teama consecințelor pe care le-ar putea suferi în urma declarațiilor făcute, afacerile judiciare aranjate, publicitatea audierii, instrucțiunile pe care avocații le dau martorilor pentru a depune într-un fel, etc.”³⁸

Studiile criminologilor *Vidal* și *Magnol* au scos în evidență anumite carențe de fidelitate ale mărturiei judiciare și anume: o mărturie integral fidelă este o excepție; un martor sincer se poate afla în eroare; întinderea și fidelitatea unei mărturii judiciare se diminuează proporțional cu vechimea faptelor destăinuie; valoarea depozițiilor nu este proporțională cu numărul martorilor, iar o minoritate poate avea dreptate împotriva unei puternice majorități; un număr mare de anormali, necunoscuți ca atare sunt ascultați ca martori și deformează adevărul ca urmare a tulburărilor și handicapurilor personale³⁹.

Privită sub raport psihologic, mărturia constituie rezultatul interacțiunii dintre însușirile psihice ale celui ce comunică informația și realitatea faptului perceput. Astfel, critica științifică a mărturiei impune cunoașterea celui de la care emană mărturia în lumina contradictorie a personalității: principialitatea, onestitatea, corectitudinea, modestia și generozitatea în fața necinstei, nesincerității, egoismului, lașității, egocentrismului, iar pe de altă parte cunoașterea subiectului sub raportul condițiilor fiziopsihice, a raporturilor acestuia cu ambianța, adică cu pricina judiciară și cu participanții la proces⁴⁰. În general aceasta este problematica psihologică a mărturiei judiciare, mărturie pe care studiile de psihologie juridică și de criminologie o scot

³⁵ Emilian Stancu, *Tratat...*, p. 412.

³⁶ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciara*, Editura Șansa, București, 2000, p. 137.

³⁷ Tiberiu Bogdan, Ioan Sântea, *Psihologie*., p. 199.

³⁸ H.E. Sutherland, R.D. Cressey, *Principii de criminologie*, Editura Cujos, Paris, 1996, p. 405; Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie*., *op. cit.*, p. 138.

³⁹ *Revue de Droit Penal et de Criminologie*, nr. 6, 1976, p. 589.

⁴⁰ Aurel Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Editura Junimea, Iași, 1979, p. 5-6.

în evidență, oferind soluții care să permită evaluarea legală și temeinică a probelor testimoniale.

În ceea ce privește forța probantă a mărturiei în doctrină au existat mai multe opinii. Astfel proba cu martori fiind simplă de administrat și de evaluat a fost privită uneori cu o doză de neîncredere, de scepticism, astfel încât credibilitatea acestei probe a fost diminuată⁴¹.

Într-o opinie⁴² asemănătoare s-a afirmat că proba testimonială este aparent fragilă, uneori înșelătoare și cu o valoare destul de aleatorie.

În doctrină există concluzia potrivit căreia, mărturia reprezintă o trecere a realității prin filtrul subiectivității martorului, dar și prin cel al organului judiciar care apreciază valoarea probantă a declarațiilor martorului, având în vedere că există anumite cauze ale relativității mărturiei⁴³ printre care cele mai importante sunt: imperfecțiunea organelor de simț, procese psihice distorsionate, convingerea cvasi-generală (potrivit căreia declarațiile martorilor trebuie să fie o reproducere fidelă a realității).

5.2.2. Problematika psihologică a mărturiei de bună-credință

Psihologia judiciară oferă metode și criterii care permit justiției să depisteze anumite mărturii false sau eronate, atât de bună-credință, cât și mărturiile mincinoase, de rea-credință.

Mărturia de bună-credință este acea mărturie care, depusă sub jurământ, nu este mincinoasă, nu izvorăște din reaua credință a martorului și astfel nu intră sub incidența legii penale. O parte din mărturiile de bună-credință pot avea însă aceleași urmări ca și mărturiile de rea-credință, adică acele mărturii eronate. Analizarea acestor mărturii sub aspect psihologic are o importanță deosebită pentru practicienii din sistemul judiciar.

„Cauzele mărturiilor judiciare bazate pe buna-credință, dar false în conținutul lor esențial (adică cel care produce efecte juridice), nu sunt de natură criminologică și de natură fiziologică sau psihologică neintenționată”⁴⁴.

Potrivit legii procesual penale magistratul are obligația de a cerceta și stabili „cauzele alterării mărturiilor judiciare” prin experimente, expertize, biodetecție, testări intersubiective etc..

Potrivit unei opinii⁴⁵, „Erorile și denaturările care apar în relatările subiecților - sau în depozițiile martorilor, când este vorba de depoziții în justiție - pot să fie consecința fie a unei percepții eronate ori lacunare, fie a unei atitudini care poate orienta atât percepția cât și reproducerea într-o anumită direcție, fie a unui interval mai lung de la percepție la relatare, fie a unor întrebări sugestive, la care condiții se mai pot adăuga și altele (de exemplu, discuțiile dintre „martori”)”.

Într-o altă opinie⁴⁶, în categoria cauzelor alterării mărturiilor este inclus și „unghiul de deviere”. Prin acesta înțelegem că mărturia sinceră reprezintă doar o reflectare a realității, din punct de vedere subiectiv în ceea ce îl privește pe martor iar „între realitatea obiectivă și reflectarea ei subiectivă, există un unghi de deviere”.

În ceea ce privește cauzele „unghiului de deviere”, experimente psihologice au stabilit numeroase exemple în legătură cu particularitățile generale ale psihicului (subiectivismul,

⁴¹ Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie...*, p. 146.

⁴² Aurel Ciopraga, *Evaluare probei...*, op.cit., p. 10-11.

⁴³ Emilian Stancu, *Tratat., op. cit.*, p. 412.

⁴⁴ *Ibidem*, op. cit, p. 116.

⁴⁵ Alexandru Roșca, *Metodologie și tehnici experimentale în psihologie*, Editura Științifică, București, 1971, p.186.

⁴⁶ Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie...*, op. cit., p. 179.

subiectivitatea, constructivismul, activismul). Acestea afectează capacitatea omului de a reda realitatea iar printre cauze menționăm: existența pragurilor minime și maxime de recepție; capacitatea redusă a senzorialității umane de a recepționa toate informațiile din jur; incapacitatea creierului uman de a prelucra toate informațiile primite; adausul la informațiile inițiale etc.. Dacă dorim să cunoaștem cauzele „unghiului de deviere ” este necesar să studiem procesul de formare a mărturiei. Acest proces are un moment inițial, adică *evenimentul judiciar*, care este independent de viitorul martor, și momentul final, adică *mărturia*.

Între cele două momente au loc patru etape, pe care le vom analiza în continuare, în sinteză; esențial este să reținem că evenimentul este obiectul mărturiei, iar mărturia este reflectată în fața autorităților prin depoziția martorului care s-a aflat în contact cu evenimentul. Recepția senzorială

Elementele care definesc recepția senzorială a unor evenimente ca primă etapă a formării mărturiei, conturează un proces psihic de cunoaștere, care parcurge mai multe etape⁴⁷:

a. *Senzația* este cea mai simplă formă de reflectare senzorială a însușirilor izolate, ale obiectelor sau persoanelor, prin intermediul unuia dintre organele noastre de simț. Apariția senzațiilor și, ulterior, a percepției, este în funcție de *intensitatea stimulilor* care acționează asupra analizatorilor. *Analizator* este definit sistemul sau aparatul organismului uman, alcătuit din organele de simț, căile nervoase de transmitere și centrii corespunzători de pe scoarța cerebrală.

Senzația nu se naște decât în momentul în care *stimulul* atinge un prag minim, capabil să provoace senzația. Cu cât sensibilitatea analizatorului este mai mare, cu atât este posibilă nașterea de senzații prin stimuli mai puțin intenși. În egală măsură există și o intensitate maximă a stimulilor, dincolo de care nu se mai produc senzații. Este important de reținut că intensitatea minimă sau maximă prin care stimulii pot determina o senzație - cunoscută sub denumirea de *pragurile senzației* - variază de la persoană la persoană, magistratul trebuind să aprecieze în fiecare caz în parte limitele posibilităților de percepție ale unui martor.

b. *Percepția* este, în schimb, consecința unei reflectări mai complexe care conduce la conștientizare, la identificarea obiectelor și fenomenelor⁴⁸. Aceasta face ca procesul percepției să fie definit drept un *act de organizare a senzațiilor*, implicit a informațiilor pe care un martor le-a receptat în funcție de diferiți factori: interes, experiență, necesitate

s.a.

Limitele posibilităților de percepție sunt determinate și de calitatea organelor de recepție, de prezența unor stări de boală ce pot influența negativ apariția senzației sau distorsiona informația.

Faptele, obiectele sau persoanele sunt *percepute diferențiat*, unele fiind înregistrate imediat, spre deosebire de altele care trec pe un loc secundar, desi au posibilitatea de a influența analizatorii. Cauzele acestei diferențieri, sub raport perceptiv, a unei persoane, obiect sau fenomen dintr-o masă mai mare de oameni, lucruri, sau fapte, pot fi dintre cele mai diferite. Astfel de cauze cum ar fi, de exemplu, cunoașterea acestor persoane, obiecte, fenomene, interesul manifestat față de ele, modul în care elementul perceput se desprinde de fond, culoare, poziție, mișcare etc.

Factori de distorsiune (bruijaj), determinați de legitățile generale ale senzorialității, cu

⁴⁷ Alexandru Roșca, *Psihologie generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975, p. 237.

⁴⁸ Alexandru Roșca, *op.cit.*, p.236; Tiberiu Bogdan, *op.cit.*, p.156-157; Aurel Ciopraga, *op.cit.*, p. 16-17.

influență directă asupra modului de recepționare, proprii fiecărei persoane.

Factorii de natură subiectivă sunt reprezentați de totalitatea particularităților psiho-fiziologice și de personalitatea individului, apte să influențeze procesul perceptiv.

Precizăm că acestor factori subiectivi trebuie să li se adauge și *factorii de distorsiune tipici legilor generale ale senzorialității* menționați anterior, ei alcătuind împreună grupul de elemente ce pot brui sau distorsiona recepția informațiilor. Prelucrarea (decodarea) informațiilor

A doua etapă importantă constă în decodarea informațiilor recepționate senzorial. Acest proces este intim legat de procesul receptiv, fapt pentru care, în majoritatea lucrărilor consacrate tacticii criminalistice, este tratat în cadrul primei etape a formării declarației, mai ales că factorii care acționează asupra calității recepției senzoriale, influențează direct și decodarea informațiilor.

Față de momentul recepției, în cel al prelucrării informațiilor intervine o completare logică și semantică a posibilelor goluri în percepție. Datorită *activismului nostru psihic*, informațiile recepționate, fie și parțial, sunt decodate, în conștiința noastră ele căpătând un anumit sens.

Dintre factorii mențiți să influențeze direct calitatea prelucrării, cei mai importanți sunt *experiența de viață a martorului, gradul de cultură, profesia, capacitatea de apreciere a spațiului, timpul sau vitezei, semnificația celor percepute*.

Data fiind importanța capacității de apreciere spațio-temporală și deci a rolului său în constituirea mărturie, este important ca magistratul să se raporteze la modul în care persoana ascultată percepe însușiri spațiale ale obiectelor, timpul, durata de desfășurare a unei acțiuni, viteza etc., pentru a acorda credibilitatea cuvenită unor informații de care depinde clarificarea împrejurărilor cauzei investigate⁴⁹. De regulă, sunt vizate:

Aprecierea spațiului și a dimensiunilor. Aprecierea spațiului, a dimensiunilor unor obiecte, este un proces destul de relativ, care presupune o experiență de viață, un anumit exercițiu, sau deprinderi întâlnite la un număr mic de profesii (militari, constructori, piloți ș.a.). Prin urmare, în funcție de situația concretă, organul judiciar va trebui să testeze capacitatea de recepție a celui ascultat, punându-l să aprecieze distanța dintre diverse obiecte sau persoane, a dimensiunilor unor corpuri aflate la îndemână, a suprafeței camerei, a unei porțiuni de teren, de stradă, vizibile prin fereastră. Aceste verificări sunt necesare, de exemplu, datorită tendințelor de supraestimare a dimensiunilor unor obiecte percepute de la foarte mică distanță, sau aflate în vecinătatea unor corpuri mai mici⁵⁰.

Percepția timpului. Percepția timpului sau a duratei de desfășurare a unui eveniment este, de asemenea, relativă, la aceasta concurând, alături de experiență sau de deprinderile formate prin exercitarea unor activități încadrate strict într-un anumit interval de timp, o multitudine de factori. De exemplu:

Localizarea în timp a unui eveniment (lună, zi, dimineață, seară, oră) este, pe moment, destul de ușoară, dar devine dificilă pe măsură ce crește perioada dintre momentul percepției și cel al redării. La interval de un an, martorul, care nu a fost interesat de un anumit fapt, sau pe care nu îl poate asocia cu un eveniment din viața sa, va indica mai greu în ce zi sau la ce oră s-a petrecut, după cum va recunoaște o persoană cu relativă dificultate.

⁴⁹ R. Lechat, *La technique de Tenquette criminelle*, vol. II, ediția a II-a, Editura Moderne, Bruxelles, 1960, p.802 și urm; T. Bogdan, *op.cit.*, p.165-167; A. Ciopraga, *op.cit.*, p.73 și urm.

⁵⁰ W. Stern și Ed. Clapared, citați de A. Ciopraga, *op.cit.*, p.63, sunt de părere că obiectele percepute de la o distanță sub 1 m sunt supraevaluate, față de cele aflate la o distanță depășind 5 m care sunt subapreciate treptat.

Aprecierea duratei unei acțiuni depinde mult de *timpul subiectiv*, diferit de cel oficial, tendințele de comprimare a timpului întâlnindu-se în stările afective pozitive, spre deosebire de stările negative, determinate de fenomene afectogene puternice (asistarea la acte de cruzime), în care „timpul se dilată”. Diferențierile în apreciere pot avea drept cauză și tendințele de supraevaluare a timpului, un proces complex întâlnit în recepții temporale ce depășesc 15 minute⁵¹.

Aprecierea vitezei. Aprecierea vitezei și, în general, a mișcării, este, la rândul ei, un proces complex implicând percepții temporale și spațiale legate de drumul parcurs într-un anumit timp, de obiectele pe lângă care se trece, ca și de distanța de la care se face percepția.

Aprecierea vitezei depinde direct de gradul de specializare a martorului. De pildă, un șofer sau un agent de circulație este în- măsură să aprecieze mai exact viteza unui autovehicul antrenat într-un accident, spre deosebire de o persoană, nefamiliarizată cu conducerea acestuia.

În legătură cu aprecierea vitezei, ca și a timpului sau spațiului, se impune sublinierea că acest proces apare ca rezultat al colaborării dintre organele de simț și gândire, memorie, ceea ce explică influența *proceselor asociative* asupra recepției și prelucrării informațiilor. Stocarea memorială

Formarea mărturiei este strâns dependentă și de calitatea proceselor de memorare, desfășurate în trei etape succesive: *achiziția*, în care, așa cum s-a subliniat, percepția are un rol important, *reținerea* (conservarea) și *reactivarea*, fie sub forma reproducerii, fie sub forma recunoașterii. Din punct de vedere strict psihologic, problema memoriei presupune stabilirea relațiilor care există între etapele recepției senzoriale, prelucrării datelor, stocării și redării, interesând volumul informațional achiziționat, conservat și reactivat.

Pe plan juridic, problema memoriei are o componentă calitativă diferită, întrucât *interesează nu atât Cantitatea de date memorate si redade, ci corectitudinea, fidelitatea acestora, certitudinea subiectivă a informațiilor stocate, având o importanță particulară în mărturie*⁵².

Stocarea memorială nu reprezintă o simplă înregistrare mecanică, o fotografie absolut fidelă a celor percepute de o persoană, ci un proces dinamic, activ, de prelucrare și sistematizare a datelor receptate, în funcție de personalitatea fiecărui individ, de interesul manifestat față de o anumită problemă etc. Iată de ce, în ascultarea martorului, va trebui să se țină seama de mai mulți factori care condiționează procesul memorizării, cum sunt:

Rapiditatea și durata stocării memoriale. Rapiditatea fixării și timpul de conservare a informațiilor percepute, care este în funcție de durata memoriei (scurtă, medie sau lungă) și de cauza uitării.

Întâlnim, astfel, martori cu o percepție rapidă, dar în memoria cărora datele recepționate se păstrează un timp scurt. Mărturia acestora poate fi corectă și fidelă numai dacă ascultarea are loc într-un interval cât mai apropiat de momentul percepției.

Alți martori, prezintă o percepție și o fixare mai lentă, însă stochează mai mult timp cele recepționate. Declarațiile acestora pot fi corecte numai în măsura în care evenimentul perceput nu a fost prea complex și nu a avut o desfășurare rapidă, altfel recepția devenind incompletă⁵³.

⁵¹ Al. Roșca, *op.cit.*, p.378. Referitor la calitatea aprecierii duratelor de timp, autorul afirmă că cei care estimează corect duratele scurse de timp, în egală măsură vor aprecia corect duratele lungi și invers.

⁵² Marie Borst, *Fidelite et education du temoignage*, în „Archives de Psychologie”, vol. III. Geneve, p.234. 1904.

⁵³ A. Ciopraga, *op.cit.*, p. 116; autorul subliniază că nu întotdeauna cei care își întipăresc mai repede faptele percepute sunt și cei care își amintesc mai bine și mai exact.

Tipul de memorie a martorului. În funcție de acest criteriu, se întâlnesc, pe de o parte, martori cu o memorie dominant vizuală, auditivă, afectivă etc. Totodată, memorarea poate fi mecanică sau logică, după cum este absentă sau prezentă înțelegerea materialului informativ receptat.

Pe de altă parte, memoria poate fi voluntară sau involuntară, potrivit atitudinii, a interesului manifestat de martor în reținerea aspectelor percepute. De regulă, în mărturie intervine memoria involuntară, dat fiind caracterul aspectelor percepute, mai ales dacă au avut o anumită influență psihologică asupra martorului.

Uitarea. Uitarea este un fenomen natural care determină denaturarea treptată a informațiilor percepute de un martor în legătură cu o anumită împrejurare sau persoană. Procesele inhibitive de la nivelul scoarței cerebrale, specifice uitării, sunt determinate atât de timp, dar și de unii factori de natură afectivă⁵⁴.

Potrivit părerilor exprimate în literatura de specialitate, uitarea, în cazul persoanelor normale, nu poate fi niciodată totală. Chiar și un martor cu o memorie slabă este imposibil să nu rețină nimic din tot ceea ce a perceput cândva, mai ales dacă stimulii au fost puternici. Se consideră că nici un om nu este înzestrat cu o memorie atât de bună încât să nu uite absolut nimic, după cum nu există nici o persoană care să aibă o memorie atât de slabă încât să uite tot ce a învățat cândva.

Reactivarea memorială

Ultima etapă a procesului de memorare este reactivarea sau reactualizarea, întâlnită fie sub forma reproducerii, fie sub forma recunoașterii, ultima în înțelesul său psihologic, iar nu juridic⁵⁵.

Reproducerea. În cazul mărturiei, reproducerea poate îmbrăca forma verbală sau scrisă. Calitatea conținutului datelor reproduse depinde, mai ales, de calitatea percepției faptelor sau împrejurărilor, de condițiile obiective și subiective ce ar fi putut influența procesul perceptiv, ca și de fixarea datelor în memoria martorului⁵⁶.

Fidelitatea unei mărturii, în sensul corespondenței cu realitatea, este strâns dependentă de o serie de factori specifici momentului audierii, esențiale fiind:

a. **Priceperea** cu care este condusă ascultarea de către organul judiciar și condițiile create de acesta în special pentru reducerea emotivității firești a martorului, este un factor esențial al audierii.

b. **Crearea unei atmosfere propice mărturiei**, prin evitarea atitudinilor sau condițiile stresante, de natură să-l inhibe pe martor, este o altă cerință tactică pe care o vom detalia mai jos.

c. **Adaptarea audierii la personalitatea martorului**, la gradul său de cultură, la inteligența, la temperamentul, la vârsta, la profesiunea, la experiența de viață.

Cu prilejul ascultării mai trebuie să se țină seama că, pe lângă erorile firești, întâlnite inclusiv la martorii de bună-credință (confuzii, substituiri, aprecieri sau subaprecieri de cantități, dimensiuni etc.), în declarațiile martorilor pot apărea denaturări determinate de un anumit interes al acestuia în cauza cercetată, de o anumită atitudine față de inculpat (prietenie, frică, ură etc.), dar și față de anchetator.

⁵⁴ T. Bogdan, *op.cit.*, p.168-169; C. Suci, *op.cit.*, p.581-582; Al. Ciopraga, *op.cit.*, p. 130 și urm.; Nicolae D., *Rolul senzațiilor și percepțiilor în procesul formării declarațiilor martorilor și informatorilor*, în "Probleme de Medicină Judiciară și de Criminalistică", vol. IV/1965, *op.cit.*, p.89.

⁵⁵ T. Bogdan, *op.cit.*, p.168-169; A. Ciopraga, *op.cit.*, p. 139 și urm.; C. Suci, *op.cit.*, p.581.

⁵⁶ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, p. 158 și urm.

Recunoașterea. A doua formă sub care se prezintă procesul de reactivare a memoriei este întâlnită frecvent în practica organelor judiciare, în special în cazul recunoașterii de persoane sau de obiecte. Se consideră, în general, că acest proces psihic se desfășoară mai ușor, fiind mai simplu de realizat, întrucât nu solicită un efort de memorie deosebit.

Reactivarea se face prin compararea a ceea ce a fost perceput anterior cu ceva care este perceput în momentul audierii⁵⁷. Ca și în cazul reproducerii, fidelitatea recunoașterii poate fi influențată de aceiași factori obiectivi sau subiectivi, în depozitie apărând informații asemănătoare celor reale, eronate sau denaturate.

În consecință, recunoașterea se va conduce atât după regulile tactice generale ale ascultării, cât și după unele reguli specifice. Spre pildă, recunoașterea propriu-zisă va fi precedată de o relatare liberă a martorului cu privire la înfățișarea persoanei, obiectului, locului ș.a., care urmează să fie recunoscute, după care va fi efectuată recunoașterea propriu-zisă.

5.2.3. Problematika psihologică a mărturiei de rea-credință

Majoritatea autorilor preocupați de acest domeniu, psihologi, juriști, criminologi, au sesizat complexitatea fenomenului și necesitatea încurajării unor activități

⁵⁷ Al. Roșca, *op.cit.*, p.248; T. Bogdan, *op.cit.*, p. 168-169; C. Suci, *op.cit.*, p.582; A. Ciopraga, *op.cit.*, p.159.

interdisciplinare pentru analizarea implicațiilor multiple pe care le are problema arătată pe plan individual și pe plan social, dar ele dau prioritate unor factori specifici domeniului respectiv de preocupare. Asistăm, astfel, la o discuție care se referă, în esență, la același fenomen, la utilizarea unei terminologii diferite, care se confundă de multe ori, deși acești termeni rezultă dintr-o nuanțare, dintr-o reflectare specifică într-un anumit domeniu de observație și cercetare sau într-o anumită etapă de evoluție a problematicii examinate, termeni care nu se suprapun decât parțial, deoarece au fost elaborați pornind de la criterii diferite de caracterizare.

Constatăm însă că ne situăm într-un domeniu în care este dificil să delimităm eroarea de minciună și fidelitatea de sinceritate, cu toate că declarația nesinceră produce importante repercusiuni asupra aflării adevărului în demersul judiciar, finalizat prin tragerea la răspundere penală.

Este de remarcat faptul că aspectele psihologice întâlnite în cercetarea mărturiei de reacredință sunt de o mare varietate, fiind determinate atât de diversitatea cazurilor, cât și de multitudinea planurilor care țin de personalitatea și comportamentul celor implicați.

Cu titlu de exemplu se arată că deși, statistic, faptele de mărturie mincinoasă nu se reflectă și în soluțiile de practică judiciară, fenomenul mărturiei mincinoase se regăsește ca o realitate aproape cotidiană.

Din păcate experiența românească a dovedit că mijloacele de protecție penală a înfăptuirii justiției au fost aplicate timid și neconvingător. Ținând cont de numărul de persoane care fac declarații mincinoase, care încearcă să determine mărturii mincinoase sau care depun plângeri penale pentru a împiedica desfășurarea unui proces civil apare întrebarea dacă această stare de fapt se reflectă și în condamnările pentru aceste fapte. Răspunsul este evident negativ, fiind puține cazuri de condamnări pentru mărturie mincinoasă deși mărturii mincinoase există în sistemul judiciar român.

Art. 273 Cod penal incriminează *fapta⁵⁸ martorului care, într-o cauză penală, civilă sau în orice altă procedură în care se ascultă martori, face afirmații mincinoase ori nu spune tot ce știe în legătură cu faptele sau împrejurările esențiale cu privire la care este întrebat.*

Acest text de incriminare asigură credibilitatea probei cu martori într-o procedură judiciară. Ar fi greu de imaginat un sistem în care declarațiile martorilor ar fi lipsite de credibilitate și deci inutile din perspectiva soluționării corecte a cauzei în care sunt audiați martori. Din perspectivă criminologică se poate constata o recrudescență a faptelor de mărturie mincinoasă, împrejurare care nu se reflectă și în soluțiile de condamnare. De exemplu, principiul aflării adevărului care guvernează procedura penală și lipsa unei constrângeri pentru judecător de a motiva extrem de riguros o soluție, fac ca aceste încălcări ale legii să nu aibă întotdeauna consecințe pentru adevărul cauzei, instanța folosind afirmații generale gen, acest martor nu este credibil.

Referirea în procedură la divinitate ca formă de jurământ asigura solemnitatea declarației unui martor și în plus era o garanție puternică a veridicității celor declarate de martorul audiat. Astăzi conotația religioasă a jurământului și-a pierdut din semnificație într-o societate din ce în ce mai laică, iar singurul mecanism care ar asigura presiune asupra martorului care ar fi tentat să declare mincinos rămâne acest text de incriminare.

Caracterul mincinos al unei declarații de martor poate fi analizată din trei perspective. O

⁵⁸

Pedeapsa este închisoare de la 6 luni la 3 ani sau cu amendă.

primă abordare ar fi cea subiectivă, și anume se susține că mărturia mincinoasă există ori de câte ori agentul spune altceva decât gândește. Relația se stabilește între percepția sa subiectivă asupra evenimentelor și modul cum relatează ce a văzut. Asta înseamnă că dacă de exemplu agentul a crezut că a văzut o persoană îmbrăcată în haine de culoarea roșie, la locul faptei, și declară că haina persoanei era neagră fapta se încadrează la mărturie mincinoasă chiar dacă în realitate persoana pe care o văzuse era îmbrăcată în albastru.

O altă abordare, și anume cea obiectivă, propune ca reper de apreciere a caracterului mincinos a unei declarații diferența dintre realitatea fizică și cea relatată de martor. În ipoteza de mai sus, fapta ar fi tot o declarație mincinoasă deoarece martorul a relatat că hainele erau negre deși în realitate erau albastre, dar fapta martorului poate fi considerată ca una din culpă deoarece acesta nu a perceput corect culoare hainelor pe care le-a văzut.

De regulă abordarea obiectivă se regăsește în soluțiile instanțelor de judecată. Din această perspectivă, dacă un martor relatează ceva ce s-a întâmplat deși el nu a perceput în această manieră evenimentele cerute a le relata, fapta lui nu cuprinde o afirmație mincinoasă din punct de vedere obiectiv, fiind doar o încălcare a obligației juridice de a fi onest. Lipsa lui de onestitate nu a însemnat și o pervertire a posibilităților de aflare a adevărului.

O a treia abordare pune accentul pe dimensiunea normativă a obligației martorului de a fi onest. Se analizează modul în care martorul și-a respectat obligația de probitate morală. Din această perspectivă, o eventuală declarație a martorului, cum că hainele văzute de el sunt albastre, deși el le-a perceput ca fiind roșii, este una mincinoasă. Martorul deși nu a perceput corect culoarea hainelor, el nu a relatat acest aspect și a declarat ce i s-a supus de către altcineva sau a aflat el de la alți martori, că s-au petrecut lucrurile în realitate. Această abordare deși aparent corectă din punct de vedere obiectiv, deoarece martorul confirmă ceea ce se petrecuse în realitate, poate influența aflarea adevărului în cauză. Pentru un sistem judiciar în care doar adevărul care rezultă din probe (adică cel juridic) este o valoare absolută această abordare ar fi de dorit.

5.2.4. Criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință

Privind criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință de la bun început se impune precizarea că aceste criterii au un anumit grad de relativitate. Ele se impun totuși atenției, în scopul îndeplinirii obligației autorităților judiciare de a verifica mărturiile în legătură cu care apar suspiciuni de nesinceritate și nefidelitate⁵⁹.

Criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință sunt următoarele: *sursa mărturiei, poziția martorului în raport cu părțile din proces, condiția socio-morală și psihotemperamentală, interesul manifestat de martor față de problematica probațiunii, buna-credință în evaluarea martorului.*

În continuare vom recurge la analiza în detaliu a acestor criterii care se folosesc combinat.

Sursa mărturiei

Atât literatura juridică și psihologică dar mai ales practica judiciară, luând în considerație raporturile dintre cel prin mijlocirea căruia faptele sunt aduse la cunoștința organelor juridice și sursa mărturiei a impus distincția între:

a) mărturia imediată (nemijlocită) în care martorul a fost prezent nemijlocit în contextul producerii faptelor, percepend prin stimulii adecvați (*ex propriis sensibus*) evenimentul,

⁵⁹

Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie..., op. cit.*, p. 139.

derularea acestuia în timp și spațiu;

b) mărturia mijlocită în care martorul, furnizează informații nu asupra unor fapte sau împrejurări percepute din sursa originală, ci dintr-o sursă derivată (ex *audiție alieno*) constând în alte persoane, care au perceput nemijlocit prin propriile simțuri împrejurările legate de infracțiune sau de făptuitori putându-se afla oricând proveniența punctului de plecare al informațiilor cu care acestea se pot compara și verifica (de la sursa primară);

c) mărturia „din auzite”, din zvonul public, în care martorul face referire la fapte auzite, la zvonuri de o acută notorietate, dar a căror sursă primară este imprecisă, indeterminată.

Trecând în revistă aceste trei posibilități este lesne de înțeles că „mărturia din „zvon public” este cea mai nesigură, întrucât faptele relatate din „gură-n-gură” sunt supuse unui pronunțat proces de alterare, de denaturare și transformare, îndepărtându-se până la totala denaturare de la adevărata configurație a faptelor.

Din punct de vedere al verificării mărturiilor este bine de știut că informațiile provenind dintr-o sursă a cărei proveniență nu poate fi individualizată, cele provenind de la o sursă individualizată dar indirectă și în fine cele provenind din sursa inițială, nu se pot situa pe același plan sub aspectul forței probante.

Astfel, când mărturia mijlocită provine din sursa primară (fapte cunoscute martorului imediat din relatarea uneia dintre părți sau a martorului ocular) veridicitatea acesteia este condiționată de modul în care s-au petrecut percepția și memorarea inițială, de condițiile și modul transmiterii informațiilor de la sursa primară la cea derivată, în sfârșit, de modul în care au fost percepute, memorate și comunicate aceste informații de către martorul audiat organului judiciar, într-un cuvânt de fidelitatea reflectării sursei primare în cea derivată.

Este obligatorie determinarea corectă, fără echivoc, a sursei din care provine mărturia căreia îi este subordonată însăși admisibilitatea ca probă testimonială a mărturiei mijlocite. O dată identificată sursa primară, se pun temeliile verificării depoziției prin operațiile de confruntare a informațiilor provenind din cele două surse, putându-se constata lipsa coincidenței faptelor în ansamblul ori coincidența numai a unor elemente irelevante.

De aici, decurge necesitatea confruntării atât a depoziției inițiale, cât și a celei derivate cu ansamblul probelor existente, pentru a se afla cauza dezacordului, pentru a se reține fie una sau alta din depoziții, ori pentru a fi ambele înlăturate dacă nu corespund adevărului. Practica a impus soluționarea acestor aspecte prin ascultarea repetată atât a martorului nemijlocit, cât și a celui care depune mărturia obținută indirect și clarificarea pas cu pas a tuturor aspectelor care se ridică. De regulă, depozițiile celor care, în condiții obiective și subiective similare de percepție, au asistat în calitate de martori la producerea aceluiași fapt concordă în privința faptului principal și a circumstanțelor esențiale legate de activitatea infracțională. Explicația psihologică de identifică, pe de o parte, în identitatea proceselor psihice, în reflectarea corectă, în psihicul martorilor, a faptelor esențiale, în similitudinea condițiilor de percepție, iar pe de altă parte, în semnificația deosebită a unor aspecte legate considerate secundare și care se impun atenției fiecăruia și sunt la fel percepute de toți cei de față.

În cazul acestor depoziții simultane nu numai concordanța ci și nepotrivirea lor își poate avea cauza în condițiile obiective și subiective ale percepției, aceasta pentru motivul psihologic că a percepe un fapt în condiții similare nu înseamnă în mod obligatoriu a-l percepe și în condiții identice.

Regula practică este aceea conform căreia, prezența, alături de elementele concordante a unor nepotriviri, a unor discordanțe în privința unor aspecte puțin semnificative, dacă acestea

din urmă au o explicație convingătoare, nu este de natură a se răsfrânge asupra valorii mărturiilor care se armonizează în privința elementelor esențiale. Logica judiciară demonstrează că la baza contradicțiilor stau fie eroarea, fie reaua credință, aprecierea unor astfel de mărturii presupunând înainte de toate identificarea părții în care se află inexactitatea, iar apoi, stabilirea faptului dacă aceasta se dorește unei cauze voluntare (rea-credință) sau involuntare (eroare).

Iată de ce se impune ca aprecierea unei mărturii să se bazeze pe două principii fundamentale și anume cel al sincerității martorului și cel al fidelității percepției și acurateței reproducerii datelor cu privire la făptuitor și împrejurările faptei. Dacă acestea sunt respectate, o ultimă notă cu privire la valoarea mărturiei va fi dată de aprecierea acesteia în contextul celorlalte elemente de informare împreună cu care constituie un ansamblu de probe. Așadar când mărturiile nu constituie probe exclusive în cauza dată, acestea pot suporta verificări încrucișate care le vor testa capacitatea de armonizare cu restul probelor, datorită dependențelor mutuale a probelor ce se constituie în sistem.

Veridicitatea mărturiilor este dată nu numai de concordanța elementelor cuprinse în depozițiile succesive și simultane prestate în aceeași cauză dar și se armonizarea lor din punct de vedere al logicii judiciare cu toate celelalte probe în parte și cu întregul probatoriu în ansamblul său.

Poziția martorului în raport cu părțile din proces

Existența raporturilor martorului cu pricina sau cu participanții în proces, pot zdruncina serios poziția de imparțialitate a martorului în procesul judiciar. În ceea ce privește poziția martorului în raport cu pricina trebuie clarificat interesul material sau moral al acestuia pentru ca pricina să fie soluționată într-un anumit fel. Cu privire la raporturile dintre martor și ceilalți participanți în proces este de clarificat raportul subiectiv al acestuia față de învinuit sau inculpat, partea vătămată, partea civilă, partea civilmente responsabilă (raporturile de rudenie, de amicitie, de dușmănie, afecțiunea, răzbunarea, teama, sentimentele de simpatie sau de antipatie etc.)

Conform art. 114 alin. (1) din Codul de procedură penală, martorul este „*persoana care are cunoștință despre fapte sau împrejurări de fapt care constituie probă în cauza penală*”, poziția sa în proces fiind dictată de obligația de a aduce la cunoștința organului judiciar fapte și împrejurări legate de infracțiunea sau de făptuitorul acesteia fără a urmări în cauză apărarea unor interese proprii.

Poate fi audiată în calitate de martor orice persoană care are cunoștință despre fapte sau împrejurări de fapt care constituie probă în cauza pen

O situație aparte o prezintă victima care, renunțând la calitatea de parte, la pretenții civile și neparticipând în proces ca parte vătămată apare în proces ca martor și la o primă vedere depozițiile sale ar trebui privite fără suspiciuni, deoarece nimeni mai bine decât ea nu poate să redea mai ample și mai exacte informații cu privire la infracțiunea a cărei victimă a fost.

Psihologia judiciară atrage atenția asupra faptului că tocmai împrejurarea că activitatea infracțională s-a îndreptat împotriva sa constituie sursa unor puternice elemente de deformare chiar și atunci când victima este de totală bună credință. Aceasta

deoarece percepția și memorarea se desfășoară pe un puternic fond afectiv - emoțional ceea ce, de multe ori, explică percepția și memorarea lacunară a faptelor. Este, de asemenea, proprie psihologie victimei tendința de exagerare a acelor întâmplări care au avut drept rezultat o lezare a intereselor sale materiale sau personale, de supradimensionare involuntară a

pericolului prin care a trecut. La aceasta se adaugă acele elemente de denaturare ce-și află cauza în afectivitatea, sugestibilitatea, imaginația și personalitatea victimei.

Cu atât mai mult prezumția de părtinire și interes material sau moral, nu poate să nu fie luată în calcul în situația existenței sentimentelor firești de rudenie în care martorul se poate afla cu învinuitul sau inculpatul sau cu celelalte părți, sentimente care ar amenința poziția de imparțialitate pe care trebuie să se situeze martorul, motiv pentru care legislația absolvă de obligație de a depune mărturie soțul și rudele apropiate învinuitului sau inculpatului.

De altfel, legăturile afective puternice deformează din punct de vedere al obiectivității datele realului. Pentru psiholog, nu este deloc surprinzător faptul că mama care-și iubește în mod exagerat copilul, nu-i observă acestuia defectele morale, justificându-i comportamentul în orice situații. În depoziția părinților, fiul cercetat pentru provocare de scandal, în loc public, este descris ca un copil simpatic, plin de umor, căruia, ca tuturor celor de vârsta sa, îi place să se distreze iar faptele comise sunt considerate copilării. De fapt, în toate situațiile, fie că este pornită din sentimente nobile, generoase, fie că este determinată de mobiluri josnice, când mărturia este întemeiată pe sentimente, realitatea este percepută transfigurat datorită schimbării reprezentărilor despre persoanele față de care martorul este legat prin sentimentele de simpatie, ură, generozitate, răzbunare, dragoste, antipatie, colegialitate, prietenie, raporturi profesionale etc.

Foarte des, practica ne relevă o oarecare reținere din partea martorului, motiv pentru care trebuie să decelăm dacă nu cumva în spatele acestei atitudini se află teama. Sentimentul de teamă poate fi inspirat martorului de către amenințările sau acțiunile unor persoane interesate în cauză. Aceasta și pentru faptul că nu are suficientă convingere în faptul că este protejat de organele judiciare. Așa se explică de ce în cazul învinuiților sau inculpaților cunoscuți ca persoane extrem de periculoase, martorii sunt recrutați greu.

Condiția socio-morală și psihotemperamentală

Practicienii au impus o viziune pragmatică asupra martorului, acesta nefiind tratat ca un element abstract ci ca aparținând unui anumit mediu social care și-a pus amprenta asupra formării sale caracterial-morale, dându-i un anumit statut social, o reputație și o fizionomie morală proprie.

Datorită susținerilor esențiale și durabile de structurare a caracterului, este de presupus că martorul și-a însușit în structura sa psihocomportamentală un mod relativ constant de manifestare. De aceea, este bine de știut dacă martorul este înclinat caracterial moral către dominantele sincerității, onestității, corectitudinii, modestiei, generozității sau către egoism, lașitate, nesinceritate, egocentrism etc.

Iată de ce reputația în sensul considerației de care se bucură martorul în mediul social căruia-i aparține, atitudinile, convingerile, aspirațiile, idealurile, educația ca aspect de conținut al caracterului de natură a configura profilul său moral, constituie tot atâtea elemente de apreciere a credibilității martorului.

Totuși psihologia judiciară atenționează asupra faptului că între moralitatea persoanei și atitudinea sa în cazurile particulare nu există raporturi rigide. Cu alte cuvinte, cunoașterea martorului sub aspectul trăsăturilor sale moral-caracteriale este o condiție necesară dar insuficientă, căci depozițiile martorilor pot fi suspectate de parțialitate chiar și atunci când provin de la persoane de o moralitate ireproșabilă.

Preocupați de studiul trăsăturilor psihotemperamentale dominante, începând de la Alfred Binet încoace, tot mai mulți psihologi au căutat să evedențieze măsura în care apartenența

martorilor la un tip psihologic sau altul influențează favorabil sau defavorabil asupra percepției, memorării și reproducerii și în ce măsură întinderea și fidelitatea mărturiei este tributară tipologiilor psihologice.

S-a ajuns astfel, la crearea unei adevărate tipologii a martorilor în funcție de apartenența lor la un tip psihologic sau altul. În acest sens se disting:

- a) Gruparea tipurilor intelectuale⁶⁰ (descriptivul, observatorul, emoționalul, eruditul, imaginativul);
- b) Gruparea tipurilor caracterizate de orientarea particulară a inteligenței în mărturie⁶¹ (superficial, armonios, interpretativ, ambițios);
- c) Gruparea tipurilor comportamentale⁶² (observatori pozitivi, interpretatori, inventivi, armonici, emotivi);
- d) Tipuri psihotempermentale (subiectiv și obiectiv, senzitivi și apatici, martorul care observă și martorul care descrie, încăpățânatul și volubilul, timidul, vanitosul, mincinosul, mitomanul etc.).

Exegeza psihologică a acestor tipologii a stabilit două categorii distincte și anume:

- e) *tipul obiectiv*, care caracterizează martorul prin precizie, bun observator care descrie lucrurile după însușirile lor exterioare, nefiind preocupat de semnificația scenei la care este martor și la care a participat emoțional - afectiv; acesta este martorul care înregistrează corect și memorează fidel faptele percepute prin propriile simțuri;
- f) *tipul subiectiv*, care este preocupat de semnificațiile și sensul scenelor pe care le percepe și cărora le dă conținut interpretativ prin judecățile de valoare pe care le emite asupra lor sub influența informației afectiv-emoționale pe care, de regulă, o resimte cu maximă intensitate.

Interesul manifestat de martor față de problematica probațiunii

Modul în care cel căruia îi sunt cunoscute împrejurările legate de săvârșirea unei infracțiuni apare în proces în calitate de martor poate furniza elemente semnificative pentru aprecierea asupra poziției pe care va situa și asupra veridicității depoziției ca atare.

În acest sens, dacă martorul este o persoană aflată cu totul întâmplător în câmpul de fapte, în trecere, grăbită sau preocupată de cu totul alte probleme, în raport cu evenimentul perceput este posibil ca o serie de aspecte să-i fie superficiale fixate în câmpul atenției și să nu le fi perceput ca atare. Dacă, dimpotrivă, martorul este interesat în legătură cu persoana sau împrejurarea care ulterior vor deveni obiect de dispută între părțile protagoniste este greu de presupus că acesta va scăpa ceva din cele ce se vor întâmpla. Cu alte cuvinte, pretențiile organului judiciar referitoare la veridicitatea și întinderea datelor percepute de către martor, se

⁶⁰ Binet A., *La description d'un objet*, Année psychologique, Paris, Alcan, 1897, p. 296-335.

⁶¹ Lelesz H., *L'orientation d'esprit dandle temoignage*, în "Arhives des Psychologie", tome XIX, 1914, p. 113.

⁶² Gorphe F., *La critique du temoignag*, Paris, Dolloz, 1927, p. 188-190.

vor raporta diferit, în funcție de gradul în care ele au fost la periferia centrului de interes și preocupări ale acestuia (martorul asistă la un accident de circulație a cărui victimă este chiar persoana cu care avea întâlnire și care se pregătea să traverseze strada).

Este de la sine înțeles cât de utile sunt datele ce izvorăsc de la persoana care a renunțat la calitatea de victimă în favoarea celei de martor în proces, căci numai aceasta (sub semnul circumspecției alterării datelor obiectiv) poate reda cel mai fidel împrejurările și derularea evenimentului.

Buna-credință în evaluarea martorului

9

Datorită contactului nemijlocit al magistratului cu participanții în procesul judiciar, acesta poate și este obligat să interpreteze datele pe care i le oferă conduita, fizionomia și reacțiile exterioare ale celor cu care se află în intercomunicare psihologică în ancheta judiciară. Aceste interpretări sunt obligatorii, deoarece îi vor oferi datele necesare cu privire la gândurile și sentimentele pe care le încearcă martorii atunci când neagă sau afirmă ceva, atunci când pretind că cele ce relatează sunt exacte sau atunci când afirmă că nu-și mai amintesc ceva.

Iată de ce se dovedește a fi atât de necesară calitatea de fin observator, de analist și profesionist cu intuiție psihologică cerută organului judiciar atunci când este chemat a desprinde anumite semnificații din comportamentul participanților în proces.

„Aceasta cu atât mai mult, cu cât contactul cu organul judiciar nu numai a învinuitului, dar și al martorului de bună credință sau de rea credință (acesta din urmă având se înțelege, aceeași psihologie ca și cea a infractorului) are loc în condițiile unei atmosfere relativ tensionate, stresante.

Încercarea de substituie voluntară a depoziției reale u o depoziție imaginară sau falsă este însoțită întotdeauna de modificări fiziologice reflexe care se declanșează automat și scapă posibilităților de cenzurare ale subiectului.

Constituie indicatori fiziologici ai comportamentului emoțional inaparent sporirea ritmului cardiac și a presiunii sanguine, schimbarea temperaturii țesutului, modificările electrice ale pielii, intensificarea activității glandelor sudoripare, schimbarea ritmului respirației, dereglarea fonației, reducerea salivației etc.

În plan somatic, la nivelul fizionomiei anchetatorul atent poate surprinde modificările tributare comportamentului aparent al stresului emoțional, schimbarea mimicii (știut fiind că, fiecărei stări afective emoționale îi corespunde o mimică particulară care, într-o anumită măsură ne permite să recunoaștem o anumită emoție după expresie), a expresiei feței obținută prin mobilitatea mușchilor faciali, coloritul deosebit al feței (paloarea sau roșeața apărută brusc) tensiunea corpului crescută manifestată în schimbarea pantomimicii (tremuratul mâinilor, picioarelor) schimbări ale vocii datorită reducerii salivației și dereglării respirației”.

Practica a scos în evidență faptul că în ciuda unor rare excepții (întâlnite în cazul persoanelor care au avut contacte repetate cu poliția sau a mitomanilor), atitudinea francă, privirea deschisă, relatarea fluentă a faptelor, dispoziția de a răspunde la întrebări, regretul martorului de a nu putea să dea unele răspunsuri, motivarea potrivit căreia, dacă ar fi știut că astfel de împrejurări interesează justiția, s-ar fi străduit să le rețină, expunerea riguroasă, precisă, însoțită de o mimică și gestică ce se armonizează cu conținutul spuselor, caracterul rezonant al amintirilor constituie, de regulă, notele unei conduite sincere, nesimultane. Dimpotrivă (cu excepțiile în care persoane emotive, fără experiența contactului cu autoritățile și a persoanelor complexate), atitudinea de prudență exagerată, rezervată, expunerea

șovăielnică, sinuoasă, contradicțiile, tulburarea, paloarea, roșeața feței, intensificarea activității glandelor sudoripare, gestică forțată lipsită de naturalețe, imprecizia în răspunsuri, vocea coborâtă, ezitățile, solicitarea salvatorului pahar cu apă etc., constituie, de regulă, indicii probabili ai unei conduite nesincere, simultane. Nu trebuie pierdut din vedere însă, faptul că toate aceste constatări desprinse din observarea atitudinii și comportamentului expresiv al martorului aflat în fața organelor judiciare, au valoarea unor indici psihologici orientativi care trebuie apreciați cu mare prudență oricât de puternică impresie ar crea, deoarece aparențele nu concordă întotdeauna cu realitatea iar observatorul neexperimentat poate greși.

Iată de ce, trebuie avut în vedere că omului îi este proprie capacitatea de disimulare, de contrafacere, de mascare a adevăratelor sentimente a reacțiilor emoționale trăite și că martorul, în mod prefăcut își poate controla stările emoționale sau, dimpotrivă, își poate însoți expunerea cu un acompaniament de false stări emoționale (simulate) ce nu concordă cu adevăratele stări psihice. În asemenea situații, magistratul va putea verifica empiric suspiciunile apărute în legătură cu depozițiile martorilor.

Literatura psihologică de specialitate recomandată magistratului și organului judiciar să adreseze întrebări metodice pentru a se convinge de capacitatea martorului de a înregistra, memora și reda fidel faptele percepute, încercând să verifice potențialul aptitudinal de apreciere a unor distanțe, culori, dimensiuni, durate ale acestuia, buna sau reaua credință a martorului. Atunci când însă magistratul rămâne nesigur cu privire la cele verificate empiric, nemijlocit, iar depoziția martorului este hotărâtoare în cauză, va trebui să apeleze la examinarea psihologică a martorului prin testarea capacităților direct implicate (capacitatea de concentrare și distribuție a atenției, capacitatea de memorare, coeficientul de inteligență, acuitatea vizuală, discriminarea auditivă etc.) iar în cazul suspicionării martorului pentru lipsa bunei credințe să apeleze la expertiza acestuia prin biodetecție judiciară.

Utilizarea cumulată a criteriilor de verificare a veridicității mărturiei, din perspectiva bunei sau relei credințe a martorului, are ca finalitate formarea intimei convingeri a magistratului care, așa cum s-a menționat, fundamentează în ultimă analiză hotărârea sa. Este cea „*animi sententia*” despre care vorbea Hegel, arătând că aceasta este garanția soluției, în timp ce pentru martor, tot în concepția lui Hegel, garanția este jurământul său. Judecătorul însă, respectând instituția jurământului, nu este ținut să accepte orice declarație cu motivarea că martorul se află sub puterea jurământului.

Dacă nimeni nu are voie să-și facă dreptate singur, atunci nici martorii nu pot să sprijine o dreptate privată, care încearcă să se legitimeze prin apelul formal la justiție, chiar dacă partea interesantă în aceasta ar fi puterea care, nu de puține ori în istorie, sa slujit de justiție utilizând sloganul „intereselor superioare de stat”. Subiectivității martorului i se opune subiectivitatea magistratului. În această luptă ca trebui să triumfe adevărul, căruia i se consacră și problematica de psihologie judiciară a mărturiei și martorului. Două probleme distincte din punct de vedere științific și totuși indivizibile, dacă ne gândim că mărturia judiciară este rezultatul personalității subiective a martorului.

Să ne reamintim

5.2.5. Criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință

9

Criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință sunt următoarele: *sursa mărturiei, poziția martorului în raport cu părțile din proces, condiția socio-morală și psihotemperamentală, interesul manifestat de martor față de problematica probațiunii, buna-*

credință în evaluarea martorului.

5.2.6. Marturia din perspectiva psihologiei judiciare
p 36.

Definind mărturia, din perspectiva *psihologiei judiciare*, putem spune că este rezultatul unui proces de observare și memorare involuntară a unui fapt juridic, urmat de reproducerea acestuia, într-o formă orală sau scrisă, în fața organelor de urmărire penală sau a instanțelor de judecată.

5.3. Rezumat

În capitolul de față au fost analizate din perspectiva psihologiei judiciare: problematica mărturiei, procesul de formare a mărturiei și criteriile de verificare a mărturiei presupusă de rea-credință.

5.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

- 1) Factorii perturbatori ai mărturiei pot fi: a. fenomenul maximizării consecințelor;
b. experiențele individuale ale martorilor; c. fenomenul halo.
- 2) Cărei tipologii de martori i se adresează următoarea descriere: „forță creatoare încorporată în limbajul încărcat cu metafore și simboluri, imaginație, fantezie, asociații imprevizibile, incapacitatea deosebirii realului de posibil, experiență redusă, incapacitatea de a înțelege anumite fapte, împrejurări sau de a deduce raporturile dintre ele”:
 - a. martorul aflat în eroare;
 - b. martorul de rea-credință;
 - c. martorul minor.
- 3) Jurământul inițial al martorului are funcții: a. informațional-cognitive;
b. afective;
c. axiologice.

5.5.

Bibliografie recomandată

- a. Adelina Duțu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- b. Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar - teorie si practică*, Editura Solaris Print, București, 2011;
- c. Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, Casa

de Editură si Presă “Sansa”-S.R.L., București, 1992;

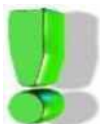
- d. Emilian Stancu, *Tratat de criminalistică*, Ediția a V-a, revăzută și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2010;
- e. Aurel Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Editura Junimea, Iași , 1979.

5.6. Teme de control

Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să analizați criteriile de verificare a veridicității mărturiei presupusă de rea-credință.

Capitolul VI.

Ancheta judiciară din perspectivă psihologică

6.1. Introducere

În cuprinsul acestui capitol sunt prezentate noțiunea și coordonatele psihologice ale anchetei judiciare, etapele ascultării învinuitului sau inculpatului precum și calitățile psihosociale ale anchetatorului și tipuri de anchetatori.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

6.2. Conținut

H 6.2.1. Noțiunea și coordonatele psihologice ale anchetei judiciare

Termenul de *anchetă judiciară* nu își găsește consacrarea în Codul de procedură penală, însă în literatura de specialitate și în limbajul curent, termenul este utilizat pentru a desemna ceea ce Codul de procedură penală denumesc urmărirea penală.

În literatura juridică de specialitate, urmărirea penală este considerată o fază distinctă a procesului penal, precizându-se că “urmărirea penală se identifică cu un comportament procesual cu un rol bine definit în procesul penal, deoarece, în cadrul ei, se realizează anumite activități specifice prin care se dovedește existența sau inexistența infracțiunilor, știut fiind că marea majoritate a faptelor penale nu pot fi dovedite prin probe preconstituite. De asemenea, în cadrul urmăririi penale sunt desfășurate activități specifice pentru identificarea autorilor infracțiunilor, inițial necunoscute”⁶³.

Conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, *ancheta* este definită ca “cercetare ordonată sau efectuată de o autoritate publică pentru a clarifica împrejurările în care s-a produs un fapt și pentru a stabili răspunderile”⁶⁴.

Ancheta judiciară presupune parcurgerea a două faze care se succed logic, și anume, urmărirea penală și cercetarea judecătorească. Uneori prima fază poate lipsi (când părțile se adresează direct instanței de judecată sau în situațiile de extindere a acțiunii penale datorită suficienței probelor când cercetarea judecătorească îndeplinește obiectivele urmăririi penale).

Pornind de la legislația procesual penală rezultă că sensul termenului de *anchetă judiciară* este mai larg decât cel de urmărirea penală (înfăptuită de organele de urmărire penală⁶⁵), incluzând și cercetarea judecătorească (activitate procesuală desfășurată de instanța de judecată⁶⁶).

Din perspectivă psihologică ancheta judiciară (urmărirea penală și cercetarea judecătorească) este o sumă de relații interpersonale ale unui subiect constant,

⁶³ Ion Neagu, *Drept procesual penal*, Editura Academiei României, București, 1988, p. 372.

⁶⁴ A se vedea *Dicționarul explicativ al limbii române*, Editura Universul Enciclopedic Gold, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București 2009, p. 54.

⁶⁵ A se vedea în acest sens art. 55 din Codul de procedură penală.

⁶⁶ A se vedea în acest sens art. 349 și următ. din Codul de procedură penală.

reprezentantul organului de urmărire penală și ceilalți participanți, părți sau subiecți ai procesului. Densitatea relațiilor interpersonale ale anchetatorului rămân același, în timp ce partenerii lui se schimbă, astfel, se indică de la bun început caracterul complex al activităților de anchetă și mobilitatea psihologică ce trebuie să-l caracterizeze pe anchetatorul autentic⁶⁷.

Investigația-anchetă, specifică anchetatorului, pornește nu numai de la o problemă dificilă, dar și de la o diversitate de aspecte cărora anchetatorul trebuie să i se adecveze pentru a-și îndeplini obiectivele: strângerea probelor, existența infracțiunilor, identificarea faptuitorilor și stabilirea răspunderii faptuitorilor⁶⁸.

În accepțiunea Codului nostru de procedură penală, “ Urmărirea penală are ca obiect strângerea probelor necesare cu privire la existența infracțiunilor, la identificarea persoanelor care au săvârșit o infracțiune și la stabilirea răspunderii penale a acestora, pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea în judecată” (art. 285).

Din punct de vedere *tehnico-tactic* prin *strângerea probelor necesare* se înțelege atât operația de adunare a acestora, cât și examinarea și evaluarea lor pentru a se constata dacă sunt suficiente, în vederea luării hotărârii privind trimiterea sau netrimiterea cauzei în judecată⁶⁹.

Referirea făcută în lege cu privire la *existența infracțiunilor* trebuie înțeleasă ca obligație a organelor judiciare de a avea în vedere infracțiunile, indiferent de faza de desfășurare a activității infracționale (consumate sau rămase în stare de tentativă)⁷⁰.

Prin *identificarea faptuitorilor* legiuitorul a vrut să precizeze că, în cadrul urmăririi penale, probele adunate trebuie să ajute la depistarea celor care au săvârșit fapta penală (autori, instigatori, complici), înțelegându-se atât stabilirea faptului că urmarea socialmente periculoasă este consecința unei activități umane, cât și aflarea datelor de identitate ale celui care a săvârșit fapta penală.

Prin *stabilirea răspunderii faptuitorului* se înțelege faptul că probele adunate în cursul urmăririi penale trebuie să contribuie nu numai la lămurirea aspectelor privind fapta penală, ci trebuie să elucideze și aspectele legate de vinovăția faptuitorului, dacă acesta poate sau nu să fie subiect al răspunderii penale⁷¹.

Urmărirea obiectivelor anchetei judiciare debutează prin stabilirea unei relații primare interpersonale cu o anumită persoană al cărei loc și rol în anchetă se va contura pe măsură ce aceasta înaintează spre adevărul stărilor de fapt.

Imaginea poziției psihologice a reprezentantului organului de urmărire penală (anchetatorului) nu va putea fi recepționată și înțeleasă corect și nici dimensiunea reală a responsabilității sale sociale, inclusiv stresul profesional, dacă se ignoră complexitatea fenomenelor de criminalitate și dificultățile cauzelor complexe pline de hățisuri cu care acesta se confruntă, fără să mai luăm în calcul riscurile și amenințările cărora adesea trebuie să le facă față. Psihologic vorbind, profesiunea anchetatorului judiciar este o profesiune stresantă, de risc, curaj și spirit de sacrificiu⁷².

⁶⁷ N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi, *Psihologie....*, p. 148.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 148.

⁶⁹ Vintilă Dongoroz, Gheorghe Dăringă, Siegfried Kahane, Dumitru Lucinescu, Aurel Nemeș, Mihai Popovici, Petre Sîrbulescu, Vasile Stoican, *Noul Cod de procedură penală și Codul de procedură penală anterior - prezentare comparativă*, Editura Politică, București, 1969, p. 140.

⁷⁰ Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea specială, În lumina noului Cod de procedură penală*, ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2018, p. 17.

⁷¹ *Ibidem*, p. 17.

⁷² N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi, *Psihologie....*, p. 149.

Deoarece marea majoritate a infracțiunilor se săvârșesc sub semnul clandestinității, descoperirea și administrarea probelor presupune o muncă de înaltă calificare și măiestrie profesională adaptată la “particularitățile fiecărui caz în parte”⁷³.

Activitatea profesională a organelor de urmărire și cercetare penală constă într-o confruntare permanentă pe care o poartă în calitate de anchetator cu persoanele bănuite, concretizată în contextul unor relații interpersonale primare. Pe de o parte, anchetatorul cu tehnica și imaginația sa, iar pe de altă parte infractorul care speculează orice amănunt, creându-se o tensiune a anchetei judiciare care se desfășoară pe mai multe planuri, oferind situații diverse în care rolul primordial în descoperirea adevărului îl are anchetatorul⁷⁴.

Din perspectiva experienței practice se disting următoarele patru situații (planuri situaționale)⁷⁵:

1. Un prim plan situațional este acela în care datele despre infracțiune sunt cunoscute atât de infractori cât și de anchetator. Acesta este un ***plan situațional deschis*** (exemplu: **infracțiunile flagrante**). În această situație pot exista unele capcane psihologice determinate de faptul că infractorul, cunoscând datele pe care le deține anchetatorul despre infracțiunea comisă, le poate nega, considerând că nu sunt probe suficiente date împotriva sa, sau, dimpotrivă, le poate recunoaște cu ușurință, încercând să ascundă infracțiuni mult mai grave pe care le-a comis și de care anchetatorul nu are cunoștință.

2. Un al doilea plan situațional este acela în care unele date despre infracțiune sunt cunoscute doar de anchetator, infractorul neștiind că ele se află la dispoziția anchetatorului (ex. **denunțurile**). Acesta este un ***plan situațional orb*** care oferă anchetatorului posibilitatea și variante multiple de abordare a infractorului. În această situație anchetatorul nu trebuie să-l determine pe infractor să recunoască faptele, punându-i probele direct în față prin procedeul frontal, deoarece este posibil să mai existe și alte date despre care anchetatorul nu știe. Interogatoriul trebuie să decurgă lent, probele să fie administrate de la cele mai simple la cele complexe, urmărindu-se reacția infractorului.

3. Un al treilea plan situațional este acela în care datele despre infracțiune sunt cunoscute doar de infractor. Acesta este un ***plan situațional ascuns***, frecvent în cauzele penale, cu infracțiuni grave și deosebit de grave în care autorii ***rămân mult timp neidentificați, iar alteleori cauzele intră în prescripție***. Prin utilizarea biodetecției judiciare, planurile situaționale ascunse sunt tot mai mult soluționate, autorii fiind demascați prin identificarea matricei infracționale (amintirea despre fapta).

4. Al patrulea plan situațional este acela în care nici infractorul și nici anchetatorul nu cunosc date despre infracțiune, acestea fiind deținute de o terță persoană de care nu are cunoștință nici infractorul și nici anchetatorul. Acesta este un ***plan situațional necunoscut*** (ex. ***suspecții cercetați cu ocazia unor razii, filtre de circulație***). În această situație, convorbirea dintre anchetator și infractor este lipsită de temeii infracțional, iar respectarea prezumției de nevinovăție stopează orice dialog constructiv pentru anchetă.

6.2.2. Etapele ascultării suspectului sau inculpatului

Având în vedere poziția procesuală a celui chemat să răspundă penal, precum și necesitatea ca acesta să poată să-și spună părerea în legătură cu fapta ce i se reține în sarcină,

⁷³ Emilian Stancu, *Criminalistica*, Editura Actami. București, 1995, p. 36.

⁷⁴ Butoi Badea Tudorel, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar - teorie și practică*-, Editura Solaris Print, București, 2011, p. 185.

⁷⁵ N. Mitrofan, V. Zdrenghia, T. Butoi, *Psihologie...*, p. 149 și urm.

legiuitorul a prevăzut o procedură de ascultare care oferă posibilitatea unei investigații minuțioase a subiectului procesual, care, în realitate, cunoaște cele mai multe date în legătură cu săvârșirea infracțiunii.

De la început trebuie subliniat faptul că procedura de obținere a declarației suspectului sau inculpatului înmănunchează un complex de reguli de ordin procesual și de ordin tactic.

Problemele referitoare la tactica obținerii declarațiilor de la acest subiect

procesual sunt studiate de criminalistică⁷⁶.

Potrivit prevederilor art. 107-109 Cod procedură penală, ascultarea suspectului sau a inculpatului se desfășoară în trei etape principale, și anume: *a) stabilirea situației personale a suspectului sau a inculpatului; b) comunicarea drepturilor și obligațiilor și c) procedura de ascultare propriu-zisă.*

Între regulile de tactică a ascultării suspectului sau inculpatului se înscrie și aceea a creării unei atmosfere favorabile stabilirii contactului psihologic⁷⁷ cu subiectul investigat⁷⁸.

Stabilirea situației personale a suspectului sau inculpatului. La începutul primei audieri, organul judiciar adresează întrebări suspectului sau inculpatului cu privire la nume, prenume, poreclă, data și locul nașterii, codul numeric personal, numele și prenumele părinților, cetățenia, starea

Situația militară, studiile, profesia ori ocupația, locul de muncă, domiciliul și adresa unde locuiește efectiv și adresa la care dorește să îi fie comunicate actele de procedură, antecedentele penale sau dacă împotriva sa se desfășoară un alt proces penal, dacă solicită un interpret în cazul în care nu vorbește sau nu înțelege limba română ori nu se poate exprima, precum și cu privire la orice alte date pentru stabilirea situației sale personale⁷⁹.

În comparație cu reglementarea anterioară, se constată înlocuirea formulării „adresa la care locuiește efectiv” cu expresia „domiciliul și adresa unde locuiește efectiv și adresa la care dorește să îi fie comunicate actele de procedură”. În acest mod, s-a urmărit facilitarea luării contactului cu suspectul sau inculpatul pe parcursul procesului penal, în vederea asigurării unor condiții eficiente pentru ca acesta să răspundă chemărilor organelor judiciare. Astfel, se creează premise pentru o mai bună ocrotire a principiului dreptului la apărare, dar și pentru garantarea principiilor aflării adevărului și operativității procesului penal.

Potrivit art. 107 alin. (2), aceste întrebări se pot repeta, cu ocazia unor audieri ulterioare, numai în măsura în care organul judiciar apreciază că este necesar.

Comunicarea drepturilor și obligațiilor⁸² în primul rând, organul judiciar comunică suspectului sau inculpatului calitatea în care este audiat. Obligația comunicării calității procesuale de suspect sau inculpat decurge atât din art. 108 alin. (1), cât și din art. 10 alin. (3), art. 307 și 309 alin. (2). De asemenea, suspectului i se comunică fapta prevăzută de legea penală pentru care s-a dispus începerea urmăririi penale și încadrarea juridică a acesteia. Inculpatului i se comunică fapta prevăzută de legea penală și încadrarea juridică a acesteia pentru care s-a dispus punerea în mișcare a acțiunii penale.

Potrivit art. 108 alin. (2), suspectului sau inculpatului i se aduc la cunoștință, înainte de

⁷⁶ E. Stancu, *Criminalistică*, Tipografia Universității București, 1983, pp. 92-109. În același sens, a se consulta: E. Stancu, *Tratat de criminalistică*, ed. a 5-a, revăzută și adăugită, Ed. Universul Juridic, București, 2010; I. Ursu, I.D. Cristescu, *Elemente de anchetă penală*, Ed. Helicon, Timișoara, 1993

⁷⁷ M. Bădilă, *Cunoașterea inculpatului în vederea ascultării în instanță*, în „R.D.P.” nr. 4/2000.

⁷⁸ În legătură cu crearea unei atmosfere propice luării declarației învinutului, a se vedea R. Lechat, *La technique de Henquete criminelle*, Ed. Moderna, Bruxelles, 1959, t. 1., p. 921.

⁷⁹ E. Lazăr, *Importanța cunoașterii datelor care caracterizează persoana infractorului*, în „R.R.D.” nr. 11/1969, p. 71-78.

audiere, drepturile prevăzute la art. 83, după cum urmează:

a) dreptul de a nu da nicio declarație pe parcursul procesului penal, atrăgându-i- se atenția că dacă refuză să dea declarații nu va suferi nicio consecință defavorabilă, iar dacă va da declarații acestea vor putea fi folosite ca mijloace de probă împotriva sa;

a¹) dreptul de a fi informat cu privire la fapta pentru care este cercetat și încadrarea juridică a acesteia;

b) dreptul de a consulta dosarul, în condițiile legii;

c) dreptul de a avea un avocat ales, iar dacă nu își desemnează unul, în cazurile de asistență obligatorie, dreptul de a i se desemna un avocat din oficiu;

d) dreptul de a propune administrarea de probe în condițiile prevăzute de lege, de a ridica excepții și de a pune concluzii;

e) dreptul de a formula orice alte cereri ce țin de soluționarea laturii penale și civile a cauzei;

f) dreptul de a beneficia în mod gratuit de un interpret atunci când nu înțelege, nu se exprimă bine sau nu poate comunica în limba română;

g) dreptul de a apela la un mediator, în cazurile permise de lege;

h) dreptul de a fi informat cu privire la drepturile sale;

i) alte drepturi prevăzute de lege.

În această ultimă categorie putem include dreptul inculpatului de a fi informat de către organul de urmărire penală despre posibilitatea încheierii pe parcursul urmăririi penale a unui acord, ca urmare a recunoașterii vinovăției. De asemenea, dacă audierea urmează a se desfășura în cadrul cercetării judecătorești, în cazul în care acțiunea penală nu vizează o infracțiune care se pedepsește cu detențiunea pe viață, președintele instanței de judecată va informa inculpatul că poate să recunoască învinuirea adusă, beneficiind de reducerea pedepsei închisorii cu o treime, iar în cazul amenzii, cu o pătrime.⁸⁰

De asemenea, suspectul sau inculpatul este încunoștințat cu privire la următoarele obligații:

a) obligația de a se prezenta la chemările organelor judiciare, atrăgându-i-se atenția că, în cazul neîndeplinirii acestei obligații, se poate emite mandat de aducere împotriva sa, iar în cazul sustragerii, judecătorul poate dispune arestarea sa preventivă;

b) obligația de a comunica în scris, în termen de 3 zile, orice schimbare a adresei, atrăgându-i-se atenția că, în cazul neîndeplinirii acestei obligații, citațiile și orice alte acte comunicate la prima adresă rămân valabile și se consideră că le-a luat la cunoștință.

În cursul urmăririi penale, procedura comunicării drepturilor și obligațiilor se aduce la îndeplinire o singură dată, înainte de prima audiere, prin comunicarea acestora în scris, sub semnătură. Deși în lege nu se face această precizare, considerăm că organul de urmărire penală va utiliza un formular tipizat prin care se va consemna declarația suspectului sau inculpatului, urmând ca informațiile referitoare la situația personală a persoanei audiate și comunicarea drepturilor și obligațiilor să fie inserate în partea introductivă. În ipoteza în care

⁸⁰ Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală, În lumina noului Cod de procedură penală*, Editura Universul Juridic, București, 2014, p. 444.

suspectul sau inculpatul nu poate sau refuză să semneze declarația tipizată, organul de urmărire penală va întocmi un proces-verbal.

Suntem de părere că în cazul infracțiunilor flagrante, înainte de a se lua prima declarație făptuitorului, există obligația organelor judiciare de a proceda la informarea acestuia despre fasciculul de drepturi procesuale și despre obligațiile corelative, printre care și dreptul la tăcere. Pe cale de consecință, înainte de a se lua prima declarație (în care se includ și întrebările puse de organele de urmărire penală cu privire la împrejurările comiterii faptei penale), făptuitorul trebuie să știe că are dreptul de a nu declara nimic și că tot ceea ce va declara va putea fi folosit împotriva sa ulterior, pe parcursul procedurii judiciare. Sancțiunea care poate interveni în ipoteza încălcării obligației de încunoaștințare a suspectului ori a inculpatului despre dreptul de a nu declara nimic este nulitatea relativă, în condițiile art. 282. Totuși, în circumstanțele care conduc

la concluzia că prin încălcarea acestei obligații s-a cauzat o vătămare drepturilor suspectului sau inculpatului care nu poate fi înlăturată altfel decât prin desființarea actului, declarația obținută prin încălcarea dreptului la tăcere poate fi exclusă din ansamblul probator, în condițiile art. 102 alin. (2).

Procedura de ascultare propriu-zisă⁸³. Conform dispozițiilor art. 70 alin. (2) din Codul de procedură penală anterior, înainte de luarea declarației, suspectului sau inculpatului i se pune în vedere să declare tot ceea ce știe cu privire la faptă și la învinuirea ce i se aduce în legătură cu aceasta.

În prezent, această prevedere a fost eliminată, în mod justificat, deoarece darea declarației reprezintă un drept al suspectului sau inculpatului, pe care acesta îl poate exercita sau nu, în funcție de liberul său arbitru. Or, în aceste condiții, procedura de a-l informa despre „obligația” de a declara tot ceea ce știe cu privire la faptă și la învinuirea adusă se afla în contradicție cu dreptul de a da declarație sau dreptul la tăcere, consacrate de legea procesual penală.

După parcurgerea primelor două etape analizate mai sus, suspectul sau inculpatul este lăsat să declare tot ceea ce dorește referitor la fapta prevăzută de legea penală care i-a fost comunicată, după care i se pot pune întrebări. Atât înainte, cât și în cursul ⁸¹ audierii, suspectul sau inculpatul are dreptul să se consulte cu avocatul. De asemenea, organul judiciar, când consideră necesar, poate permite suspectului sau inculpatului să utilizeze însemnări și notițe proprii.

Apreciem că această relatare liberă poate fi orală, dar, în același timp, se poate materializa și în conținutul unei declarații olografe, în cuprinsul căreia suspectul sau inculpatul relatează propria sa versiune cu privire la învinuirea care i se aduce.

Ulterior relatării libere, organul judiciar poate adresa întrebări suspectului sau inculpatului. În cursul fazei de urmărire penală, ca regulă, întrebările sunt formulate de către organul judiciar care desfășoară audierea. Din analiza sistemică a normelor procesual penale rezultă că, de *lege lata*, întrebările pot fi adresate și de către persoana vătămată, partea civilă sau partea responsabilă civilmente. Astfel, potrivit art. 81 alin. (1) lit. g), art. 85 alin. (1) și art. 87 alin. (1) raportate la art. 81 alin. (1) lit. g), persoana vătămată, partea civilă și partea responsabilă civilmente pot adresa întrebări inculpatului, fără ca legea să distingă faza procesuală pe parcursul căreia se poate exercita acest drept. De asemenea, având în vedere că avocații persoanei vătămate, părții civile și părții responsabile civilmente pot asista la

⁸¹ Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală...*, p. 445.

efectuarea oricărui act de urmărire penală (inclusiv la audierea suspectului sau inculpatului), se poate concluziona că în desfășurarea procedurii ascultării suspectului sau inculpatului întrebările pot fi formulate de organul judiciar competent sau de către persoana vătămată ori celelalte părți, prin avocat.

Pentru audierea desfășurată în cursul fazei de judecată, potrivit art. 378 alin. (1), inculpatului i se pot pune întrebări în mod nemijlocit de către procuror, de persoana vătămată, de partea civilă, de partea responsabilă civilmente, de ceilalți inculpați, precum și de avocații acestora și de avocatul inculpatului a cărui audiere se face. Președintele și ceilalți membri ai completului pot, de asemenea, pune întrebări, dacă apreciază necesar, pentru justa soluționare a cauzei.

În aceste condiții, rezultă că ascultarea propriu-zisă a suspectului sau inculpatului presupune, la rândul ei, două diviziuni, și anume: a) relatarea liberă și b) ascultarea prin adresarea de întrebări la care suspectul poate să răspundă, direct sau după o prealabilă consultare cu avocatul, sau are latitudinea de a nu răspunde. în acest sens, potrivit art. 109 alin. (3), „în cursul audierii, suspectul sau inculpatul își poate exercita dreptul la tăcere cu privire la oricare dintre faptele ori împrejurările despre care este întrebat”.

Ascultarea relatării libere. Această etapă începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general, prin care suspectului i se solicită să declare tot ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. În această etapă anchetatorul are posibilitatea să-l studieze pe învinuit, să-l observe și să noteze omisiunile, ezitățile. Toate observațiile făcute vor constitui suport pentru stabilirea procedurilor tactice care vor fi folosite în continuare. În timpul ascultării libere anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării suspectului, aprobarea sau dezaprobarea afirmațiilor acestuia, să-și manifeste satisfacția ori nemulțumirea față de cele declarate. Trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm, în general o atitudine prin care să nu-și exteriorizeze sentimentele față de învinuit.

În legătură cu relatarea liberă, mai precizăm că specialiștii în psihologia judiciară o apreciază a fi mai sinceră decât aceea prin interogatoriu, care provoacă reacții mixte ale persoanei ascultate, determinate de reprezentările și tendințele afective evocate prin întrebare⁸²

Adresarea de întrebări și ascultarea răspunsurilor suspectului sau inculpatului. După ce suspectul a relatat liber referitor la învinuirea adusă, i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei și la învinuire. Întrebările formulate trebuie să îndeplinească anumite condiții:

- să fie clare și concise;
- să fie formulate în raport cu nivelul de înțelegere al suspectului;
- să nu sugereze răspunsul așteptat de anchetator;
- să nu presupună acordarea unui răspuns scurt precum “da” sau “nu”;
- să nu-l încurce pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenționat în a declara adevărul.

Din perspectiva psihologiei judiciare etapele ascultării suspectului sau inculpatului au o importanță deosebită, deoarece aici se pot identifica anumite mecanisme psihologice de care este bine ca cei în drept să țină seama. Urmărind relatările suspectului anchetatorul va reține logica expunerii, cursivitatea exprimării, siguranța de sine, contradicțiile posibile etc., pe baza acestora urmând să-și stabilească tactica de acțiune.

⁸² E.M. Y Lopez, „Manuel de psychologie juridique”, Paris, 1959, p. 137.

Pentru a obține de la învinuit sau inculpat declarații complete și veridice, anchetatorul poate utiliza anumite procedee tactice de ascultare. O tactică adecvată presupune adaptarea regulilor generale la fiecare cauză în parte, la personalitatea celui ascultat și la poziția suspectului sau inculpatului.

Din această prevedere se desprinde concluzia că dreptul la tăcere poate fi exercitat, în cursul audierii, fie total, suspectul sau inculpatul refuzând să dea orice declarație, fie parțial, prin refuzul de a răspunde la anumite întrebări. În ambele situații, refuzul de a da declarații sau de a răspunde la anumite întrebări se va consemna în cuprinsul unui proces-verbal.

Exprimându-se în mod plastic, unii autori arată că întrebările organelor judiciare trebuie să învâluiască în spirală faptul, să nu meargă niciodată în linie dreaptă la el.

Pentru ca declarațiile să poată fi folosite în cadrul procesului penal și pentru a se reține cu fidelitate ceea ce suspectul sau inculpatul declară, legea (art. 110) prevede obligativitatea consemnării în scris a acestor declarații, de către organele judiciare penale. La consemnarea acestor declarații, se va menționa, de fiecare dată, ora începerii și ora încheierii ascultării suspectului sau inculpatului.

Această reglementare se justifică prin faptul că s-a urmărit evitarea situațiilor în care interogatoriile, prin durata lor nejustificată, pot conduce la recunoașteri neconforme cu realitatea, intervalul de timp exagerat reprezentând o formă de violență psihică, în primul rând, dar și o formă de violență fizică, în al doilea rând. Ca atare, orice declarație va fi determinată în mod riguros în timp, fapt care face posibilă o eventuală critică a procedurii de luare a declarației pe considerente de presiune exercitată în această modalitate de organele judiciare penale asupra celui audiat.

În declarație se consemnează, de asemenea, întrebările adresate pe parcursul ascultării, menționându-se cine le-a formulat.

Suspectului sau inculpatului i se oferă posibilitatea de a verifica dacă cele relatate de el au fost consemnate în mod corect în declarația scrisă. În acest sens, suspectul sau inculpatul va citi personal declarația consemnată de organul judiciar sau, dacă se impune, i se va citi conținutul acesteia. Ulterior, dacă suspectul sau inculpatul este de acord cu conținutul declarației, o semnează.

În reglementarea anterioară, cu privire la acest aspect, se preciza că declarația trebuia să fie semnată pe fiecare pagină și la sfârșit.

Sunt situații când suspectul sau inculpatul nu poate sau refuză să semneze declarația; în aceste cazuri, se face mențiune privind aceste aspecte, în declarația scrisă.

În ipoteza în care organele de urmărire penală nu s-au conformat obligației de a menționa în cuprinsul declarațiilor luate despre faptul că inculpatul este neștiutor de carte, neputând lua la cunoștință despre actele de procedură întocmite în cursul urmăririi penale, s-a apreciat că s-au adus încălcări dreptului la apărare al inculpatului, actele de urmărire penală fiind lovite de nulitate absolută.

Dacă suspectul sau inculpatul are de făcut completări, rectificări ori precizări, acestea sunt indicate în finalul declarației, fiind urmate de semnătura suspectului sau a inculpatului.

Pentru a se conferi caracter oficial declarației suspectului sau inculpatului, aceasta va fi semnată atât de către cel care a dat-o, cât și de către organul judiciar penal în fața căruia suspectul sau inculpatul a fost ascultat. În acest sens, potrivit art. 110 alin. (4), declarația scrisă este semnată și de organul de urmărire penală care a procedat la audierea suspectului sau a inculpatului, de judecătorul de drepturi și libertăți ori de președintele completului de

judecată și de grefier, de avocatul suspectului, inculpatului, al persoanei vătămate, părții civile sau părții responsabile civilmente, dacă aceștia au fost prezenți, precum și de interpret când declarația a fost luată printr-un interpret.

De *lege ferenda*, se impune completarea art. 110 alin. (4) prin includerea și a judecătorului de cameră preliminară, magistrat care, fie în procedura de cameră preliminară, fie în procedura plângerii împotriva soluțiilor de neurmărire penală sau de netrimitere în judecată, poate să îl audieze pe inculpat.

Având caracter de noutate, în art. 110 alin. (5) se arată că, în cursul urmăririi penale, audierea suspectului sau inculpatului se înregistrează cu mijloace tehnice audio sau audiovideo. Atunci când înregistrarea nu este posibilă, acest lucru se consemnează în declarația suspectului sau inculpatului, cu indicarea concretă a motivului pentru care înregistrarea nu a fost posibilă. În cursul fazei de judecată, potrivit art. 369 alin. (1), întreaga desfășurare a ședinței de judecată (inclusiv audierea inculpatului) se înregistrează cu mijloace tehnice audio.

Dacă, în timpul audierii, suspectul sau inculpatul prezintă semne vizibile de oboseală excesivă sau simptomele unei boli care îi afectează capacitatea fizică ori psihică de a participa la ascultare, organul judiciar dispune întreruperea ascultării și, dacă este cazul, ia măsuri pentru ca suspectul sau inculpatul să fie consultat de un medic.

În lipsa unor reglementări exprese, serviciile medicale oferite suspectului sau inculpatului vor fi prestate de către orice medic, fie din cadrul unității din care face parte organul judiciar, fie din alte instituții sanitare. Principiul în raport cu care va avea loc consultarea celui care invocă starea de boală se reduce la operativitatea asigurării serviciilor medicale de specialitate. Dispoziția de întrerupere a audierii aparține organului judiciar, acesta fiind în drept să aprecieze dacă boala invocată este de natură

să afecteze capacitatea fizică ori psihică a suspectului sau inculpatului de a participa la ascultare. Procedura aplicabilă în situația evidențiată mai sus va fi diferită, în funcție de starea în care se află suspectul sau inculpatul, respectiv dacă acesta este în stare de libertate sau este arestat preventiv. În ultima ipoteză, se va apela la un medic din structura administrației locului în care suspectul sau inculpatul execută măsura arestării preventive.

Suspectul sau inculpatul aflat în stare de detenție poate fi audiat la locul de deținere prin videoconferință, în cazuri excepționale și dacă organul judiciar apreciază că aceasta nu aduce atingere bunei desfășurări a procesului ori drepturilor și intereselor părților. Pentru acest caz, audierea prin videoconferință se face în prezența obligatorie a avocatului suspectului sau inculpatului la locul de deținere.

6.2.3. Strategii psiho- tactice de ascultare a suspectului sau inculpatului

Cunoscând condițiile în care a fost săvârșită infracțiunea și identitatea persoanei suspecte anchetatorul poate să stabilească strategii tactice de ascultare, ținând seama de personalitatea și de poziția celui ascultat precum și de complexitatea dosarului.

În cele ce urmează vom prezenta unele procedee tactice folosite în ascultarea suspectului sau inculpatului (Aonițoaie & Sandu, 1992)85:

a) *Folosirea întrebărilor detaliu* - procedeul presupune utilizarea unor întrebări prin care se solicită suspectului amănunte referitoare la împrejurările săvârșirii faptei, amănunte care să permită verificarea explicațiilor lui. Întrebările detaliu se folosesc frecvent în cazul când suspectul face declarații nesincere, contradictorii, adoptă o poziție refractară pe parcursul cercetărilor. Scopul folosirii acestor întrebări este de a demonstra suspectului netemeinicia declarațiilor sale și de a-l determina să renunțe la negarea faptelor comise.

b) *Ascultarea repetată* - constă în audierea în mod repetat, la anumite intervale de timp a suspectului cu privire la aceleași fapte, împrejurări, amănunte. Între declarațiile suspectului vor apare, inevitabil, deosebiri, în special contraziceri, nepotriviri. Prin acest procedeu se poate demonstra netemeinicia afirmațiilor suspectului, putând fi determinat să spună adevărul.

c) *Ascultarea sistematică* - acest procedeu se folosește atât în cazul suspectului sincer, pentru a-l ajuta să lămurească toată problematica, mai ales în cauzele complexe, cu grad ridicat de dificultate, cât și al celor nesinceri, refractari, pentru că îi obligă să dea explicații logice, cronologice, succesive la toate aspectele care fac obiectul învinuirii. Prin intermediul întrebărilor problemă suspectului i se solicită să clarifice sistematic cum a conceput și pregătit infracțiunea, persoanele participante și modul cum a acționat fiecare.

d) *Ascultarea încrucișată* - scopul acestui procedeu este de a înfrânge sistemul de apărare al suspectului nesincer, înrăit, refractar, care se situează pe poziția negării totale a faptelor comise. Este un procedeu ofensiv și constă în ascultarea aceluiași învinuit de către doi sau mai mulți anchetatori ce s-au pregătit în mod special în acest scop și cunosc problemele cauzei în care se face ascultarea.

e) *Folosirea probelor de vinovăție* - procedeul se folosește în ascultarea suspectului nesincer sau a celui care își recunoaște numai parțial vinovăția. În fața unor probe decisive, el va fi determinat să recunoască fapta comisă. Pentru a le utiliza cu maximum de eficacitate, anchetatorul trebuie să cunoască foarte bine probele existente la dosar și valoarea probatorie a fiecăreia dintre ele. Este foarte important ca probele de vinovăție să fie utilizate la momentul oportun astfel încât suspectul să fie determinat să facă declarații veridice și complete. Orice eroare din partea anchetatorului poate compromite ancheta. În raport cu personalitatea și

psihologia suspectului, se poate proceda la prezentarea frontală sau progresivă a probelor de vinovăție.

f) *Ascultarea unui învinuit sau inculpat despre activitatea celorlalți participanți la săvârșirea infracțiunii* - procedeul se aplică atunci când în cauză există mai mulți învinuiți (inculpați) participanți la săvârșirea aceleiași infracțiuni. Cunoașterea învinuiților (inculpaților) implicați în cauză permite anchetatorului să stabilească pe cel dispus să recunoască mai ușor faptele săvârșite și cu acesta să înceapă ascultarea. Se solicită celui ascultat să declare ceea ce cunoaște despre

⁸⁵ C. Aionitoaie, T. Butoi, *Ascultarea învinuitului sau inculpatului*, în volumul "Tratat de criminalistică", Editura Carpați, București, 1992, p. 109-120.

activitatea celorlalți participanți la infracțiune, lăsându-i-se impresia că persoana sa interesează mai puțin. În acest mod, acesta poate prezenta date valoroase în legătură cu infracțiunea săvârșită și implicit, să facă declarații despre propria activitate. Prin confruntarea datelor obținute din declarațiile participanților, chiar dacă nu au declarat totul despre propria activitate, se pot desprinde concluzii cu privire la sinceritatea celor implicați în cauză.

g) *Justificarea timpului critic* - acest procedeu se folosește, de regulă, atunci când suspectul (inculpatul) refuză să facă declarații. Cunoscându-se activitatea suspectului (inculpatului), i se va solicita să declare locul unde s-a aflat, cu cine a luat legătura, ce a întreprins, în timpul și după săvârșirea infracțiunii. Explicațiile date vor fi verificate minuțios pe zile, ore, minute și locuri. De asemenea, procedeul se folosește și în ascultarea infractorilor nesinceri, refractari, oscilanți în declarații. Verificarea datelor furnizate de cel audiat oferă anchetatorului posibilitatea constatării nesincerității relatărilor, întrucât în declarațiile acestuia apar neconcordanțe în justificarea timpului critic. Utilizarea procedurii de justificare a timpului critic permite extinderea anchetei judiciare asupra altor infracțiuni și făptuitori.

Ascultarea suspectului sau inculpatului prezintă un grad ridicat de dificultate și complexitate întrucât situațiile infracționale sunt infinit de diverse. De aceea, folosirea unui procedeu sau al altuia nu constituie reguli obligatorii de urmat. Procedeele tactice în audierea suspectului sau inculpatului se utilizează de către anchetator în funcție de caracteristicile cauzei, precum și de particularitățile psihice ale persoanelor aflate în ancheta judiciară.

Anchetatorul se poate confrunta cu următoarele categorii de infractori: infractorul primar sau recidivist, infractorul cercetat în stare de libertate sau în stare de arest, infractorul prins în flagrant sau descoperit post factum, infractorul care a acționat de unul singur sau în grup, infractorul cu fizic normal, obișnuit sau fizic tarat, deformat. De asemenea, infractorul poate fi de sex masculin sau feminin, poate fi minor sau vârstnic, se poate afla în cauză judiciară, economică sau de altă natură.

În cadrul anchetei, fiecare infractor prezintă deci un tablou psihic specific, de care anchetatorul trebuie să țină seama.

⁵ h) *Tactica complexului de vinovăție*. Este utilizată în special în cazul persoanelor sensibile și presupune adresarea alternativă a unor întrebări ce nu au legătura directă cu cauza și a unor întrebări critice.

⁵ În aceasta abordare, inițial, se poartă o discuție introductivă, anchetatorul analizând spontaneitatea răspunsurilor, gradul de participare și inițiativa, expresiile mimico-gesticulare, tragând o concluzie asupra comportamentului expresiv pe tematica neutră. După ce anchetatorul epuizează această etapă, se abordează o problemă fictivă de aceeași natură cu problema critică relevantă în speta cu scopul interiorizării de această dată a tabloului psihocomportamental în raport cu tematica fictivă. După epuizarea acestei etape se abordează direct

problematica critica. Dacă se constata modificari comportamentale, inhibitii, evitarea privirii, modificari de paloare, perioade de latentă în raspunsuri, tremurul vocii, fiind evidenta diferența dintre problematica fictiva neutra și cea relevanta, atunci se conturează puternici indici orientativi asupra culpabilitatii și simulării suspectului

i) *Folosirea probelor din dosar.* Pentru a se obtine rezultate bune în urma folosirii acestui procedeu trebuie sa se indeplineasca mai multe cerinte : anchetatorul trebuie sa cunoasca bine probele din dosar și legaturile dintre acestea și fapta savarsita de suspect; sa cunoasca valoarea fiecărei probe existente; determinarea momentului potrivit pentru prezentarea probelor; determinarea întrebărilor care vor însoți prezentarea probelor.

În functie de atitudinea suspectului, anchetatorul poate sa utilizeze prezentarea frontala sau prezentarea progresiva. Astfel, dacă infractorul e primar(aflat la prima infatisare) se recomanda utilizarea probelor de la cele mai puțin importante pana la probele cele mai doveditoare, cu impact asupra suspectului. Dacă infractorul este recidivist, se utilizeaza procedeul prezentării frontale a probelor, deoarece, considerand ca nu exista dovada împotriva sa, va refuza sa marturiseasca fapta comisa.

j) *Interogatoriul psihanalitic.* Respecta “integral demnitatea, drepturile și libertatile cetățeanului din perspectiva prezumției de nevinovatie, este un joc al inteligenței prilejuit preponderent de o simpla discutie asupra cazului și care da posibilitatea individului de a se apăra cu toate mijloacele - legale sau ilegale”⁸³.

Interogatoriul psihanalitic presupune identificarea comportamentului duplicitar, inteles ca “efort constient întreprins cu perseverenta de către subiectul interogată în timpul interogărilor pentru a masca, a tănuși unele stări sufletești, intenții, acțiuni, fapte, date și probe cu scopul de a induce ancheta judiciara pe piste gresite”

Conform lui Freud, anumite insuficiente ale factorilor psihice exprimate, prin acte în aparenta neintentionate, se dovedesc a fi motivate și determinate de rațiuni care scapa conștiinței umane.

Procese psihice care preced și însoțesc savarsirea infractiunii, precum și cele care succed sunt integrate structurii Eu-lui persoanei interogate, sub forma unui pattern infraccional implementat în scoarta cerebrala sub forma matricei infraccionale. Astfel, în forme clare sau prin acte simptomatice care scapa cenzurii constientului, împotriva vointei sale, faptasul se va demasca.

Demersul psihanalitic este o necesitate a viitorului nu doar din perspectiva necesității de a nu brutaliza fizic și psihic persoana interogată, fiind respectate drepturile și libertățile dar și datorita eficienței.

Potrivit părerilor specialiștilor, condiția interogatoriului psihanalitic consta în realizarea atmosferei de intimitate din care se poate obtine starea de încredere, permitand Eu-lui social, matricei morale, sa se armonizeze cu tensiunile rezultate prin actul marturisirii, acceptării comiterii faptei și pedepsei.

Interogatoriul psihanalitic presupune existenta a mai multor categorii de factori ce pun în evidenta conduita duplicitara :

a) lasarea obiectelor nu este o întâmplătoare ci reprezinta dorinta confuz exprimata a eu-lui de autodenuntare, de revenire la locul crimei fiind veritabili indici orientativi ce permit identificarea faptuitorului;

⁸³

Butoi Badea Tudorel, *Psihanaliza crimei*, Editura Științifică și Tehnică, București, 1994, p. 134.

- b) revenirea la locul faptei este determinata de dorinta faptuitorului de a retrai mental, sub forma reveriei cele intamplate;
- c) lapsus-ul apare de obicei fara legatura directa cu crima, fiind determinat de existenta unui gand ascuns sau din cauza unei stari generale contradictorie celei afirmate verbal.
- d) uitarea cuvintelor și a numelor proprii ce au legatura directa cu cauza, este important sa fie analizata.

Anchetatorul poate initia urmatorul mecanism : gasind un nume care este familiar acuzatului și care sa fie în legatura - chiar și numai o asemanare de sunete cu numele pe care acesta incearca sa-l ascunda, se impune ca inculpatul sa fie intrebat dacă isi aminteste numele respectiv. În cazul unei ezitari, sau a unei deformari se dovedeste existenta unui indiciu⁸⁴.

e) erorile de lectura și de scris sunt determinate ca și în cazul lapsus-ului de existenta unui gand ascuns. În aceasta situatie este de apreciat practica unor anchetatori de a-i face pe acuzati sa-și citeasca propriile declaratii, interpretandu-le erorile de lectura.

f) actele simptomatice sunt marturisiri involuntare ale unor ganduri ce scapa de sub controlul Eu-lui constient, existand o diferenta semnificativa între ceea ce dorim și ceea ce trebuie sa facem.

g) asociatiile de idei⁸⁵.

Practica judiciara atrage atentia ca modul cum suspectul reactioneaza fata de un cuvânt oarecare, arata care este starea sa sufleteasca și permite anchetatorului sa patrunda indirect în subconstientul lui.

6.2.4. Calitățile psihosociale ale anchetatorului

Referindu-ne la personalitatea anchetatorului, în accepțiunea sa psihologică, poate nu este lipsit de interes să amintim opinia unor reputați juriști sau specialiști în psihologie, potrivit cărora: un anchetator ideal ar trebui să aibă *“înțelepciunea lui Solomon, răbdarea lui Hristos, logica lui Aristotel, rigurozitatea științifică a lui Pasteur si inventivitatea lui Edison ”*.

Abordată din perspectivă psihologică, profesiunea de anchetator penal este deosebit de complexă. Exigențele legale, morale și de competență cer anchetatorului cunoașterea profundă și nuanțată a dispozițiilor legii penale și procesual penale, a drepturilor fundamentale ale omului la care trebuie să se raporteze permanent. Armonizarea într-o sinteză echilibrată a cerințelor generale ce fundamentează statutul deontologic al anchetatorului va permite acestuia să aplice legea conform gradului înalt de responsabilitate pe care îl cere profesia lui.

Calitățile psihosociale ale unui bun anchetator se pot grupa în trei categorii (Mitrofan & colab., 1992):

a) Nivelul general de pregătire. Anchetatorul trebuie să facă dovada unui nivel ridicat de pregătire generală; să aibă o concepție clară despre lume și viață, despre societate și legile care o guvernează și, îndeosebi, despre sistemul social bazat pe democrația autentică. El trebuie să știe precis care sunt, în ce constau și ale cui sunt valorile și interesele pe care le apără. Domeniul de activitate al anchetatorului fiind omul, aceasta presupune stăpânirea noțiunilor de psihologie a personalității.

b) Calitățile psiho-intelectuale. Gândirea anchetatorului trebuie să se orienteze spre esența realității judiciare, să se distingă prin claritate, profunzime, rigoare, mobilitate, coerență și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic. De regulă, faptele relatate într-o anchetă par reale, verosimile, dar se întâmplă ca unele din afirmații să fie, mai ales la nivelul amănuntelor,

⁸⁴ Butoi Badea Tudorel , *Interogatoriul*, Editura Pinguin Book, București, 2004, p. 87.

⁸⁵ Ionescu G., *Psihanaliza știpsihoterapia psihanalitica*, Editura Asklepios, 1995, p. 231-252.

contradictorii sau neplauzibile, sesizarea inadvertențelor, de multe ori deosebit de subtile solicită din partea anchetatorului perspicacitate. De asemenea anchetatorul trebuie să dea dovadă de o mare putere de discernământ, el trebuie să deosebească ușor realul de ireal, semnificativul de nesemnificativ, să pătrundă și să aprecieze faptele la justa lor valoare, numai așa va putea fundamenta o soluție judiciară.

Anchetatorului îi este necesară, la un nivel de funcționalitate optim, atât memoria de scurtă durată, cât și memoria de lungă durată. Memoria nu cuprinde numai informație pur cantitativă despre relatările anchetatului, ci și evaluările, interpretările ei prin prisma unor criterii de esență socio-culturală, științifică, filosofică, etică, estetică etc.

Integritatea senzorială a anchetatorului constituie fundamentul psihofiziologic al corectitudinii și exactității redactării documentelor de anchetă ce constituie suportul material al mijloacelor de probă. De aceea, anchetatorul trebuie să posede o stare corespunzătoare a sănătății și să dispună de o mare capacitate de efort voluntar.

Pentru înțelegerea și pătrunderea mai eficientă a unor situații, fapte sau împrejurări care îi sunt doar sugerate pe parcursul relatării, anchetatorul trebuie să recurgă și la imaginație. Totodată el trebuie să posede o mare stabilitate și o bună concentrare a atenției.

c) Calitățile moral-afective. Echilibrul emoțional vizează componenta afectivă a personalității anchetatorului. Acesta stă la baza unor calități necesare în reușita activității anchetatorului, reprezentate prin tact, răbdare, toleranță, disponibilitatea de a asculta, stăpânirea de sine etc., ceea ce conferă un fond psihofiziologic general pozitiv.

Complexitatea anchetei judiciare poate declanșa unele mecanisme ale afectivității ce se pot exterioriza prin manifestări incompatibile cu profesiunea de anchetator, cum ar fi: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea etc.. Dacă anchetatorul va apare ca o persoană impresionabilă, nervoasă, iritată, agresivă sau ca o persoană care trece cu ușurință de la o stare psihică la alta, ori preocupat de propriile probleme, șansele de a-și atinge scopul sunt foarte reduse. Pentru a nu afecta în mod negativ cursul general al desfășurării anchetei, este foarte important ca anchetatorul să aibă toate reacțiile proprii sub control. Echilibrul emoțional al anchetatorului este condiționat și de lipsa oricărei prejudecăți sau a repulsiei față de persoana anchetată. Capacitatea empatică îl ajută pe anchetator, la nevoie, să simuleze orice stare sau trăire, să interpreteze rolul oricărui personaj.

Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al anchetatorului se structurează atât pe cele mai importante procese psihice, cât și pe trăsăturile de personalitate ale acestuia. Experiența în domeniul anchetei judiciare contribuie la dezvoltarea și perfecționarea la anchetatori a unor calități speciale cum ar fi: perspicacitatea, spiritul de observație, insistența, subtilitatea și rapiditatea deducțiilor și sintezelor, forța argumentării logice, a căror rezultată formează intuiția profesională, așa zisul “fler”.

Calitățile enumerate nu reprezintă un simplu inventar de însușiri (trăsături) posibile la un anchetator, ci adevărate direcții pe linia valorificării potențialului psihologic al acestuia în cadrul anchetei judiciare. Punerea în acțiune a potențialului psihologic trebuie văzută ca o necesitate de a completa, de a îmbogăți și perfecționa procedeele de ordin tehnic și practic ale anchetei, ducând la fundamentarea științifică și, implicit la creșterea eficienței acesteia.

Nu sunt excluse situațiile când anchetatorul, fie că nu utilizează de procedee tactice adecvate, fie că nu-și pune în valoare calitățile de ordin psihologic, ajungând astfel în poziție de dominat în raport cu anchetatul. În acest sens sugerăm câteva din manifestările negative întâlnite în activitatea unor anchetatori: mulțumirea de sine, generată de încrederea exagerată în propriile

calități și în experiența personală, carențe în pregătirea teoretică, instalarea stereotipiilor, automatismelor și spiritului de rutină, suspiciunea excesivă față de orice persoană anchetată, amplificarea nefondată a unor date sau exagerarea semnificației acordate unor gesturi sau manifestări din conduita celor anchetați, rigiditate în formularea întrebărilor, aroganța sau vulgaritatea în relațiile cu persoanele anchetate.

Personalitatea anchetatorului poate influența negativ desfășurarea anchetei prin unele trăsături cum ar fi: vanitatea și orgoliul, amorul propriu, teama de eșec, lipsa simțului autocritic, nerecunoașterea poziției de învins, optimismul necontrolat și excesiv, cât și pesimismul exagerat și nemotivat, opinii foarte particulare asupra colaboratorilor și asupra propriei persoane, indecizia etc.

6.2.5. Tipuri de anchetatori

Studierea comportamentului anchetatorilor, în relația anchetator-anchetat, a condus la diferite clasificări, între care cea mai frecvent întâlnită în literatura de specialitate îi categorisește pe anchetatori în următoarea tipologie⁸⁶:

- * ***anchetatorul temperat***; se caracterizează printr-un comportament firesc, își ascultă cu atenție și interes interlocutorul, răbdător, calm și analitic. Intervine oportun și eficient cu tactul corespunzător situației, pentru lămurirea aspectelor esențiale ce interesează ancheta.

- * ***anchetatorul amabil***; manifestă o anumită transparență și jovialitate în relația cu anchetatul, nu ezită să-și trateze interlocutorul cu o țigară sau o cafea. Atmosfera degajată pe care o creează oferă premisele unui studiu psihologic aprofundat al anchetatului. Această atitudine trebuie să fie constantă, altfel echilibrul anchetei poate fi afectat, iar ancheta compromisă.

- * ***anchetatorul autoritar***; se caracterizează printr-o atitudine rigidă, gravă, impunându-și la modul imperativ voința în fața anchetatului. Nu este preocupat de studiul psihologic al anchetatului și implicit nu găsește modalități eficiente de a stimula ancheta. Acesta mizează mai mult pe intimidarea anchetatului decât pe stimularea psihologică a acestuia și astfel cooperarea devine inefficientă.

- * ***anchetatorul comunicativ*** (vorbăreț, expansiv); este maximal activ și își exprimă cel mai evident personalitatea sa. Expresivitatea verbală (intonație, accent, timbru) și cea extralingvistică (mimică, gestică) este orientată către anchetat într-un mod accentuat, astfel încât intervențiile sale sunt uneori inoportune și lipsite de eficiență, compromițând ancheta.

- * ***anchetatorul cabotin***; dorește să obțină în cadrul anchetei judiciare succese ușoare prin mijloace ieftine, făcând apel la unele exagerări, amplificări improprii pentru ancheta

⁸⁶ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *op. cit.*, p. 172.

judiciară care pot provoca stări cum ar fi amuzamentul, disprețul, penibilitatea sau chiar inhibarea anchetatului, situații care pot prejudicia rezultatele anchetei.

* ***anchetatorul patern***; adoptă un comportament îngăduitor în anchetă, manifestând uneori chiar compasiune față de anchetat. Asemenea atitudine poate fi speculată mai ales de infractorii recidiviști care nu vor ezita să-și atenueze faptele.

Din perspectiva implicării spiritului de observație în alcătuirea scenariului infracțional, se poate identifica (Prună, 1994):

* ***anchetatorul de “tip analitic”***; își construiește scenariul probabil al infracțiunii din foarte multe detalii, dând fiecăruia o însemnătate deosebită și insistând în direcția verificării amănunțite a tuturor elementelor componente. Ancheta evoluează lent și presupune un efort consistent, dar are avantajul că evită eventualele erori.

* ***anchetatorul de “tip sintetic”***; acordă o importanță diferențiată informațiilor inițiale, construindu-și scenariul pe informațiile considerate relevante, celelalte fiind integrate imaginii de ansamblu. Proiectul anchetei implică un comportament probabilist, în sensul că se urmărește validarea celei mai probabile soluții. Demersul anchetei are o evoluție mai rapidă, dar trebuie evitate posibilele erori.

Din perspectiva implicării cognitiv-imaginative se desprind două tipuri de anchetatori:

* ***anchetatorul de “tip conservator”***; utilizează schemele mintale construite anterior, cărora le subordonează în mod exagerat informațiile oferite de realitate, “obligându-le” să se integreze în schemele mintale elaborate. Un astfel de anchetator poate ajunge robul unui asemenea mod rigid de gândire, manifestând chiar tendința de a “ajusta” realitatea la schemele mintale vechi cu care operează.

* ***anchetatorul de “tip creator”***; manifestă o atitudine creatoare, face apel la schemele mintale achiziționate, ele constituind o parte din experiența profesională, dar el își construiește proiectul anchetei bazându-se nu numai pe asemănările cu alte cazuri cercetate, ci și pe elemente specifice cazului în speță. Acest tip de anchetator descifrează mai rapid cazul aflat în cercetare, facilitează clarificarea unor situații, aparent fără ieșire.

Să ne reamintim

6.2.5. Categoriile de calități ale anchetatorilor

Calitățile psihosociale ale unui bun anchetator se pot grupa în trei categorii: nivelul general de pregătire, calitățile psiho-intelectuale și calitățile moral-afective.

6.2.6. Descrieți anchetatorul de “tip creator”

Manifestă o atitudine creatoare, face apel la schemele mintale achiziționate, ele constituind

o parte din experiența profesională, dar el își construiește proiectul anchetei bazându-se nu numai pe asemănările cu alte cazuri cercetate, ci și pe elemente specifice cazului în speță. Acest tip de anchetator descifrează mai rapid cazul aflat în cercetare, facilitează clarificarea unor situații, aparent fără ieșire

6.3. Rezumat

În capitolul de față au fost analizate noțiunea și coordonatele psihologice ale anchetei judiciare, etapele ascultării învinuitului sau inculpatului precum și calitățile psihosociale ale anchetatorului și tipuri de anchetatori.

6.4.

Test de autoevaluare a cunoștințelor

- 1) **Obiectivele anchetei judiciare pot fi clasificate prin:**
 - a. strângerea probelor;
 - b. existența infracțiunilor;
 - c. identificarea făptuitorilor și stabilirea răspunderii făptuitorilor.
- 2) **Etapele audierii martorului**
 - a. aprecierea relevanței mărturiei;
 - b. identificarea martorilor;
 - c. relatarea liberă și pe bază de întrebări.
- 3) **Calitățile psiho-intelectuale ale anchetatorului se referă la:**
 - a. extinderea (generalizarea) datelor obținute;
 - b. decelarea aspectelor reale de cele imaginare;
 - c. decelarea semnificativului de nerelevant.

6.5. Bibliografie recomandată

- f. Adelina Duțu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- g. Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar - teorie si practică*, Editura Solaris Print, București, 2011;
- h. Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, Casa de Editură și Presă “Sansa”-S.R.L., București, 1992;
- i. Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea generală, În lumina noului Cod de procedură penală*, Editura Universul Juridic, București, 2014;
- j. Ion Neagu, Mircea Damaschin, *Tratat de procedură penală. Partea specială, În lumina noului Cod de procedură penală*, ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2018.

Capitolul VII.

Investigarea psihologică a comportamentului simulat

7.1. Introducere

0

În cuprinsul acestui capitol sunt analizate comportamentul normal versus comportamentul simulat și tehnicile și mijloace de investigare a comportamentului simulat.

Durata medie de parcurgere a acestui capitol este de aproximativ 2 ore.

7.2. Conținut

7.2.1. Comportament normal versus comportament simulat

În sens larg, comportamentul reprezintă *maniera specifică prin care subiectul uman este determinat să răspundă printr-un ansamblu de reacții la solicitările de ordin fizic sau social care vin din ambianță, căutând să se adapteze la situații noi.*

În viața unei persoane, apar adesea situații care o solicită în mod contradictoriu. Anumite cerințe sociale pot intra în contradicție cu starea de moment sau chiar convingerile intime ale persoanei, cu sistemul propriu de valori. Apar, astfel, dilemele de comportament, depășirea lor presupunând din partea persoanei maturitate socială, plasticitate psihică și suplețe comportamentală. Dacă adepții behaviorismului ortodox foloseau termenul de comportament pentru a face referire la reacțiile exteriorizate ale organismului, la ceea ce poate fi observat, înregistrat și măsurat direct, o dată cu dezvoltare a procedeelelor și tehnicilor de înregistrare a reacțiilor organismului, au fost descoperite și urmărite noi modificări interne, care țin de procesele gândirii, emoției, limbajului etc., mai fine decât cele observate anterior.

Comportamentul simulat se definește prin încercarea de a ascunde sau falsifica sensul unei realități de fond psihosomatice⁸⁷. Simularea prezintă un aspect aparent (prin cuvânt, reacții motorii, expresii emoționale) și unul inaparent, evidențiat prin indicatorii fiziologici (puls, ritm respirator, reacție electrodermală etc.). Componenta inaparentă a comportamentului simulat poate fi investigată și poate fi o sursă demnă de încredere în dezvăluirea componentei aparente (minciuna). Întotdeauna comportamentul simulat este însoțit de o stare emoțională specifică ce se exprimă prin manifestările fiziologice. Cu alte cuvinte, acești indicatori „ne dau de gol” și merită să fie investigați pentru a surprinde simularea adevărului⁸⁸.

Persoana în cauză dă intenționat un răspuns verbal străin aceluia pe care îl gândește, exteriorizând sau mascând o expresie care nu se potrivește cu aprecierea, atitudinea sau cu sentimentul autentic încercat⁸⁹.

Simularea nu este doar o simplă eroare, ea se caracterizează prin **intenționalitate**. Este o „greșeală intenționată”, învăluită și susținută pragmatic. Simularea este o entitate contradictorie între aspectul aparent și cel inaparent al comportamentului, expresia unei dedublări psihologice în raport cu sine. Aspectul aparent poate fi cunoscut, uneori este afișat abil sau naiv, cu efortul

⁸⁷ Ioan Ciofu, *Comportament simulat*, Editura Academiei Române/Cercetări psihofiziologice experimentale, Institutul de psihologie, Editura Academiei Române, București, 1974, p. 50.

⁸⁸ Mihai Aniței, *Psihologie experimentală*, Editura Polirom, Iași, 2007, op. cit., p. 113.

⁸⁹ Ioan Buș, *Psihologie judiciară*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, op. cit., p. 90

de persuasiune. Dimpotrivă, aspectul inaparent este secretizat, nu face obiect de confesiune, iar uneori pentru a-l secretiza, se practică dezinformarea sistematică, după reguli tactice bine definite, pentru derutarea organelor judiciare.

Simularea reprezintă o metodă de *coping comportamental*, având funcția de a preveni sau reduce reacția de stres, provocată de ancheta judiciară. Prin simulare, persoana este convinsă că poate controla agentul stresant, obținându-se astfel o reducere a reacției de stres. Acest efect pozitiv nu se înregistrează în mod automat.

7.2.2. Corelate psihofiziologice ale comportamentului simulat

Procesele afective sunt fenomene psihice complexe, caracterizate prin modificări fiziologice mai mult sau mai puțin extinse, printr-o conduită marcată de expresii emoționale (gesturi, mimică) și printr-o trăire subiectivă (Radu și colab., 1991).

Emoția nu se reduce numai la aspectul de trăire subiectivă, internă, ci formează o configurație complexă de relații, un răspuns psihofiziologic multidimensional în raport cu evenimentele. Printre dimensiunile procesului afectiv distingem (Lazarus, 1991):

- **modificări cognitive** - procesarea informației stimul venită din mediu, care - în funcție de semnificație - are rol activator sau nu;
- **modificări organice, vegetative** - activarea cardiacă, activarea sistemului circulator, modificări la nivelul tensiunii musculare, conductanței electrice a pielii;
- **modificări comportamentale** - gesturi, reacții, mimică, expresii vocale.

Cele trei dimensiuni ale procesului afectiv nu pot fi luate separat, între ele existând o permanentă interacțiune sincronă, emoția fiind rezultatul conlucrării a trei tipuri de factori: cognitivi, organici și comportamentali. Rezultanta interacțiunii acestor factori se răsfrânge asupra trăirii subiective a persoanei, respectiv a modului cum aceasta resimte situația și se adaptează față de ea. Emoțiile sunt configurații cognitiv- motivațional-relațional organizate a căror stare se schimbă în funcție de modificările din cadrul relației individ-mediu, de felul în care aceasta este percepută și evaluată.

În domeniul psihologiei judiciare, emoția este considerată ca fiind un fenomen tipic sferei afective, deoarece aceasta, prin modificările psihofiziologice pe care le implică, poate fi supusă unei analize științifice sistematice. Evidențierea unor emoții poate fi făcută pornindu-se atât de la aspectul comportamental, cât și de la cel al corelatelor psihofiziologice pe care aceasta le implică.

Comportamentul emoțional global reprezintă obiectivarea trăirii emoționale, întâlnită atât în aspectul inaparent, dar cel mai evident și mai ușor observabil în cel aparent. Aspectul aparent, denumit **expresie emoțională**, subsumează întreg ansamblul de reacții somatice și musculare (faciale, scheletice, viscerale, umorale ș.a.m.d.) pe care subiectul le dezvoltă în momentul exprimării unei emoții⁹⁰. Paternul aparent al modificărilor emoționale include: mobilitatea corporală, tremurul muscular, expresivitatea facială, mișcări oculare, coloritul epidermic, tonalitatea vocală, intensificarea activității glandelor sudoripare etc.

Dintre toate categoriile de răspuns emoțional aparent, cea mai elocventă pentru observator o constituie expresia facială, fiind caracterizată ca un barometru al emoției. Astfel, bucuria, tristețea, mania, teama ș.a.m.d. pot fi foarte ușor citite pe fața unei persoane. La subiectul supus unei anchete judiciare, în cazul săvârșirii unei infracțiuni, expresia emoțională este deseori prezentă, însă într-o nuanță mai difuză datorită tendinței subiectului de a simula o altă stare

⁹⁰

Ekman Paul, *Emotions revealed: understanding faces and feelings*, London: Weidenfeld & Nicolson, 2003, p. 24.

decât cea pe care o trăiește într-o astfel de situație⁹¹.

Expresia vocală în emoții reprezintă un indice care ne poate spune multe despre trăirea subiectivă pe care o resimte persoana. Ea se poate traduce prin modificări de timbru, tonalitate, intensitate, inflexiuni, accent ș.a.m.d. Aceste modificări sunt determinate de nivelul ridicat al tensiunii musculaturii scheletice generale, inclusiv a mușchilor laringelui care influențează tensiunea corzilor vocale, conducând la noi efecte de intensitate și tonalitate. Activitatea musculară a laringelui și a corzilor vocale are o influență directă asupra debitului sonor și, în special, a frecvenței sunetelor.

În ancheta judiciară, elementul cel mai evident în cazul trăirii unor emoții, pe fond stresant, este tremurul fiziologic existent la nivelul tuturor mușchilor care acționează aparatul fonorespirator. Tremurul fiziologic reprezintă o undulație sau o oscilație minusculă, determinată de stresul psihologic, care corespunde frecvenței de 8 -14 Hz și poate fi atribuit undelor alfa⁹². În cazul unei persoane care nu este stresată, tremurul fiziologic are o intensitate maximă. În momentul instalării stresului, acesta scade în intensitate sau este eliminat. Creșterile sau scăderile intensității, frecvenței timbrului vocii, ca urmare a reducerii tremurului fiziologic, reprezintă un indice al gradului de stres pe care îl resimte persoana, des utilizat în practicile criminalistice, în vederea detectării comportamentului simulat.

Pe baza indicatorilor fiziologici utilizați atunci când studiem emoția, putem obține o informație obiectivă asupra gradului de intensitate a situației stresante. Indicatorii fiziologici utilizați pentru evidențierea gradului de trăire subiectivă a unei emoții sunt:

- EEG - electroencefalograma;
- ECG - activitatea cardiacă și a sistemului circulator;
- GSR - modificările conductanței electrice a pielii.

Electroencefalograma reprezintă o măsură a emoției la nivel fiziologic central. Modalitatea de manifestare este a unei activări cu aspectul unui ritm de voltaj redus și frecvență ridicată, având ca efect blocarea ritmului alfa. Acest ritm apare în stările de emoție, anxietate, depresie, agitație, oferind indicii cu privire la intensitatea acestora. Măsurările pe care le oferă sunt nespecifice, referindu-se doar la nivelul de activare determinat de o emoție, însă foarte puțin la tipul de emoție.

Activitatea cardiacă și a sistemului circulator reprezintă una dintre prezentele cele mai frecvente și mai elocvente ale tabloului indicatorilor psihofiziologici ai emoției. Ritmul cardiac oferă o dinamică marcată atât de caracterul stimulării emoției, cât și de

faptul că această stimulare este prezentă sau doar expectată. Astfel, emoția legată de prezența concretă a unor stimuli puternic stresanți determină o modificare în sensul accelerării ritmului cardiac, în timp ce doar anticiparea prezenței unor astfel de stimuli are ca efect decelerarea ritmului cardiac.

Modificările conductanței electrice a pielii reprezintă unul dintre cei mai sensibili indicatori ai activității fiziologice vegetative din emoție. Când activitatea corticală este redusă, iar componenta simpatică predomină, conductanța electrică a pielii este mică, curba reacției crescând. În cazul confruntării repetate cu stimuli nocivi, anxiogeni, conductanța electrică a pielii scade condiționat înaintea impactului cu stimulul, crește în timpul primei faze de acțiune a acestuia după care scade treptat. Folosindu-se o metodă de tip poligraf au fost obținute

⁹¹ Ioan Ciofu, *Comportament simulat*, Editura Științifică și Tehnică, București, 1978, p. 42.

⁹² Aurel Ciopraga, *Tratat de tactică criminalistică*, Editura Gama, Iași, 1996, op. cit., p. 202.

modificări de potențial în raport cu încărcătura emoțională a cuvântului stimul.

Toate aceste corelate psihofiziologice și comportamentale ale emoției pot fi întâlnite în cadrul practicii judiciare, mai specific în domeniul detectării comportamentului simulat, având rolul de indici indirecti ai laturii afective care însoțește persoana în tot ceea ce face.

7.2.3. Tehnici și mijloace de investigare a comportamentului simulat

Încă din cele mai vechi timpuri, s-a constatat faptul că atunci când o persoană minte, au loc modificări psihofiziologice la nivelul organismului acesteia. Bazându-se pe această supoziție, au fost descoperite și perfecționate diferite tehnici de detectare psihofiziologică a comportamentului simulat. Orice instrument de măsură, fie el tradițional sau modern, are la bază o anumită teorie. Această teorie poate fi explicită, detaliată până la cel mai mic amănunt, sau implicită, rămânând la latitudinea persoanei găsirea relațiilor care stau la baza ei.

Dacă în antichitate se considera că la originea reacțiilor psihofiziologice se afla „puterea divină”, studiile contemporane sugerează că factorul major, determinant al reacțiilor psihofiziologice îl reprezintă variabilele motivațional-emoționale, iar studiile recente susțin că factorul major în acest proces este reprezentat de variabilele cognitive. Procesele cognitive sunt însoțite de unele manifestări observabile și neobservabile direct, care pot fi constatate în mod obiectiv prin înregistrarea cu ajutorul unor aparate (poligraf, fonograf, electroencefalograf) a modificărilor vasculare, cerebrale, de temperatură a pielii și respiratorii.

Cele mai cunoscute tehnici de investigare în acest domeniu sunt:

- Metoda asociației libere;
- Metoda experienței motrice;
- Tehnici pentru suprimarea cenzurii conștiente;
- Metoda detectării stresului emoțional în scris;
- Metoda detectării stresului emoțional în voce;
- Potențialele evocate ale creierului;
- Tehnica poligraf.

Tehnica poligraf⁹³

Poligraful, cunoscut și sub denumirea inexactă de „detector de minciuni”, este rezultatul experimentelor efectuate de către Larson, care a conceput un detector denumit „KELLER POLYGRAPH” și care avea să fie perfecționat, după al doilea război mondial, de către John Reid și Fred Inbau. În prezent, el este aplicat frecvent în Franța, Germania, Spania, Polonia, SUA, Japonia, Israel, Coreea etc., inclusiv în scopuri „civile”, cum ar fi verificarea loialității funcționarilor unor mari nume sau de către servicii de informații.

Poligraful, folosit inclusiv în țara noastră, este un instrument care înregistrează 3 tipuri principale de modificări fiziologice:

- a) modificări cardiovasculare, prin măsurarea ritmului și amplitudinii pulsului și a bătăilor inimii;
- b) rezistența electrică a pielii, care variază în funcție de transpirație;
- c) modificări ale ritmului respirator.

Înregistrarea se face pe o bandă de hârtie specială, prin intermediul unor pârgii prevăzute

⁹³ A se vedea în acest sens și Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară.. Tratat..*, p. 257-291.

cu penițe, a căror acțiune se face electronic, penițe care descriu trasee specifice, din interpretarea cărora se pot deduce momentele de tensiune ale persoanei ascultate. La aparatele mai noi se înregistrează un al patrulea indicator: presiunea musculară exercitată de mâinile și picioarele celui ascultat, care se modifică în momentele de stres-tensiune⁹⁴.

Organizarea și desfășurarea testării la poligraf. Întregul proces de desfășurare a testării stărilor emoționale, se desfășoară în trei etape importante, întrucâtva asemănătoare ascultării învinutului sau inculpatului: pregătirea, testarea propriu-zisă și interpretarea rezultatelor⁹⁵.

Pregătirea testării. Această operație necesită studierea materialului cauzei, în părțile în care îl privesc pe cel ascultat și cunoașterea personalității acestuia. În plus, este absolut necesar un examen medical, una dintre condițiile obligatorii de testare fiind integritatea stării psihice și fizice.

O altă cerință, uneori omisă, este și aceea ca persoana care urmează să fie examinată să nu fi fost supusă anterior unor interogări îndelungate.

Precizăm, de asemenea, că în practica noastră testarea nu se face decât cu consimțământul scris al persoanei care va fi examinată.

Dialogul pre-test reprezintă o etapă intermediară, între pregătirea și testarea propriu-zisă. La început, celui testat i se dau explicații referitoare la principiile de funcționare a aparaturii, la drepturile pe care le are în legătură cu acest procedeu.

După ce se cere consimțământul de testare, se face un instructaj privind modul de comportare pe timpul examinării. Printre altele, subiectul trebuie să stea relaxat în scaun, să fie atent la întrebările adresate și să răspundă cu „da” sau „nu”.

Persoanei testate i se pot da explicații referitoare la răspunsurile date, lucru care i se comunică înainte de testare.

În continuare, subiectul este instalat la poligraf, atașându-i-se tubul pneumograf, manșonul de tensiune arterială și electrozii pentru detectarea rezistenței electrodermale (RED). Este verificată funcționarea instalației.

Testarea propriu-zisă constă în formulări de întrebări scurte, clare și precise, la care se răspunde cu „da” și „nu”.

Testele, de regulă, pregătite anterior, conțin:

- întrebări neutre, pentru liniștea subiectului;
- întrebări de control, pentru stabilirea răspunsurilor afirmative („da”) și negative („nu”), sincere, necesare comparării cu răspunsurile la întrebările critice.
- întrebările cu conținut afectogen, referitoare direct la faptă, la împrejurările cauzei cercetate. De regulă, chestionarul conține până la 10 întrebări, la o testare putând fi folosite mai multe baterii de întrebări cu o încărcătură emoțională crescândă.

Precizăm că întrebările pot fi aduse la cunoștința celui examinat, însă nu în ordinea în care vor fi adresate. În acest fel se creează posibilitatea ca ele să fie înțelese foarte exact. Specialiștii nu exclud posibilitatea formulării întrebărilor chiar împreună cu persoana testată, iar uneori indicată chiar ordinea lor.

Interpretarea diagramei. Interpretarea rezultatelor testării se efectuează pe baza comparării caracteristicilor de traseu ale răspunsurilor sincere la întrebări neutre (fără

⁹⁴ MJ.Palmiotto, *Criminal investigation*, Nelson-Hall Publisher, United States, 1994, p.91-93; T.Bogdan și T.Butoi, în lucrarea colectivă, *Tratat practic de criminalistică*, vol. II, p.369 și urm.

⁹⁵ F.E.Inbau, J.E.Reid, J.P Buckley, *Truth an reception. Thepolygraph, Lie detector Technique*, Editura Williams & Ailkins, Baltimore, 1996, op.cit., p.318 și urm.

încărcătură emotivă) ca și la răspunsurile nesincere cu caracter de control, cu răspunsurile nesincere la întrebările relevante (cu încărcătură afectogenă)⁹⁶.

Cel care examinează trebuie să dispună de modele de răspunsuri sincere și nesincere, ultimele fiind obținute prin intermediul întrebărilor de control. Aceste modele vor servi drept comparație cu răspunsurile date la întrebările relevante.

Desfășurarea detecției psihologice în voce sau în scris se face într-un mod asemănător, în majoritatea cazurilor rezultatele celor trei tipuri de testare fiind interpretate simultan. Astfel se asigură un plus de siguranță în depistarea elementelor caracteristice de nesinceritate din răspunsurile date la întrebările cu caracter afectogen.

Să ne reamintim

7.2.4. Indicatorii fiziologici utilizați pentru evidențierea gradului de trăire subiectivă a unei emoții sunt: **EEG** - electroencefalograma; **ECG** - activitatea cardiacă și a sistemului circulator; **GSR** - modificările conductanței electrice a pielii.

7.2.5. Tehnici și mijloace de investigare a comportamentului simulat

Cele mai cunoscute tehnici de investigare în acest domeniu sunt: metoda asociației libere; metoda experienței motrice; tehnici pentru suprimarea cenzurii conștiente; metoda detectării stresului emoțional în scris; metoda detectării stresului emoțional în voce; potențialele evocate ale creierului; tehnica poligraf.

7.3. Rezumat

În capitolul de față au fost analizate comportamentul normal versus comportamentul simulat și tehnicile și mijloace de investigare a comportamentului simulat.

7.4. Test de autoevaluare a cunoștințelor

- 1) Care din următoarele tehnici sunt folosite în investigarea comportamentului simulat:
 - a. metoda detectării stresului emoțional în scris;
 - b. metoda detectării stresului verbal;
 - c. metoda asociației compuse.
- 2) Organizarea și desfășurarea testării la poligraf cuprinde următoarele etape:
 - a. pregătirea;
 - b. testarea propriu-zisă;
 - c. interpretarea rezultatelor.
- 3) Care sunt dimensiunile procesului afectiv:
 - a. modificările cognitive;
 - b. modificările organice, vegetative;
 - c. modificările comportamentale.

7.5. Bibliografie recomandată

- a. Adelina Dușu, *Psihologie judiciară*, ediție revizuită, Editura Sitech, Craiova, 2017;
- b. Tudorel Badea Butoi, *Psihologie judiciară. Tratat Universitar — teorie și practică*, Editura

⁹⁶ Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghia, Tudorel Butoi, *Psihologie...*, p. 257 și urm.

Solaris Print, București, 2011;

- c. Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrengea, Tudorel Butoi, *Psihologie judiciară*, Casa de Editură și Presă "Sansa"-S.R.L., București, 1992;
- d. Ioan Ciofu, *Comportament simulat*, Editura Academiei Române; *Cercetări psihofiziologice experimentale*, Institutul de psihologie, Editura Academiei Române, București, 1974;
- e. Mihai Aniței, *Psihologie experimentală*, Editura Polirom, Iași, 2007.

7.6. Teme de control

Realizați un referat de maximum 5 pagini în care să tratați tehnicile și mijloacele de investigare a comportamentului simulat.

Răspunsuri la testele de autoevaluare a cunoștințelor

9

Capitolul 1. Generalități privind psihologia judiciară

- 1) b,c
- 2) a,c
- 3) b,c

Capitolul 2. Analiza psihologică a actului infracțional

- 1) c
- 2) b,c
- 3) c

Capitolul 3. Personalitatea și criminogeneza

- 1) b,c
- 2) c
- 3) a,c

Capitolul 4. Delincvența juvenilă

- 1) b
- 2) a,b
- 3) b

Capitolul 5. Problematika psihologică și juridică a mărturiei judiciare și a martorului

- 1) b,c
- 2) c
- 3) a,c

Capitolul 6. Ancheta judiciară din perspectivă psihologică

- 1) a,b,c
- 2) b,c
- 3) b,c

Capitolul 7. Investigarea psihologică a comportamentului simulat

- 1) a
- 2) a, b, c
- 3) a, b, c